

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

THOMAS REİD`İN ALGI TEORİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özlem KARA

Enstitü Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kemal BATAK

HAZİRAN – 2020

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

THOMAS REİD'İN ALGI TEORİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özlem KARA

Enstitü Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri

“Bu tez sınavı 08/06/2020 tarihinde online olarak yapılmış olup aşağıda isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Rahim ACAR	Başarılı
Prof. Dr. Kemal BATAK	Başarılı
Doç. Dr. Tamer Yıldırım	Başarılı

ÖNSÖZ

Bu çalışmada epistemolojinin temel konularından olan algı, 18.yüzyılda yaşamış bir filozof olan Thomas Reid'in bakış açısı ile ortaya koyulmuştur. Reid, kendisi ile aynı dönemde, aynı ülkede yaşayan ve günümüzde etkili bir filozof olan Hume'un sağduyuya aykırı olarak gördüğü görüşlerinin karşısında kendi felsefi sistemini oluşturmuştur. Felsefesini sağduyu ilkelerine dayandıran Reid, Hume'un ve ideal felsefe savunucularının dahi inanmakta zorlanacaklarını düşündüğü felsefi görüşlerini oldukça anlaşılır bir dil ve açıklama yöntemi kullanarak eleştirmiştir. Felsefe dünyasında Kant'ın açıklamalarının gölgesinde kalan Reid'e gereken değerin verilmediği görülmektedir. Algı temelinde şüpheciliğin mümkün olmadığını ortaya koymaya çalışan bu çalışmanın Reid'in felsefesinin tanınmasına ve teist epistemolojiye bir katkı sağlaması dileğimdir.

Tez çalışmam boyunca birikimi ile yol gösteren, zamanını ve tecrübesini esirgemeyen kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Kemal BATAK'a teşekkürü bir borç biliyorum. Tez savunma sınavımda yer alarak bilgi ve tecrübeleri ile yönlendirme yaparak çalışmama katkı sağlayan kıymetli hocalarım Prof. Dr. Rahim ACAR'a ve Doç. Dr. Tamer YILDIRIM'a da teşekkür ediyorum. Tezimin oluşma sürecinde çok fazla desteğini gördüğüm Gülsüm Esen'e ve kıymetli abim Mustafa Kara'ya da teşekkür ediyorum. En büyük teşekkür ise varlığımın görünür sebebi olan kıymetli annem ve babama. Hayatta oldukları müddetçe koşulsuz sevgileri ile beni destekleyerek bugünlerimin mimarı oldular. Tezimi ruhlarının şad olması temennisi ile her ikisine ithaf ediyorum.

Özlem KARA

08.06.2020

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: ALGI TEORİSİ	19
1.1. Algılamamanın Temelinde Yer Alan Kişisel Benlik.....	19
1.2. Reid'in Algı Teorisinde Yöntemi.....	21
1.3. Bilginin Temel Kaynağı Olarak Algı.....	23
1.4. Reid'in Modern Filozofların Bir Algılama Teorisi Olarak İdealar Teorisini Eleştirisi.....	28
1.5. Reid'in Modern Filozofları Duyumda Zihnın Pasifliği Konusunda Eleştirisi.....	33
1.6. Algının Bileşenleri.....	42
1.7. Asli ve Edinilmiş Algı.....	46
1.8. Algı Hataları.....	48
1.9. Birincil ve İkincil Nitelikler.....	50
1.10. Doğal ve Yapay İşaret.....	54
BÖLÜM 2: ALGI KAYNAĞI DUYU YETİLERİ.....	57
2.1. Koklama.....	57
2.2. Tatma.....	59
2.3. İşitme.....	60

2.4. Dokunma.....	62
2.4.1. Boyut.....	66
2.5. İnsan Yetilerinin En Asili: Görme.....	69
2.5.1. Görünüş ve Gerçeklik.....	69
2.5.2. Algılama Sürecinde Duyum ve Görünüşün Ortak Görevi	73
2.5.3. Gözümüzün Mesafeyi Algılama İşlevi	77
BÖLÜM 3: GENEL OLARAK ALGIYA BAKIŞ.....	79
3.1. Doğa'nın Duyum Algısını Ortaya Çıkarma Yolu.....	83
3.2. Reid'e Göre Algının Epistemolojik Gücünün Tanıklık İle Benzerliği.....	85
SONUÇ	94
KAYNAKÇA.....	98
ÖZGEÇMİŞ	103

KISALTMALAR

Çev. : Çeviren

Ed. : Editör

EIP : Essays on the Intellectual Powers of Man

IHM : An Inquiry into the Human Mind

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	X	Doktora		
Tezin Başlığı: Thomas Reid'in Algı Teorisi				
Tezin Yazarı: Özlem KARA		Danışman: Prof. Dr. Kemal BATAK		
Kabul Tarihi: 08.06.2020		Sayfa Sayısı: 113		
Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri		Bilim Dalı:		
Thomas Reid (1710-1796)'i öne çıkaran yönü, kendiliğinden apaçık bilgi ve inançların varlığını savunan Sağduyu Felsefesinin kurucusu olmasıdır. Algı da bu özellikteki bilgi ve inancı üretme aracı olarak Reid'in felsefesinde önemli bir yerde durmaktadır. İdeal Felsefenin ve çağdaşı olan Hume'un ortaya koyduğu algı teorisi, dış dünyanın varlığını ortadan kaldırdığı için, Reid algı teorisi sayesinde iletişim kurulan dış dünyanın varlığının gerçek olduğunu ispatlamaktadır. Platon'un "gerektirilmiş doğru inanç" tanımı ile başlattığı bilgi ile ilgili tartışmalar günümüz epistemolojisinde güncelliğini devam ettirmektedir. Tezimiz, temel bir ekol olan Reformcu Epistemolojinin dayandığı, gerçekten basit inançların olması gerektiği savına tarihsel bir altyapı sunma adına önemlidir. Şüpheciliğin dayanağı olan bilgiye gerekçe arama koşulunun karşılanması imkânsızlığı karşısında temel bilgi kaynaklarından olan algının ortaya konulması, şüphecilikle mücadelede Din Felsefesi açısından teist bakış açısını güçlü kılmaktadır. Reid'in ortaya koyduğu "An Inquiry Into the Human Mind" eseri, tümü ile algı teorisini ortaya koyduğu eseri olarak tezimizi ortaya koymakta bize yol haritası olmuştur. "Essays on the Intellectual Powers of Man, 1785" eserinin yanında Reid ile ilgili çalışmalar ortaya koyan pek çok filozofun eserleri araştırılmıştır. Reid, Aristotelesçi sistemin zihni ve operasyonlarını somutlaştırma; Kartezyen sistemin ise cismi ve niteliklerini ruhsallaştırma yaklaşımlarını hatalı bulmakta, bu iki yanlış anlayışın karşısında sağduyu temeline dayalı algı teorisi ile durmaktadır. Buna göre, gördüğümüz, hissettiğimiz ve bilinçli olduğumuz şeylerin varlığını kabul etmeyi ve cismin nitelikleri hakkındaki görüşlerimizi duyularımızın tanıklığından, duyularımız hakkındaki düşüncelerimizi ise bilincin tanıklığından almayı teklif etmektedir. Reid, duyuların her bir işleminin basit algılamadan yanı sıra bir yargı veya inanç içerdiğini, bu inancın ise ideaların etkisi ile değil duyumun doğasına dâhil edilmiş bir sonuç olduğunu savunmaktadır.				
Anahtar Kelimeler: Thomas Reid, Zihin, Sağduyu Prensipleri, Algı				

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☒	Ph.D.	☐
Title of Thesis: Thomas Reid`s Theory of Perception			
Author of Thesis: Özlem KARA		Supervisor: Prof. Dr. Kemal BATAK	
Accepted Date: 08.06.2020		Number of Pages: 113	
Department: Philosophy and Religious Sciences		Subfield:	
The feature that high lights Thomas Reid (1710-1796) is that he is the founder of the Philosophy of Common Sense, which advocates the existence of self-evident knowledge and beliefs. Perception also plays an important role in Reid's philosophy as a means of producing knowledge and belief with this feature. Since the perception theory put forward by the ideal philosophy and its contemporary Hume eliminates the existence of the outside world, Reid proves that the existence of the outside world communicated through the theory of perception is real. The debates about the information that Plato initiated with the definition of “justified true faith” continue to be current in today's epistemology. Our thesis is important in order to provide a historical background for the argument that Reformist Epistemology, which is a basic school, is based on and where really simple beliefs should be. Revealing the perception that is one of the basic sources of information in the face of the impossibility of meeting the grounds for skepticism on the grounds of knowledge, makes the viewpoint strong in terms of Philosophy of Religion in the fight against skepticism. “An Inquiry Into the Human Mind” by Reid has been a road map for putting forward our thesis as his work, which reveals the theory of perception. In addition to his work "Essays on the Intellectual Powers of Man, 1785", the works of many philosophers who have been working on Reid have been investigated. Reid, embodying the mind and operations of the Aristotelian system; The Cartesian system, on the other hand, finds the spiritualization approaches of the body and its qualities erroneous, and stands by the theory of perception based on common sense based on these two misunderstandings. Accordingly, it proposes to accept the existence of what we see, feel and be conscious, and to take our opinions about the qualities of the body from the testimony of our senses and our thoughts about our sensations from the testimony of consciousness. Reid argues that each process of the senses includes a judgment or belief in addition to simple perception, and that belief is not a result of ideas, but a result that is included in the nature of sensation.			
Keywords: Thomas Reid, Mind, Principles of Common Sense, Perception			

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Bu yüksek lisans çalışmasında 18. yüzyılda İskoçya’da yaşamış, Sağduyu Felsefesinin kurucusu unvanına sahip bir filozof olan Thomas Reid (1710-1796)’in algı teorisi ele alınacaktır.¹ Bu yüzyılda İskoçya’da iki görüş hâkimdi. Bu iki görüşten biri sonu belirsiz bir bilinemezlik olan “agnostisizm”, diğeri ise insanoğlunun felsefi ilerlemesini sağlayacak yasaların mükemmel bir kavrayışla elde edileceğini savunan "realizm"di. Reid, orta bir yol izleyerek bu iki uç noktanın aksine kendine özgü bir görüş ortaya koymuştur.² Günümüz felsefe dünyasında Hume’a kıyasla Reid’in³ değerinin düşük olduğu görülmektedir.⁴ Çalışma ile ilgili kaynak araştırmasına girdiğimde, Reid’in hiçbir eserinin dilimize çevrilmemiş olması, ülkemizde Reid’e verilen değerin bir göstergesi olmuştur.⁵ Felsefe eğitimi alan pek çok öğrenci, Reid’i Locke’un kişisel kimlik görüşü⁶ karşısındaki cesur açıklamaları ile tanır. Felsefe öğretmenleri arasında dahi Reid’in yazılarının içeriğini bilen çok az kişi vardır ve

¹ Reid’in felsefi soruşturmalarının sağduyuyu savunma temeline dayalı olduğu görülmektedir. Felsefe tarihinin bu kavrama hak ettiği yeri vermediğini görmekteyiz. Sağduyulu felsefe yapmak, filozoflar ve felsefe için utanç verici, sıradan halkın ortaya koyduğu bir düşünme biçimi olarak görüldü ve gösterilmek istendi. Aslında bunun bir nedeni de sağduyu kavramının sıradan dilin kullanımı ile felsefi dilde kullanımı arasındaki farkı gözetmemektir. İngilizce ifadesi olan “*common sense*”; “*common*”, ortak, paylaşılan, herkese açık ile “*sense*” duyu terimlerinden oluşmaktadır. Reid’in bu kavrama yüklediği anlam tamamı ile felsefi bir içeriğe sahiptir. Ona göre sağduyu ilkeleri, kendiliğinden apaçık olan ve ispatlamak için başka bir neden aramaya gerek olmayan ilkelerdir. (Bakınız: H. Mustafa Açıköz, *Sağduyu Eylem Felsefesi*, (Ankara: Elis, 2017), 32-34.)

² Ali Taşkın, *İskoç Aydınlanması*, (İstanbul: Birey Yayıncılık, 2007), 5.

³ Çağdaş epistemoloji, ihmal edilmiş ve yanlış anlaşılmış bir filozof olan Thomas Reid’e olan ilginin yeniden canlanmasına yol açmıştır. Reid’in felsefesi, İngiliz düşüncesindeki empirizm ve rasyonalizm olarak ayırt edilen iki harekete de dayanmakta ve felsefi yöntemi Bacon’un tümevarımını zihne uygulamaktadır. Locke, Berkeley ve Hume’un saçmalıklarını çürüten, mantıklı deneyimlerden kaynaklanmayan, insanın rasyonel yapısı sayesinde mevcut olan, apaçık ve şüphesiz bilgiye ulaştıran bu doğal kapasite Reid ve takipçileri tarafından “sağduyu” olarak isimlendirilmiştir. David O Robbins. "The Aesthetics of Thomas Reid" *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*1/5 (1942), 30-41.

⁴ Felsefe tarihçileri, Kant’ın Prolegomena eserinde Reid’in öne çıkardığı sağduyu kavramını, sokaktaki adamın ön yargısı ile eş tutan açıklamasını kabul ederek, Hume’un karşısında Reid’i önemsiz hale getirdiler. Bakınız: Stephen F. Barker vd. (ed.), *Thomas Reid: Critical Interpretations*, (Philadelphia: 1976), Preface ‘den aktaran H. Mustafa Açıköz, *Sağduyu Eylem Felsefesi*, (Ankara: Elis, 2017), 22.

⁵ Reid ile Hume felsefelerini karşılaştıran bir çalışma için bakınız: Şule Gece, “David Hume Şüphesizliği ile Thomas Reid Dogmatizminin Karşılaştırılması”, (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003).

⁶ Kişisel özdeşlik sorununu, “kendilik”, “bilinç” ve “hafıza” zemininde ele alan filozoflardan biri, John Locke olmuştur. Locke’a göre kimliğiniz hatırladıklarınızdır. Reid, bu durumda unutulmuş şeylerle ilgili kişisel kimliğimizin yitirilmesi gerektiğini ve durumun hiç de böyle olmadığından yola çıkarak bu görüşün yanlış olduğunu ifade etmektedir. Thomas Reid, *Essays on the Intellectual Powers of Man*, nşr. John Bartlett, (Cambridge:1852), 9.

bunlardan da çok az bir kısmı onun yeteneğini kabul eder. Durum böyle olmasına rağmen Reid'in seçkin destekçileri de vardır. Örneğin Hillary Putnam, Reid'i “deha” epistemoloğu olarak nitelemekte ve “analizinin olağanüstü derinliğinden ve gücünden bahsetmektedir. Günümüzde ise onun çalışmalarına karşı uyanan bir ilgi vardır. Bunun mimarı ise Reid'den çok etkilenen Roderick Chisholm'un öğrencisi Keith Lehrer'dir.⁷ Reid'in⁸, Hume gibi güçlü bir savunucusu olan empirist felsefi geleneğe karşı sunduğu ve sonrasında pek çok taraftarı da oluşan alternatif bakış açısı önemlidir. Reid, kendi felsefi sistemi ile örtüşmediğini düşündüğünde Platon'u, Platonculuğu, Aristoteles'i, Aristotelesçiliği ve Skolastik felsefeyi eleştirmekten geri durmamıştır. Reid'in ortaya koyduğu felsefi görüşünü en güçlü filozoflar karşısında dahi savunma cesareti, onun felsefi görüşüne olan merakımı arttırmıştır. Reid'in en ünlü takipçisi Dugald Stewart, eleştirmeni Thomas Brown, en güçlü savunucusu ve toplu yayımlanan eserlerinin editörü ise Sir William Hamilton'dur.⁹ Sağduyu Felsefesinin diğer önemli temsilcileri; James Beattie ve George Campbell'dır. Bu yazarlar, Reid'in felsefesinin oluşmasında önemli bir yere sahiptirler.¹⁰ Kimilerine göre Reid'in en çok tanındığı alan duyum epistemolojisidir. Reid'in etik, estetik, zihin felsefesine katkılarının yanında; algı teorisi ve epistemoloji konusundaki açıklamaları ile günümüzdeki özgür irade teorisinin gelişmesinde etkili olduğunu görmekteyiz. Duyumların bizi doğrudan bilinçlendirmeye hizmet ettiğine inanan Reid, Locke, Berkeley ve özellikle Hume felsefesinin algısal görüşlerine yönelik eleştirilerini sunmaktadır. Reid'in Locke'un kişisel kimlik görüşüne ve özellikle Hume'un nedensellik görüşüne getirdiği eleştirileri önemlidir. Bu eleştirilerinin sonucu olarak günümüzde çağdaş algı, özgür irade, din felsefesi ve epistemolojide Reid'in mirası olan görüşleri yer almaktadır. 18. yüzyıl felsefe dünyasında; şüphecî, empirist ve ateist kanadın temsilciliğini İskoçyalı David Hume (1711-1776), sağduyucu, holist ve teist kanadın temsilciliğini ise ülkedaşı ve çağdaşı olan Thomas Reid (1710-1796) yapmaktadır. Aynı ülkeden çıkan iki filozofun günümüz felsefesindeki iki güçlü akım olan, şüphecilik ve teist kanadın temelinde yer

7 Philip De Bary, *Thomas Reid and Scepticism*, (London: Routledge, 2002), 3.

8 Yazdığı kitapları ile şüphecî felsefenin ciddi bir eleştirisinin yanı sıra sonrasında pek çok takipçisi ve eleştirmeni olacak sağduyu felsefesinin iyi kurulmuş bir öğretisini sunan Reid, İskoç Aydınlanmasında özgün ve etkili bir filozoftur. Gökhan Murteza (ed.), *İskoç Aydınlanması* (İstanbul: Pinhan Yayınları, 2020), 27.

9 Taşkın, *İskoç Aydınlanması*, 224-225.

10 Taşkın, *İskoç Aydınlanması*, 199-200.

alan düşünce yapılarını ortaya koymaları önemlidir.¹¹ Epistemolojik bir çalışma olan “An Inquiry Into the Human Mind”¹² eserinde Reid, duyuları kullanarak dünya bilgisine ulaşma yollarımızı tartışır.¹³

Çalışmanın Önemi

Bu çalışmanın konusu olan Reid’in algı teorisi, Reid’in Hume’un şüpheciligi karşısında aldığı duruşu ortaya koyması açısından önemlidir. Kant’ın Saf Aklın Eleştirisi’nin yayınlanmasından on yedi yıl önce, Hume’un şüpheciliğini¹⁴ ve bu şüpheciliğin dayandığı ilkeleri alt etmek için tasarlanmış bir çalışma olan *IHM*, Thomas Reid, tarafından ortaya koyulmuştur. Reid, bu eserinde Hume’a sağduyu ile felsefi sorgulama arasında kavgaya gerek olmadığını göstermeyi hedefledi. Hume’un atomizmi¹⁵ ile kaçınılmaz bir şekilde doruğa ulaşan ve dünyamız hakkında veya dinsel inançlarımıza yargılama yaparken şüpheciliğin tuzaklarından kaçınabilecek daha yeterli bir metafizik plan sağlamayı hedefleyen Reid’in girişimi tarihsel öneme sahiptir. Reid’in 19. yüzyıldaki İskoç, Fransız ve Amerikan felsefesi çalışmalarının üzerindeki etkisi de önemlidir.¹⁶ Reid’in algı teorisini gündeme taşımakla, Platon’un “gerekçelendirilmiş doğru inanç” şeklinde tanımladığı bilginin; tanıklık, içebakış, bellek, bilme ve algı gibi

¹¹ H. Mustafa Açıköz, “18. Yüzyıl İskoç Felsefe Geleneğinde İki Filozof Portresi ve Düşündürdükleri”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Cilt:1/ Sayı:2, (Güz 2000), 2.

¹² Bundan sonraki bölümlerde bu eser, kısaca *IHM* şeklinde ifade edilecektir.

¹³ Ryan Nichols & Gideon Yaffe, "Thomas Reid", *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Erişim 29 Ocak 2020).

¹⁴ Hume’un İskoçya’daki çağdaşları olan Reid ve James Beattie, Descartes, Locke, Berkeley ve diğer modern filozoflarla ortak bir görüşün sonucunda insan bilgisini imkânsız gören, yıkıcı bir şüpheci olmakla suçlanmışlardır. Hume, zihnin sadece kendi içeriğini bileceğini söyleyerek, Reid’in önderliğinde sağduyu okulunun çıkmasına sebep olmuştur. Sağduyu, maddi dünyanın varlığına, doğanın bir örnekliğine, insanın arzuları ve eylemleri üstündeki gücüne, doğru ve yanlış arasındaki farklılığa inanmayı ifade eden bir düşünce gücüdür. Bakınız: Mümin Köktaş, *İskoç Aydınlanması*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2019), 229-230.

¹⁵ “Hume’a göre kurallar, yasalar, inançlar rasyonel ve empirik temellere değil, alışkanlıklara, gelenek ve göreneklere dayanır. Bu dünyanın gerçeklerine göre düzenlenen toplumsal yaşam ise tek gerçek olan “kurulu düzen faydalı olduğu için vardır” anlayışına ters düşmektedir. Toplumu pozitif adalet anlayışlarıyla düzenlemeye çalışan kurucu aklın gerçek adalet ve özgürlüğe büyük tehdit olduğunu savunan Hume, devletin pozitif görevlerin ifası konusunda hiçbir zorlayıcı güce sahip olmaması ve barış, özgürlük ve adalete dayanan düzeni yaratmayı amaçlayan aynı genel ve esnek olmayan kurallarla bağlı olması gerektiğini düşünür. “Bireyin ve toplumun iyiliği ancak devlet için iyi olandır” düşüncesindeki totaliter devlet anlayışını reddeden Hume “devletin iyiliği ancak tek tek bireylerin zararına sağlanabilir” ifadesiyle bu anlayışa karşı çıkmıştır. O’na göre bireyler kendi faydalarına olan şeyleri bilme aklına ve tecrübesine sahiptir. Devletin bu yönde yapacağı müdahaleler bireysel özgürlüklere yapılan saldırıdan başka bir şey değildir.” Hume’un atomizmi, bireyi toplumun merkezine alan bireyciliği ifade etmektedir. Halis Çetin, “Liberalizmin Temel İlkeleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 2/1, (2001), 229.

¹⁶ Bernard E. Rollin, “Thomas Reid and The Semiotics of Perception.” *The Monist* 61/2 (1978): 257-70.

araçlarla elde edilmesinin imkânını tartışan günümüz epistemolojisine bir katkı amaçlanmaktadır.¹⁷ Bilgiyi elde etmek için gerekçemize dayanak sağlayan delilin kendisinin de bilgi olması gerekir. O halde bunun da bir delile ihtiyacı vardır. Bu şekilde sürekli bir delil arama ihtiyacı hâsıl olduğunda bu sonsuza kadar sürecek ve bu teselsül sonucunda bir bilgiye sahip olmamız mümkün olmayacaktır. Tam da bu nokta şüphecilerin aradığı şeydir. Buradan çıkışı sağlamak için filozoflar bilgiyi; çıkarımsal-istidlali inançlara dayanan, dolaylı bilgi ve dolaysız ya da temel inançlara dayanan, temel bilgi olmak üzere ikiye ayırmışlardır.¹⁸ Şüphecilerin bilgide temel olmadığı iddialarına bir cevap verme amacı ile temel bilgi araçlarından biri olan algıyı ele alan bu çalışmanın, şüphecilik ile mücadelede önemli bir görevi üstleneceğini düşünmekteyim.

19

Çalışmanın Amacı

Bu yüksek lisans çalışmasında temel bilgiye malzeme sağlayan algı, iç gözlem ve hafıza bilgilerinden biri olan algı Thomas Reid'in bakışı ile ortaya koyulacaktır. Böylece algının, Hume ile başlayan günümüz septik epistemolojisinin karşısındaki duruşu anlatılmaya çalışılacaktır. Septik epistemolojinin, dış dünyanın varlığını yok sayan yaklaşımına, algıladığımız dış dünyanın konumunu ortaya koyarak cevap veren Reid'in açıklamalarının, mutlak anlamda septik epistemolojinin imkânsız olduğunu iddia ettiği çalışmanın ilerleyen bölümlerinde aktarılacaktır.²⁰ Kimilerine göre de Reid, Hume'un ortaya koyduğu modern şüpheciliğin klasik şüphecilikten çok daha güçlü şekilde Hristiyanlığa zarar verdiğini düşündüğü için, dini kaygılarla Hume'a karşı çıkmıştır.²¹

Reid, ilk olarak Aberdeen Marischal Kolejinde hocası olan George Turnbull (d.t.1698-ö.t.1748)'un "insanın yapısında olan yetilerin güvenilir olduğunu" savunan yaklaşımından etkilenmiştir. Reid'in sağduyu felsefesinin temelinde yatan, her insanın yaradılıştan yapısında hem doğruluğun ilkelerini hem de ölçüsünü veren zihinsel ve aktif güçler olduğu düşüncesi, Turnbull'un bu yaklaşımından etkilenmiştir. Reid'in rasyonel din biçimi ve insan özgürlüğünü savunmasında, Marischal Kolejinde hocası

¹⁷ Hasan Yücel Başdemir (ed), *Epistemoloji Temel Metinler*, (Ankara: Öncü Basımevi, 2011), 7.

¹⁸ Ayşenur Ünügür, *Thomas Reid'in Din Epistemolojisi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 12.

¹⁹ Başdemir (ed), *Epistemoloji Temel Metinler*, 47.

²⁰ Başdemir (ed), *Epistemoloji Temel Metinler*, 47.

²¹ Taşkın, *İskoç Aydınlanması*, 211-212.

olan Thomas Blackwell'in (d.t.?- ö.t. 1727) Hıristiyan bilgi ve sağduyu ile ilgili açıklamalarında akli ve gerçeği savunmasının etkili olduğu görülmektedir. Daha sonra İngiltere'ye giden Reid, Cambridge'de Lucasian Matematik Profesörü Nicholas Saunderson ile tanıştı. Saunderson'un körlüğüne rağmen geometri ve optik öğretme yetileri, Reid'in görünür şekil ile ilgili açıklamalarında etkili olmuştur. Reid'in görme algısının ele alınacağı bölümde, gözü görmeyen bir insanın sahip olduğu cismin gerçek görüntüsü ile ilgili tespitlerinin bu hocası ile ilgili yaptığı gözlemlere dayandığı söylenebilir. Aberdeen'deki King's College'e davet edilen Reid, burada hocalık görevinin yanı sıra bir felsefi topluluk olan "Wise Club" ile ortak çalışmalar yapmaya başlamıştır. Reid, bu gruba sağduyu ilkeleri ile *IHM* eserine dâhil olacak materyalini sunmuştur. Hume'un felsefi sistemini sıkı bir tartışmaya maruz bırakan "Wise Club" toplantıları sırasındaki yazıları, Reid'in "İdealar Teorisi"²² ile olan memnuniyetsizliğinin ilk kanıtıdır. Reid'in İdealar Teorisine karşı ortaya koyduğu görüşleri birinci bölümde detaylı olarak ortaya koyulacaktır. "Wise Club" ayrıca James Gregory ve Alexander Gerard'ın çalışmalarının da tartışıldığı bir ortamdı. Her ikisi de Marischal College'da profesör olan Gerard ve Colin Maclaurin, Reid'in Newtonculuğunu etkilemiştir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, Reid'in Newtonculuğunun sonucu olarak, algı teorisinde ampirik yöntemi kullandığını görmemiz mümkün olacaktır. Gerard, zihnin incelenmesi konusunda Reid'e bir duruş vermiştir. Reid bu duruşun etkisi ile *IHM* eserinde algı teorisine, zihni incelemekle başlamaktadır. James Gregory'nin insan ve hayvanların yetilerini karşılaştırdığı "*Comparative View of the State and Faculties of Man, with those of the Animal World*"(1764) isimli kitabı, insanların bilinçli olarak, ideal felsefenin savunduğunun aksine, sadece zihinde olan değil, zihin dışında gerçekliği olan bir dünyayla etkileşime giren canlılar olduğu fikrine dayanmaktadır. Reid, bu bakışın önemli bir yönünü

²² Dış cisimlerin düşüncemizin ana nesneleri olamayacağına inanan modern filozoflar; zihinde bu nesnelerin aynada bir şeyi görmeye benzeyen bir görüntüsü anlamında, düşüncemizin içsel ve anlık nesnelerini ifade etmek için "idea" kavramını kullandılar. Algılamının gerçekleşebilmesi için dolaylı ve uzak olan dışarıdaki nesnenin, zihindeki dolaysız ve yakın olan ideasının var olmasını gerekli gördüler. Bir ağaç gördüğümüzde; ağaç ideası algılamının ana nesnesi; ağaç ise dolaylı nesnesi olarak tanımlandı. Halk için; zihin, nesne ve zihnin eyleminden ibaret olan algılama eylemine filozof düşüncenin aracısız nesnesi olan ideayı eklemektedir. Reid, *EIP*, 9.

eserlerinde paylaşmıştır. Reid'in felsefi duruşunda etkileşime girdiği tüm bu kişilerin etkisi açıkça görülmektedir.²³

Reid, hocası Turnbull aracılığıyla Berkeley felsefesi ile tanışmış, Hume'un Treatise'ni görüp sorgulayana kadar²⁴ kendisini Berkeleyci olarak nitelemiştir. İnsan zihni ve fonksiyonlarına veya şimdiki adı ile zihin felsefesine ilgi duyan Reid, sağduyu kavramının felsefi anlamıyla ilk önce Turnbull'un derslerinde tanışmıştır. Bu kavramı hocasının ardından sahiplenen Reid, Sağduyu Felsefesinin kurucusu unvanını almıştır. Reid, Hume'un benlik ideasına sahip olmadığını savunan görüşüne²⁵ karşı çıkmakta ve bu görüşün doğru olması durumunda Hume'un herhangi bir konuda hüküm vermesinin mümkün olmadığını savunmaktadır. Hume'un felsefi sisteminin zararlı sonuçlarını açık bir şekilde gören ve eleştiriye tabi tutan ilk filozof olan Reid, Berkeley'in felsefesi ile arasına mesafeyi de bu sorgulama sonucunda koymuştur.²⁶

Onunla aynı dönemde yaşayan ve Platon'un ideaları temele alan felsefesinin²⁷ açtığı yoldan ilerleyip, son darbeyi indirerek şüpheciliğin önünü sonuna kadar açan Hume ve

²³ Nichols Ryan, *Thomas Reid's Theory of Perception* (New York: Oxford University Press, 2007), 4-8.

²⁴ Berkeley'in yalnızca dış dünyayı şüphe ile karşılayan tavrının, Hume ile ruhu da yok sayan noktaya geldiğini gören Reid, Berkeleyci felsefeye karşı savaş açmıştır.

²⁵ "Hume, zihnin işleyişi bakımından, nedensellik ve benzerlik ilişkilerinin imgelemde algılar arasında bir geçiş sağlamasından ötürü bir "özdeş ben" yanılmasına yol açtığını ileri sürer. Algılar arasında kurulan benzerlik ve nedensellik ilişkisi sayesinde, insan da "özdeş ben" ya da "özdeş zihin" yanılmasıyla oluştuğunu savunan Hume, bunu zihnin/ ben idesinin aynı kaldığını varsaymamızdan kaynaklandığını ortaya koymaktadır." Bakınız: Funda Neslioğlu Serin, "Hume'da Ben İdesinin Bilgikuramsal Temellerinin Bir Çözümlemesi", *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 29 (2017), 127, 136. "Hume'un felsefi sisteminin bütün yükünü omuzlarında taşıyacak olan "kişiye" veya "kendiliğe" biçtiği varlık kimliği ve statüsünü şu üç genel madde de toplayabiliriz. Bunlar: 1) Algılar koleksiyonundan elde edilecek basit bir şey olmadığından dolayı, kendilik veya kişi (the self or person) tamamıyla algılar koleksiyonu durumuna indirgenir. 2) Kendilik veya kişi cevherin aynılığı anlamında sıkı bir kimlik ile karakterize edilemez. Çünkü kimlik, kendiliğe benzerlik ve nedenselliği gibi nosyonlar vasıtasıyla algılar arasındaki ilişkiye bağlı olarak atfedilir. 3) Bu algılar arasında gerçek bir bağ veya ilişki yoktur ki, onlar birbirine veya onların sahibi olan birine bağlanıp, birlikte olabilsin." Açıkoğ, "İki Filozof Portresi ve Düşündürdükleri", 5.

²⁶ Açıkoğ, "İki Filozof Portresi ve Düşündürdükleri", 6.

²⁷ "Eflatun, hocası Sokrates başta olmak üzere, kendinden önce yaşamış birçok filozofun fikirlerinden istifade ederek felsefi sisteminin temel dayanağı olan "idea" düşüncesine ulaşmıştır. Ona göre, ideal varlık âlemini meydana getiren idealar, tümel, zorunlu, mutlak, değişmez, ezeli ve ebedi varlıklardır. Ruh, insan bedenine girmeden önce idealar âlemi ile tanışmış, ancak bedene girince sahip olduğu idealar bilgisini unutmuştur. Unutulan bu bilgiler "diyalektik yöntem" ile tekrar elde edilir, yani hatırlanır. Hatırlama yolu ile elde edilen ideaların bilgisi, mutlak ve kesin bilgidir. Nesneler âleminde ise idealar âleminin aksine sürekli bir değişme ve yok oluş vardır. Bu sebeple duyular aracılığı ile elde edilen nesnelerin bilgisine güvenilemez." Mustafa Ülger, "Eflatun'un Bilgi Görüşü", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/ 2 (2007), 191.

ideaları²⁸ temele alan felsefe aslında Reid'in felsefi alt yapısının oluşmasında etkili olan iki unsurdur. Reid'in algı teorisi, Hume'un ortaya koyduğu maddi dünyanın olmadığı sonucunu veren algı teorisine cevap niteliğindedir.²⁹

Çalışmanın Yöntemi

Bu yüksek lisans çalışmasında, Reid'in Sağduyu Felsefesinin şüphecilik ile mücadelesinde temel bir unsur olan algı teorisini ortaya koyduğu, koklama, işitme, dokunma, tatma ve görme duyuları ile edinilen algıları incelediği *IHM* isimli eseri ana kaynak olarak kullanılmıştır. Reid'in "*Essays on the Intellectual Powers of Man*"³⁰ ve "*Essays on the Active Powers of Man*" isimli diğer iki eserinde yer alan algı ile ilgili görüşleri de çalışmaya dâhil edilmiştir. 1764'te Reid tarafından Hume'un felsefi sistemine cevap olarak yazılan, *IHM* eseri, Hume tarafından kendi felsefi sistemine ciddi bir meydan okuma olarak nitelendirilmiştir.³¹ Çalışmada Reid'in kitaplarının internet baskısının olduğu "earlymoderntexts.com" sitesinden çokça istifade edilmiştir. Buradan alınan bölümler, Reid'in basılı olan kitapları ile karşılaştırma yapılarak çalışmaya alınmıştır. Temel kaynak olarak kullanılan *IHM* eserinin, R.Tullis tarafından düzenlenmiş 1823 yılı baskısı kullanılmıştır. Reid'in felsefi sistemi üzerinde ülkemiz dışındaki filozoflar tarafından yapılmış çalışmaların çok fazla olduğu görülmüştür. Dilimize çevrilmemiş olan bu literatürü taramak, sınırlı bir zamana sıkıştırılması zorunlu olan yüksek lisans çalışmasını ortaya koymakta zorlayıcı olmuştur. Çalışmanın giriş bölümünde Reid'in felsefesinin temelini oluşturan sağduyu ilkeleri ele alınmıştır.

²⁸ Reid, Kant gibi, Hume'u okuyarak başladığı felsefede, insan zihninin düşüncede ve algıda ideleri aracı olarak kullandığı şeklindeki idealar düşüncesinin Hume, Descartes, Locke ve Berkeley tarafından benimsendiğini ve bunun şüphecilik sonucunu getirdiğini düşünerek, realist algı kuramını benimsemiştir. Her çeşit bilginin ve bilimin dayandığı apaçık ilkelerin, Sağduyu ilkeleri olduğunu ve sağduyu anlayışında zihinden bağımsız bir dış dünyanın var olduğunu ortaya koymuştur. Bakınız: Ahmet Cevizci, "Reid Thomas", *Felsefe Sözlüğü*, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999), 730.

²⁹ Reid, *IHM*, 17. Hume'un empirizmi onu cisimlerin veya şeylerin bizim dışımızda devam eden ve bizden bağımsız bir varlığı olmasının rasyonel hiçbir haklı çıkarımı olmadığını ileri sürmeye götürür. Bizim sıradan veya günlük deneyimimiz, bizim dışımızda şeylerin var olduğunu telkin eder. Fakat idelerimizin izlenimlerin kopyaları olduklarını tam anlamıyla kabul edersek, bunun felsefi sonucu şu olmak zorundadır: Bildiğimiz tüm şey izlenimlerdir, yani biz sadece izlenimleri biliriz. İzlenimler ise, içsel öznel durumlar veya hâllerdir ve dışsal bir gerçekliğin açık kanıtı değildirlerdir. Kuşkusuz, biz daima sanki şeylerin dışsal bir dünyası varmış gibi davranırız ve Hume da şeylerin var olduğu hakkındaki tüm düşüncelerimizi, akıl yürütmelerimizi doğru diye kabul etmeyi istiyordu. Fakat Hume'un derdi, niçin bir dış dünyanın var olduğunu düşündüğümüzü soruşturmaktı. Solmaz Zelyut, *Dört Adalı*, (İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2010), 100.

³⁰ Bundan sonraki bölümlerde bu eser, kısaca *EIP* şeklinde ifade edilecektir.

³¹ R E Beanblossom ve K Lehrer, *Thomas Reid's Inquiry and Essays*, (USA: 1983)' den aktaran Açıköz, "İki Filozof Portresi ve Düşündürdükleri", 14.

Sonrasında *IHM* eserindeki algılama felsefesinin başlangıç noktasına uygun olarak, algının gerçekleştiği zihne dair bir sorgulama ile devam edilmiştir. Birinci bölümde Reid'in algı teorisi işlenmiştir. Kişisel benlik kavramı, Reid'in algı teorisinde kullandığı yöntemi, Reid'in temel bilgi kaynağı olarak gördüğü algının fonksiyonu açıklanmıştır. Sonrasında Reid'in modern filozofların idealar teorisini bir algılama teorisi olarak nasıl eleştirdiğini ortaya koymak için önce idealar teorisine göre algılamanın ne olduğu, Reid'in modern filozofları algıda zihnin pasif olduğunu savundukları için getirdiği eleştirileri ortaya koyulmuştur. Algının bileşenleri, asıl ve edinilmiş algı ele alınarak, algı hataları incelenmiştir. Birincil ve ikincil niteliklerin Reid'in algı teorisindeki yeri, doğal ve yapay işaretlerle ilgili Reid'in görüşleri açıklanarak ikinci bölüme geçilmiştir. Bu bölümde algı kaynağı olan duyu yetileri, Reid'in aldığı sıra ile koklama, tatma, işitme, dokunma ve en fazla yeri görmeye ayırarak açıklamaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde algıya genel bir bakış ile Reid için algının epistemolojik gücünün tanıklık ile kurulan benzerliği ortaya koyulmuştur. Sonuç bölümünde de Reid'in algı teorisinin bizi getirmek istediği nokta ile ilgili tespitlerine yer verilmiştir.

Reid ile ilgili ülkemizde yapılmış çalışmalara bakıldığında ilk olarak “*Thomas Reid ve Onun Sağduyu Eylem Felsefesinde İnsanın Neliği ve Özgürlüğü Problemi*” başlıklı H. Mustafa Açıköz tarafından, Reid'in görev yaptığı Aberdeen Üniversitesinde 1995 yılında yazılmış doktora tezinin Türkçe çevirisinin olduğu görülmektedir. Tezin, *Sağduyu Eylem Felsefesi* başlığı ile yayınlanan kitap halinin ilk baskısı 1997 yılında yapılmıştır. Bu eserde Açıköz, Reid'in sağduyu felsefesinin yanı sıra, eylem felsefesinde benlik teorisinin ve iradenin rolünün ardından Reid'in özgürlük teorisinin diğer teoriler karşısındaki savunusunu ortaya koymaktadır. Bu eserin, sağduyu kavramı ve felsefesini ele alması bu çalışmanın da yöntemi olmasına karşın algı ile ilgili bilgilerin yer almaması dolayısı ile farklılık göstermektedir. Aynur İlhan Tunç'un 2003 yılında yazdığı “*Thomas Reid'in Ahlak Anlayışı*” isimli doktora tezinde, Reid'in ahlak teorisini ortaya koyduğu görülmektedir. Tunç, öncelikle tezinde Reid'in sağduyu felsefesini ele almış, sonrasında Reid'in ahlak anlayışını ortaya koymak amacı ile eylem, irade ve özgürlük anlayışını, sağduyu felsefesinin ahlaki kavramlarını ortaya koymuştur. Tunç'un, Reid'in sağduyu felsefesini ele aldığı bölümde, Reid'in idealar teorisine eleştirisine ve algı teorisine değindiğini, bu çalışmanın konusu ile ilgili bilgiler verdiğini görmekteyiz. Şule Gece'nin 2003 yılında yazdığı “David Hume Şüpheciliği

ile Thomas Reid Dogmatizminin Karşılaştırılması” isimli yüksek lisans tezinde Reid’in ve Hume’un görüşlerini karşılaştırmalı olarak ele aldığı görülmektedir. Gece, tezinde Reid’in felsefesinde yer alan bazı kavramlar başlığı altında, Reid’in sağduyu, akıl, insan, doğa ve inanç konularındaki anlayışını ortaya koyduğu bölümde, bu çalışmada yer alan konuların bir kısmına değinmektedir. Ülkemizde Reid ile ilgili yapılan son çalışma 2013 yılında, Ayşenur Ünügür tarafından yazılan “Thomas Reid’in Din Epistemolojisi” isimli yüksek lisans tezidir. Bu çalışmada, Reid’in din felsefesinin temelini oluşturan epistemolojisinin ortaya koyulduğu görülmektedir. Günler, tezinin birinci bölümünde ele aldığı, idealizm ve sağduyu epistemolojisi, idealar teorisi, şüphecilik ve anti-realizm, direk realizmden sağduyu realizmine, sağduyu felsefesi gibi konularla bu çalışmanın bir bölümünü içeren hususlara değinmiştir. Reid’in algı teorisini ele alan bir çalışma ülkemizde yapılmamıştır. Ryan Nichols’un 2007 yılında yayınlanan “*Thomas Reid’s Theory of Perception*” isimli kitabı ise bu yüksek lisans çalışmasının başlığını taşıyan bir eser olarak, çalışma boyunca başvurulmuş bir kaynak olmuştur.

Sağduyu İlkeleri

Giriş bölümünde değindiğimiz üzere, ülkedaşı Hume’un şüpheciliği ortaya koyan görüşlerine karşı Reid’in ortaya koyduğu felsefî görüşleri, sağduyu felsefesi olarak isimlendirilmektedir.³² Reid’in ele aldığı tüm konularda çıkış noktası olan bu ilkelerin anlaşılması, Reid’in algı görüşünün kavranmasında da önemlidir.

Doğamızın yapısının, onlar için bir sebep vermeden, yaşamın ortak kaygılarında kabul etmeye mecbur olduğumuz belli ilkelere inanmamızı sağladığını düşünüyorum. Bunlar “sağduyu ilkeleri”³³ olarak adlandırdığımız şeylerdir ve onlarla çelişen her şeyi açıkça 'saçma' olarak reddederiz.³⁴

³² Sağduyu felsefesi, Hume ile tepe noktasına ulaştırılmış şüphecilik, agnostik deneyci felsefe ve onun indirgemeci yaklaşımına karşı ortaya konan bir manifesto veya başkaldırı olarak nitelendirilmektedir. (Bakınız: Açıköz, “İki Filozof Portresi ve Düşündürdükleri”, 14.)

³³ Reid'e göre, sağduyu inançları bilgi için bir temel oluşturdıkları için epistemolojik önceliğe; felsefi teoriyi kısıtlamalarından dolayı da metodolojik önceliğe sahiptir. Bu konuda bakınız: John Greco, "Common Sense in Thomas Reid", *Canadian Journal of Philosophy* 41, (2014): 142-55.

³⁴ Thomas Reid, *An Inquiry into the Human Mind*, nşr. R.Tullis (Cupar:1823), 31.

Reid, insan aklının sağduyu ilkelerini bildiğini ve bu ilkelerden yola çıkarak başka ilkeler çıkardığını savunmaktadır.³⁵ Savunduğu bu felsefi görüşe göre her insanın yapısında yaradılıştan doğruluğun ilkelerini ve ölçüsünü veren zihinsel ve aktif güçler vardır. Bu güçler her insan için sağduyunun temelidir. Aristoteles sağduyu³⁶ terimini ‘duyularımız aracılığı ile elde ettiğimiz ortak duyular hakkındaki verileri birleştiren bir zihinsel yeti’ anlamında kullanmıştır. Reid, onun kullandığı anlama paralel şekilde, ‘insanın kavrama ve yargılama gücü ve herkesin kabul edeceği genel zihinsel ve ahlaki ilkeler’ anlamında kullanmaktadır. İnsan zihnini inceleyen Reid, bilinçli olmayı, felsefi altyapısının oluşmasında etkili olduğunu daha önce de belirttiğimiz gibi Hume’un her şeyden şüphe eden yaklaşımına bir cevap olarak sunmaktadır. Algı teorisini ortaya koyarken değineceğimiz gibi Reid, Hume’un dış dünyayı ve ruhu yok sayan yaklaşımına algı teorisi ile cevap vermiştir.³⁷

Reid’in algılamanın iki bileşeni olan özne ve nesne arasındaki ilişkiye getirdiği açıklamaya bakılacak olursa Hume ve Berkeley’in algı görüşlerinin aksine bir teori ortaya koyduğu görülmektedir. Realist algı görüşüne sahip olan Reid’e göre, idea ve izlenimleri algının merkezine yerleştiren bakış açılarının aksine algıda yer alabilen idea ve izlenim, algılamanın yeterli ve zorunlu bir sebebi değildir.³⁸ Reid’in felsefesinin en önemli yönü ortaya koyduğu realist anlayıştır. İnsan bedeni ve zihni konusunda bize yol gösterecek kesin ilkelerin var olduğunu ifade eden Reid, şüpheye yol verecek bir durumun olmadığını savunmaktadır.³⁹ Sıradan insan, filozof ya da bilim adamı olmak üzere herkesin kabul edeceği ilkelerin, bilgi kuramı, zihin felsefesi, ruh ve ahlak gibi tüm alanlarda olduğunu savunan Reid, bunları şu şekilde kategorize etmiştir:

³⁵ Taşkın, *İskoç Aydınlanması*, 223.

³⁶ “Aristoteles, “De Anima” (Ruh Üzerine) eserinde iç ve dış duyuların bir gerçeklik anlayışı geliştirmek üzere nasıl kullanılabileceğini gösterir. Bundan hareketle algının sağduyu kuramı olarak tanımlanabilecek bir algı kuramı sunar. Ve yine bundan hareketle duyu algısının bir bilgi kuramı içine nasıl yerleştirilebileceği sorununu inceler.” Doğan Göçmen, “Kartezyen Şüphecilik ve Hume’cu Bilinemezcilik Bağlamında Adam Smith’in Sağduyu Epistemolojisi”, *Felsefe Logos* 1-2, (2008), 1.

³⁷ Aynur İlhan Tunç, “Aydınlanma Döneminde Realizm ve Ahlâk Öğretimi”, *Yüzcü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi* III/I (Haziran 2006), 1-11.

³⁸ Tunç, “Aydınlanma Döneminde Realizm ve Ahlâk Öğretimi”, 2-4.

³⁹ Reid’in Hume’un felsefi yöntemine saldırısı iki tez üzerinde yoğunlaşıyor. (1) Bilişin tek anlık nesneleri "zihindeki idealar" dır. (2) İdealardan ve idealara benzeyen şeyden başka bir şey kavrayamayız. Reid, Hume ile sınırlı olmayan bu ilkelerin Hume'un şüpheciliğinin temeli olduğunu gördü ve bu ilkelere yönelik saldırısı epistemoloji ve zihin felsefesine büyük katkı sağladı. William P. Alston, "Thomas Reid on Epistemic Principles", *History of Philosophy Quarterly* 2 / 4 (1985), 438-439.

1. Zorunlu olmayan ama kesin olan sağduyu ilkeleri: Tanrı'nın iradesine göre üretilen ve buna bağlı olarak değişkenlik gösterebilen olumsal sağduyu ilkeleridir. Olumsal sağduyu ilkeleri, aksi bir delille karşılaşılan kadar doğru kabul edilmek durumundadır. Duyularımız aracılığı ile elde ettiğimiz algılarımız buna örnek olarak verilebilir. Aksi ispatlanana kadar gördüğümüz bir bardağın mavi olduğuna inanmamız, bu ilkelere örnek bir durumdur.⁴⁰
2. Zorunlu sağduyu ilkeleri: Bütün mümkün dünyalarda zorunlu, değişmez ve yanlışlanamaz ilkelere. Mantıksal ve matematiksel aksiyomlar gibi.

Zorunlu olmayan ama kesin olan sağduyu ilkeleri şunlardır:

1. Bilincinde olduğum her şey gerçekte vardır.
2. Bilincinde (consciousness) olduğumuz düşünceler, kendim, zihnim ve kişiliğim dediğimiz bir varlığa aittir.
3. Açıkça hatırladığım olaylar gerçekten olmuştur.
4. Kendi kişisel kimliğimiz ve devam eden varoluşumuz, bir şeyi net bir şekilde hatırladığımız zamana kadar geriye doğru uzanmaktadır.
5. Duyularımız tarafından açıkça algıladığımız şeyler ve algımız gerçektir.
6. Eylemlerimizin ve irademizin kararları üzerinde kısmen etkili olma gücümüz vardır.
7. Doğruyu yanlıştan ayırt etmemizi sağlayan doğal yetilerimiz yanıltıcı değildir.
8. İletişimde bulunduğumuz insanlar da bizim gibi canlıdır ve düşünme yeteneği vardır.
9. Yüzün belirli özellikleri, ses tonları ve fiziksel hareketler belirli düşünceleri ve zihinsel eğilimleri gösterir.
10. Gerçekler ve inanç hakkında insanın tanıklığına ve otoritesine saygı gösterilmelidir.
11. Kişilerin özgür iradeleri ile verdiği kararların sonucu hakkında koşullara göre az ya da çok belirgin bir olasılık vardır.

⁴⁰ Ünüğer, "Thomas Reid'in Din Epistemolojisi", 8.

12. Doğa olaylarında, olan şey muhtemelen benzer koşullarda olanlara benzeyecektir.⁴¹

Reid'in zorunlu sağduyu ilkeleri adını verdiği ilkeler de şunlardır:

1. Dil bilgisi kuralları: Örneğin, her tam cümlede bir fiil olmalıdır.
2. Mantıksal aksiyomlar: Örneğin, hiçbir öneri aynı anda hem doğru hem de yanlış olamaz.
3. Matematiksel aksiyomlar: Öklid'den beri matematikçiler aksiyomları veya ilk ilkelerini gerekçelendirdikleri temelde çok akıllıca ortaya koymuşlardır.
4. Sanat ve estetik ile ilgili aksiyomlar: Şiir, müzik ve resim sanatı ile ilgili temel kurallar her zaman aynı olmuştur ve dünyanın sonuna kadar böyle olacaktır.
5. Ahlakın ilk ilkeleri: Hiç kimse, önleme gücü olmayan bir şey için suçlanmamalıdır, ilkesi buna örnektir.
6. Metafiziksel ilkeler: Hume tarafından sorgulanan üç tanesini açıklarsak;
 - a. Duyularımız aracılığıyla algıladığımız niteliklerin “beden” dediğimiz bir öznesi olmalı ve bildiğimiz düşünceler “zihin” dediğimiz bir özneye sahip olmalıdır.
 - b. İkinci metafizik ilke şudur: Var olmaya başlayan her şeyin onu üreten bir nedeni olmalıdır.
 - c. Üçüncü ve son metafizik ilke şudur: Bir şeyin tasarımındaki izlerden ve işaretlerden, bir tasarım ilkesinin olduğunu çıkarmak mümkündür. Bu tür yargılar düşünebilen her insan için ortaktır ve yaşamın yürütülmesinde gereklidirler.⁴²

Temel ilkeler olarak nitelediği sağduyu ilkelerini sıradan zekâ sahibi herkesin kabul edeceğini savunan Reid, bunları inkâr eden birini gözlerine ve duyularına inanmayan birini ikna etmeye benzetmektedir. Böyle bir kişiyi ikna etmeyi düşündüğümüzde, hiç kimsenin uğraşmak isteyeceği bir durum olmadığı ortadadır. İlk ilkeleri kabul etmeyen insanların birlikte olmalarının mümkün olmadığını ifade eden Reid, ortak ilkeleri

⁴¹ Reid, *EIP*, 380- 397.

⁴² Reid, *EIP*, 397-410. Reid, saydığımız bu ilkelerin akıl yürütme ediminin temelini oluşturduğu düşüncesi ile hareket eder ve kesin ve gerçek bilginin her durumda olanaklı olduğunu savunur. Taşkın, *İskoç Aydınlanması*, 221.

olmayan biriyle düşünmeyi imkânsız bulmaktadır. Tüm akıl yürütmenin ve tüm bilimin temeli olan ve de öğretilmeye ihtiyaç olmadan normal olarak akıllı insanların bildikleri ortak ilkeler vardır. Hepimizin yaşarken bizzat gördüğümüz üzere tüm insanlık bu ortak ilkelerle hayatını devam ettirmektedir.⁴³

Reid'in ortaya koyduğu sağduyu hükümlerine göre, kişinin bir varlığından ve devam eden kişisel kimliğinden, bireyin algılamasına bağlı olmaksızın dış dünyanın varlığından, doğayı anlamayı ve yorumlamayı mümkün kılan doğadaki mevcut düzenin varlığından şüphe edilemez.⁴⁴

Reid, zihin ve yetilerini açıklamak için bazı temel ilkeleri kabul etmemesi durumunda Descartes, Malebranche, Arnauld, Locke ve diğerleri gibi çok yetenekli kişilerin kanıtlanamayacak şeyleri kanıtlama sevdasına düşerek kendilerini gereksiz yere sıkıntıya soktuklarını ifade etmektedir. Bu temel ilkeleri kanıtlamaya çalışmak kişiyi sonuçsuz bir muhakemeye sevk edecektir. İlk ilkelerin kanıtlanması gerekmiyor, sadece doğru ışıktaki gösterilmesi yeterlidir.⁴⁵ Reid, yetilerimizin ya da ürettikleri ilk ilkelerin kanıtının mümkün olmadığına inanmaktadır. Bu şüpheciliğe yol açabilecek bir yaklaşım gibi dursa da Reid'in amacı, yetilerimizin sorgulamadan radikal kuşkucuya cevap verecek şekilde güvenilir olduğunu kanıtlamaktır. İlk ilkeler Tanrının eseri olan asıl yapımızın hemen ve karşı konulmaz buyruklarıdır. Bir ilkenin asıl yapımızın buyruğu olduğunu anlamak için iki temel test vardır. Birincisi, bir inanç akıl yürütme olmadan ve erken yaşta evrensel olarak kabul edilmeli, ikincisi, buna inanmamız zorunlu olmalıdır. Üç şekilde zorunluluktan söz edilebilir; birincisi, "psikolojik zorunluluk": inançlar karşı konulmaz şekilde ve doğru bir şekilde kavradığımızda gerçekleşir. İkincisi, "pragmatik zorunluluk": genel yasalara uyan ve hatta hayatta kalmak için sahip olmamız gereken inançlardır. Üçüncüsü "epistemolojik zorunluluk": bilgiye sahip olmamız veya sahip olduğumuz bilgi için gerekli olan inançlardır.⁴⁶

⁴³ Reid, *EIP*, 11.

⁴⁴ Açıkoğ, "İki Filozof Portresi ve Düşündürdükleri", 15.

⁴⁵ Reid, *EIP*, 96.

⁴⁶ Sanford S. Levy, "Thomas Reid's Defense of Conscience", *History of Philosophy Quarterly* 16/4 (1999): 413-35.

Sağduyu, felsefenin ne yapacağını söylemesine, yapacağı şey için izin vermesine ihtiyaç duymaz. Diğer taraftan, felsefenin tek kökü sağduyu ilkesidir; bu ilkelerle büyür ve beslenir; bu kökten kesilen felsefenin onuru kaybolur, özü kurur, ölür ve çürür.⁴⁷

İnsan Zihnine Dair Sorgulama

Reid'in algı teorisinde, algılamanın gerçekleştiği zihnin yeri önemlidir ve merkezi bir konumdadır. Sağduyu Felsefesi zihin ve beden arasındaki farklılığı ortaya koyarak, zihni ve bedeni farklı yöntemlerle araştırmak gerektiğini savunmaktadır.⁴⁸ Reid ve selefleri olan Gregory, Turnbull, Gerard, Maclaurin, zihnin bölünmez bir madde olduğunu iddia eden Descartes'in⁴⁹ ve kavramlarımızın kökenlerini ampirist bir yöntemle açıklayan Hume'un yaklaşımına karşı çıkmaktadır. Descartes'in ve Hume'un zihin felsefelerinin ulaştığı nokta, maddi dünyanın var olmadığıdır. Bundan dolayı Reid'in algılama felsefesinde, dış dünya ile ilgili uygun uyaran verildiğinde belirli duyumlar, inançlar veya yargılar üreten zihnin işlevsel kapasitesini ve yetilerini ortaya koymak başlangıç noktasıdır. Reid'in algılama teorisinde Newtoncu⁵⁰ yaklaşıma sahip olduğunu savunan Nichols, özellikle Newton'un ilk kuralının Reid'in algılama soruşturmasında çok etkili olduğunu ifade etmektedir. Reid, bu kuralda geçen "yeterlilik" ve "gerçeklik" koşullarının karşılanması gerektiğinde ısrarcıdır. Reid'e göre tümevarım insan bilgisinin büyük bir kısmının gerekçesini oluşturmaktadır.⁵¹

⁴⁷ Reid, *IHM*, 10-12.

⁴⁸ Taşkın, *İskoç Aydınlanması*, 208.

⁴⁹ “Descartes zihin ile bedeni birbirinden keskin bir şekilde ayırdığı için zihin ile beden arasındaki nedenselliği de açıklanamaz kılmıştır. Descartes'e göre zihnin özsel niteliği düşünme olduğundan çeşitli bilinç olgularını düşünme başlığı altında toplamıştır. Descartes benin yani zihnin bütün doğasının ya da özünün yalnızca düşünmek olduğunu ve bu zihnin var olmak için uzama veya beden gibi maddi bir şeye bağlı olmadığını ileri sürer. Bir anlamda Descartes, zihni içinde düşüncelerin yer aldığı, uzaysal olmayan bir kap gibi ele almış ve bir töz olarak bu zihnin varlığını ileri sürmüştür.” Cengiz İskender Özkan, “Descartes'in Zihin Teorisi ve Sınırları”, *Metazihin Yapay Zekâ ve Zihin Felsefesi Dergisi* 2/2 (Aralık 2019), 243-244, 247, 253.

⁵⁰ “Newton'un kuralları şunlardır:1. Doğal nesnelerin görünüşlerini açıklamak için doğru ve yeterli olan neden veya nedenler dışında daha fazla neden kabul etmemek,2 - Olanaklı olduğu ölçüde, aynı doğal sonuçları aynı nedenlere bağlamak, 3- Cisimlerin, derecesinde ne artma ne de azalmanın söz konusu olduğu ve yapılan bütün deneylerde sürekli olarak ortaya çıkan ve hepsinde ortak olduğu gözlemlenen niteliklerinin evrensel nitelik olduğunu kabul etmek, 4- Deneyisel felsefede, olgulardan tümevarım yoluyla çıkarılmış önermelerin kesin ya da kesine çok yakın doğrular olduğunu benimsemek ve bunları daha kesin ya da özel durumlara ilişkin kabul etmek, başka olaylar ortaya çıkana kadar da akla gelebilecek aksi varsayımları dikkate almamak. Bu kurallarda iki temel görüşün ileri sürüldüğü dikkat çekmektedir: 1. Yeter neden; 2. Neden sonuç” (Bakınız. Hüseyin Gazi Topdemir, “Isaac Newton ve Bilimsel Usavurma Kuralları”, *Bilim ve Teknik Dergisi* 45/527 (Ekim 2011), 72-75.

⁵¹ Ryan, *Thomas Reid's Theory of Perception*, 14-15.

Reid, *IHM* eserinde Newton yöntemini, fiziksel algılamayı, fenomenolojiyi ve her duyu yetisinin ürettiği zihinsel durumların bilinçli doğasını dikkate aldığı duyuların incelenmesine geniş ölçüde işlevsel bir yaklaşımla uygulamaktadır. Bu yöntemin sonucu olarak, Reid, gözlemi yapan bir kişinin ve bu kişinin düşüncelerini birleştiren bir ilkenin olması gerektiğini savunmaktadır. Bu benliğin ontolojik statüsüne karar vermeyi ise bu yöntemin gerekleri arasında olmadığı için gündemine almamaktadır.⁵² Reid, zihni incelemek için önerdiği Newton'un deneysel yöntemini, maddi dünya ve zihnin birbirinden farklı olduğu gerçeğini göz önünde tutarak, birebir uygulamayı kastetmemektedir. Reid'e göre, sorgulanmadan kabul edilmesi gereken sağduyu ilkeleri ancak derin felsefi araştırmalarla bulunabilmektedir. Filozofumuz, sorgulanması ve farklı yorumlar yapılması durumunda ise bu ilkelerin ilk ilke olma özelliklerinin ortadan kalkacağını savunmaktadır.⁵³

İnsan aklının yapısı, insan vücudunun yapısı gibi karmaşık ve harikadır. Zihin kabiliyetleri, vücudun organları gibi çeşitli amaçlar için çok uygundur. Aslında zihin asil ve bedenden daha yüksek bir düzende olduğu için, Tanrı'nın bilgeliği ve becerisinin vücudunkinden çok onun yapısına girdiğini düşünmek mantıklıdır. Dolayısıyla insan zihni, bilgisinin diğer tüm bilim dallarını ne kadar yaygın şekilde etkilediğine bağlı olarak araştırmaya değer bir konudur.⁵⁴

İnsan zihninin incelemeye en layık husus olduğunu düşünen Reid, yöntem olarak ise zihnin tüm alanlardaki faaliyetlerini incelemeyi önermektedir.⁵⁵ Reid, zihin felsefesinin de doğayı incelemenin yolu olan deney ve gözlem yöntemleri ile ortaya konulması gerektiğini düşünmektedir. Reid, ortaya atılan idealar teorisini⁵⁶, sağduyu ilkeleri hatta bilime karşı bir zafer ilan eden şüpheciliği üretmekle suçlamaktadır.⁵⁷

⁵² Ryan, *Thomas Reid's Theory of Perception*, 20-21.

⁵³ Taşkın, *İskoç Aydınlanması*, 217-218.

⁵⁴ Reid, *IHM*, 1.

⁵⁵ Reid, *IHM*, 1.

⁵⁶ Dış cisimlerin düşüncemizin ana nesneleri olamayacağına inanan modern filozoflar; zihinde bu nesnelerin aynada bir şeyi görmeye benzeyen bir görüntüsü anlamında, düşüncemizin içsel ve anlık nesnelerini ifade etmek için "idea" kavramını kullandılar. Algılamının gerçekleşebilmesi için dolaylı ve uzak olan dışarıdaki nesnenin, zihindeki dolaysız ve yakın olan ideasının var olmasını gerekli gördüler. Bir ağaç gördüğümüzde; ağaç ideası algılamamızın ana nesnesi; ağaç ise dolaylı nesnesi olarak tanımlandı. Halk için; zihin, nesne ve zihnin eyleminden ibaret olan algılama eylemine filozof düşüncenin dolaysız nesnesi olan ideayı eklemektedir. Reid, *EIP*, 9. (Tezimizin giriş kısmında çalışmamın amacı bölümünde ifade etmiştik.)

⁵⁷ Reid, *IHM*, 2.

İdealar teorisinin doğru olması durumunda oluşacak çelişkiyi Reid şu şekilde ifade etmektedir:

Öyleyse, duyularımızdan yaptığımız çıkarımlar, yani bir zihnin ve ona ait güçlerin veya yetilerin varlığı hakkında ne söyleyeceğiz? Onlar (1) felsefenin veya eğitimin önyargıları mı, sadece zihnin kurguları mıdır? Bilge bir insanın perilere olan inancı gibi atması mı gerekir? Veya (2) Yoksa yan yana gelen belli ideaların anlaşma ya da anlaşmazlıklarının algılanmasından ziyade, bizim yapımızın anlık ilhamlarından ortaya çıkan doğanın muhakemeleri midir?⁵⁸

Reid, hissederek farkında olduğumuz zihin ve ona ait güçlerin ve yetilerin kaynağını sorgulamaktadır. Eğer ikinci cevap doğruysa, bu yetilerden kurtulmak için uğraşılsa bile bu yetileri kaldırabilmek imkânsızdır. Koklama yetisinden kurtulmayı isteyen birini hayal edelim, çok istese bile bu yetiden kurtulması mümkün müdür? Birinci cevabın doğru olduğunu savunanlar, önce başka bir zihin⁵⁹ ve onun yetileri kavramını nasıl edindiğimizi ispatlamak zorundadır. Aynı görüş sahiplerinin daha sonra da duyumun, düşünen bir varlık olmadan nasıl olabileceğini ispatlama zorunluluğu olduğu ortadadır.⁶⁰ Reid'in zihni ele alma amacı, zihnin işleyişini kavrayarak insan zihninin asıl ilkelerini keşfetmektir. Temel ilkelerle ilgili onların işleyiş tarzını kabul etmekten başka bir açıklama yapma imkânı yoktur. Reid, idealar teorisinin savunucuları ile en çok zihnin bu asıl-temel ilkelerinin tanımlanması konusunda anlaşmazlık yaşamaktadır. Zira onlara göre zihin, üzerine nesnelerin görüntüsünün işlendiği, balmumu üzerine vurulan mühür gibi pasif konumdadır. Reid, idealar teorisinin savunucularının aksine yapımızda mevcut olan temel işleyişin açıklanmasının daha zor olduğunu düşünmektedir. Reid'in bu konudaki açıklamaları çalışmanın birinci bölümünde "Reid'in modern filozofları duyumda zihnin pasifliği konusunda eleştirisi" başlığı altında verilecektir.⁶¹

Zihin-beden ilişkisi hakkındaki tartışmayı algısal olaylarda en iyi ortaya koyma imkânı olduğu için Reid bu konuyu da ele almıştır. Reid, nesnelerden aldığımız izlenimler yolu

⁵⁸ Reid, *IHM*, 36.

⁵⁹ Bir insanın düşünen, hatırlayan, akıl yürüten ve isteyen kısmıdır zihin. Değişik türlerde ve çeşit çeşit olan düşüncelerimizin ilkesine, insan zihni veya ruhu diyoruz. Gökhan Murteza (ed.), *İskoç Aydınlanması* (İstanbul: Pinhan Yayınları, 2020), 112.

⁶⁰ Reid, *IHM*, 36-37.

⁶¹ Nicholas Wolterstoff, *Thomas Reid and the Story of Epistemology* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 116.

ile değil, Yaratıcımızın bize verdiği yeti sayesinde dış dünyayı algıladığımızı ifade etmektedir. Vücut ile zihnin birbirinden tamamen ayrı bir töz olduğunu ve aralarında nedensel bir bağlantı olmadığını savunan Descartes'in aksine Reid, karşılıklı olarak birbirini nedensel olarak etkilemekte olduğunu düşünmektedir. Bu etkinin bizdeki karşılığı ise duyumdur.⁶²

Zihni incelemek, bedeni incelemekten daha zordur. Zihnin bütün düşünme ilkelerini tüm insanlık için açık ve metodik olarak ortak ilkelerle belirlemek zordur. Reid, bu konuda çalışma yapan filozofların ancak zihnin belli bir bölümü ile ilgili bir gerçekliği ortaya koyacağını savunmaktadır. Malzemelerini duyu organları aracılığı ile doğadan sağlayan zihin, bu malzemeleri çeşitli işlemlerden geçirmekte, onlara⁶³ tıpkı bir eczacı ya da kimyager gibi farklı görünüm kazandırmaktadır. Nasıl ki kimyasal işlem den geçen girdilerle çıktılar birbirinden tamamen farklılaşıyorsa, zihnin girdileri olan duyular ile edinilen çıktılar da bu şekilde farklılaşmaktadır. Zihin bu işlemleri yaparken farkında değildir; yaptığı eylemlerin hiçbirini hatırlamaz. Bu konunun aydınlatılmasına bir bebeğin zihnindeki her şeyin tam olarak ne zaman ve nasıl oluştuğu, nasıl yetişkin olma haline geldiği hakkında bilgi sahibi olmamız, tüm filozofların teorilerinden daha fazla fayda sağlayacaktır. Ancak buna ulaşmak, doğamız gereği mümkün değildir; bu yüzden bu konuda bilgi almanın yolu tefekkür (reflection)dir.⁶⁴ Zihnimizde yer alan varlıkları nasıl kavradığımız, onlar hakkındaki inancı veya başka düşünme şekillerini nasıl oluşturduğumuz Reid'in önemli sorgulama alanlarıdır.⁶⁵

Nichols Ryan, zihin ve beden arasındaki ilişki hakkındaki görüşlerinde Reid'in eserleri arasında gözle görülür bir değişim olduğunu iddia etmektedir. Sorgulamada Reid'in, duyuların dünyadaki ve beynimizdeki fiziksel olaylardan kaynaklanmasına izin verdiği görülmektedir. Reid, yirmi yıl sonra yazdığı "Essays on the Intellectual Powers of Man"⁶⁶ eserinde ise fiziksel olay ile beyinde oluşan duyumun her zaman birleşmesinin, bunları birbirinin nedeni olarak görmemizi sağladığını ifade etmektedir. Bu durumun ise Yaratıcımızın yapımıza koyduğu doğamızın bir yasası sonucu

⁶² Ryan, *Thomas Reid's Theory of Perception*, 25-26.

⁶³ Beş duyu organı ile dış dünya hakkında malzeme toplayan zihin, gözün, kulağın, burnun ve derinin verdiği verileri, işlemekte, yorumlamakta ve bu yorumun sonucunda dış dünya algısını oluşturmaktadır.

⁶⁴ Reid, *IHM*, 5-6.

⁶⁵ Wolterstoff, *Thomas Reid and the Story of Epistemology*, 4.

⁶⁶ William Hamilton (ed.), *The Works of Thomas Reid*, (Edinburgh: Maclachlan and Stewart, 1785), 253.

olduğunu düşünmektedir. Reid'in nedensel teoriye muhalefetine yaşıla birlikte arttığını savunan yazar, zihin-beden ilişkisi hakkındaki kemale ermiş tartışması ise algısal olaylarda Tanrı'nın eylemini hatırlatmaktadır.⁶⁷

Eğitim, moda ve felsefenin bize verdiği ön bilgilerle büyüyen bizlerin, aslında yaradılışımızdaki basit ve özgün güçleri bulmakta büyük bir dikkate ihtiyaç duyduğumuz ortadadır. Yapacağımız şey insanın sahip olduğu tüm kabiliyetlerini analiz etmektir. Bunu yaparken, yapımızın asıl güçlerinin ve yapımızı yönlendiren yasaların bir listesini yapmak zordur. Zihnimizin teorik olarak bir ifadesini bulmak gibi bir şansa da sahip değiliz. Bu çalışmada bizim en büyük desteğimiz, dikkatimiz ve tevazuumuz olacaktır. Reid, yapılan incelemeyi dolambaca benzetmektedir. Reid, zorlandığımız yerde durmayı bilmeyi ve zorlandığımız yere gelene kadar edinilen kazanımları güven altına alıp, sonraki zamanlarda bu konuyu ele alacak kişinin kullanımına sunmayı bir yöntem olarak sunmaktadır.⁶⁸

Reid'in idealar teorisini küçümsemesi onu geleneğin otoritesinden uzaklaştırır ve kişinin bireysel gözlemine güvenmeye yönlendirir. Reid'e göre bir algı teorisi, algısal deneyimin içsel ve niteliksel yönlerinin yanı sıra zihinden bağımsız dünyadaki algısal durumlar ve nesneler arasındaki ilişkiyi de açıklamalıdır. Yani algılamada zihinden bağımsız dünya hem iç gözlem hem de dış gözlemle incelenmelidir. Reid'in bilimsel yönteminin özellikleri; 1) "olayları gözlemlemek", 2) "doğru deneyler" i yürütmek, 3) 'bu verileri genel kurallara indirgemek' , 4) bunların sonucunda 'tam muhakeme yaparak' sonuçlar çıkarmak, olarak sıralanmaktadır.⁶⁹

Reid, zihinle ilgili ilkelerin, mekanik, astronomi ya da optiğin ilkeleri kadar açıklık ve netlik ile çözülüp çözülmediğini soruşturmaktadır. Reid, düşüncelerimiz, algımız ve algı fenomenlerimizi inceleyip, onları yapımızdaki temel güçler ve yasalar altına sokmaya çalıştığımızda içine girdiğimiz hissi karanlıkta kalma ve şaşkınlık olarak tanımlamaktadır.⁷⁰

⁶⁷ Ryan, *Thomas Reid's Theory of Perception*, 25.

⁶⁸ Reid, *IHM*, 6.

⁶⁹ Ryan, *Thomas Reid's Theory of Perception*, 17.

⁷⁰ Reid, *IHM*, 7-8.

BÖLÜM 1: ALGI TEORİSİ

Reid'in algı teorisinin ortaya koyulacağı çalışmanın bu bölümünde öncelikle, algılamanın temel kabulü olan kişisel benlik kavramı açıklanacaktır. Sonrasında Reid'in empirist olmasının bir sonucu olarak algıyı ele almasında kullandığı yöntem ile ilgili tespitler paylaşılacaktır. Konuya Reid'in dış dünya ile ilgili bilgi alma yolumuz olan duyu bilgisini yok sayan şüpheci felsefeye bu yolla alınan bilginin temel bir bilgi olduğu yönündeki iddiası ile devam edilecektir. Reid'in felsefesinin oluşma nedeni olan idealar teorisini bir algılama teorisi olarak eleştirisi ve ardından algılamada zihnin pasif olduğunu savunan idealar teorisine karşı Reid'in argümanları ortaya konulacaktır. Sonrasında algının Reid'e göre; birincisi algılanan nesnenin kavrayış ve kavramı; ikincisi, mevcut varlığına ilişkin güçlü ve karşı konulmaz bir kanaat ve inanç; üçüncüsü algılanan nesneyi tartışmadan kabul etmek şeklinde ortaya koyduğu üç unsur ele alınacaktır. Reid'in rasyonalist yönünün sonucu olarak yapımızdan kaynaklanan asli ve empirist yönünün sonucu olarak deneyimle elde edilen edinilmiş algı görüşlerinin ardından idealar teorisinin dış dünyanın var olmadığına dair güçlü argümanlar ortaya koymasına neden olan algı hataları ve idealar teorisinin ilk temsilcilerinin yok saydığı cismin ikincil nitelikleri argümanına cevap vermek üzere birincil ve ikincil nitelikler konusu açıklanacaktır. Algılamada önemli bir fonksiyonu olan işaretlerin doğal ve yapay olanlarını tanıyacağımız kısımla bu bölüm tamamlanacaktır.

1.1. Algılamanın Temelinde Yer Alan Kişisel Benlik

Reid'in algı teorisini ortaya koyma nedeninin şüphecilikle mücadele olduğundan söz etmiştik. Locke ve Hume gibi filozofların kabul etmediği kişisel benlik kavramı, Reid'in algı teorisini ortaya koymakta önemli bir elemandır. Reid, algılamanın kişinin doğduğu andan itibaren kişisel benliğinde edindiği tecrübelerin sonucu geliştiğini düşünmektedir. Reid için, her insanın değişse bile aynı kalan öz benliğinin nasıl oluşmakta olduğu sorusunun cevabını bulmak önemlidir. Kişi bu görüşe ne zaman sahip olduğunu hatırlamak istese, bunu başaramayacaktır. Çünkü kişi kendinin farkına varmaya başladığı andan itibaren bu düşüncelere sahipti. Herkes kendi varlığı gibi diğer şeylerin varlığına da tamamen inanmış bir vaziyetteydi. Tüm insanlık iç duyumu yaşadığı ilk andan itibaren düşünce gücünün bir yeti olduğunun, bu gücün kaynağının zihinde olduğunun farkındadır. Bu çıkarımların dayandığı bir mantık kuralını göstermek

mümkün değildir.⁷¹ Descartes'in tartışmaya açtığı kişinin benlik algısı ile ilgili şüphelere sahip olma durumu Locke tarafından sahiplenilmiştir. Reid, unuttuğumuz şeylerin bize kimliğimizi kaybettirmediğini ifade ederek, "kimliğiniz hatırladıklarınızdır" düşüncesine sahip olan Locke'un çelişkisini ortaya koymaktadır.⁷² Geçmişle ilgili bir olayı hatırladığımızda buna o olayla ilgi bir kavrayış ve olayın varlığına dair bir inancın yanı sıra o andaki kendi varlığımıza olan inanç da eşlik etmektedir. Hatırlanan zamanda var olduğumuza dair bir inanç olmadan hafıza olamaz. Bellek bize geçmişteki varlığımızı ve sürekli kimliğimizi garanti etmesinin yanında başkalarının kimliğine olan inancımızı da garanti etmektedir. Burada ikinci bir sorun karşımıza çıkmaktadır; bedenlerimiz sürekli değişim halinde olduğu halde değişmeyen benlik nedir? Reid, benliği insanın düşünen, tartışan, çözen, eyleyen ve acı çeken bir parçası olarak tanımlamaktadır.⁷³ Reid, insanın sağlam, hareketli, boyutlu, bölünebilir bölümü olarak bedeni, düşünen kısmı olarak ise zihni tanımlamaktadır. Gören ya da algılayan kişi ya da zihnidir.⁷⁴ Zihnimizin işleyişine eşlik eden bilinç, zihnin varlığının da tek kanıtıdır. Reid' göre, düşünmek ya da bilincinin kendisini aldatıp aldatmayacağına dair bir kanıt isteyen birine verilecek kanıt yoktur. Reid, tüm akıl yürütmenin temeli olan daha önce yer verdiğimiz ilk ilkeleri reddeden bu kişiyi kendi haline bırakmayı teklif etmektedir.⁷⁵

Bilincimizin bize söylediğine inanmamız gerektiği herkesin ortak kabulüdür. Bilincimizin varlığına inandığımız gibi mevcut düşüncelerimizin ve hislerimizin varlığından da emin olduğumuzu biliyoruz.⁷⁶ Geçmişte yaşadıklarımızı hatırladığımız gibi şu anda yaşadığımız olaylara ve hislere de dikkatimizi verdiğimiz malumdur. Reid, bir kişinin gözleri önündeki dış nesne hakkında bilgi sahibi olabileceği gibi, dikkatli bir

⁷¹ Reid, *IHM*, 35-36.

⁷² Reid, *IHM*, 8-9.

⁷³ Patrick Rysiew, "Reid Thomas", *Routledge Encyclopedia of Philosophy* (Erişim 2 Ocak 2020).

⁷⁴ Rebecca Copenhaver, "Thomas Reid's Theory of Memory", *History of Philosophy Quarterly* 23/2 (April 2006), 173.

⁷⁵ Hamilton, *The Works of Thomas Reid*, 230.

⁷⁶ Reid, bilinç, hafıza, algı ve akıl yetilerinin aynı derecede doğanın armağanı olarak görmektedir. Reid, en büyük şüphecilerin dahi bilincin ifadesini itiraf edip, tanıklık ettiği şeyi ilk ilke olarak kabul etmesine rağmen, duyunun veya hafızanın ifadesini reddetmesini, tutarsızlık olarak görmektedir. Bakınız: Sanford S. Levy, "Thomas Reid's Defense of Conscience." *History of Philosophy Quarterly* 16/4 (1999), 413-35.

düşünme ile kendi zihninin işlemleri hakkında da bilgi edinebileceğini ifade etmektedir.⁷⁷

1.2. Reid'in Algı Teorisinde Yöntemi

Reid'in, algılamayı felsefi değil empirik bir yöntemle açıklamış olduğunu görüyoruz. Buna ise insan zihnine dair görüşlerini ele aldığımız bölümde değindiğimiz Newton'un kurallarının etkisinde kalmasının neden olduğunu söylenebilir. Reid'e göre, savunduğu sağduyu ilkelerinin sonucu olarak beş duyu, hafıza, akıl, ahlaki duyu ve tadı içeren yargılama yetilerimize gerekçe aramaksızın güvenmemiz gerekmektedir. Reid felsefi şüphenin kaynağını, beş duyuyu yalnızca dış nesnelerin zihinsel imgeleri olan ideaların teması ile sınırlandırmak olarak görmektedir. Bu yaklaşıma sahip şüphecilere göre isimler nesneleri değil onların idealarını ifade etmektedir. Her şeyi idealara indirgeyen şüphecilere göre, bunun dışında bir algılama ya da düşünme yoktur. Reid'e göre, algısal yetilerimiz yanıltıcı olsa da, algısal yargılarımız zorunlu olmayan ama kesin olan sağduyu ilkelerinden biridir. Reid, bu konuyu sonuç bölümünde ifade edeceğimiz gibi, insanın doğasında bulunan tanıklığa güvenme ile benzerlik kurarak açıklamaktadır. İnsanın tanıklığına güvenmediğimizde hiçbir bilgiye ulaşmamız mümkün değildir. Algılama yolu ile edindiğimiz bilgiye güvenmediğimizde de bizi bekleyen sonuç aynı olacaktır. Sağduyu ilkelerini açıkladığımız bölümde ifade ettiğimiz gibi, zorunlu olmayan ama kesin olan sağduyu ilkeleri, aksi bir delille karşılaşana kadar doğru kabul edilmek zorundadır. Sonuç olarak Reid, algıyı da yanlışlanana kadar doğru kabul edilmesi gereken bir bilgi kaynağı olarak görmektedir.⁷⁸

Reid, algılamayı felsefi değil empirik bir yöntemle açıklamıştır. Reid'in Newton yöntemlerine bağlılığından söz etmiştik. Bunun sonucu olarak, Reid'in insanın fiziksel nesneleri algılamayı başardığı gerçek koşulları tartıştığı görülmektedir. Reid'in algı açıklaması iç gözlemsel ve bilimsel çalışmasından doğacak şekilde yapılandırılmıştır. Çalışması, algısal olayların gerçekleşmesi için, görme için ışığın, işitme için havanın olması gibi, "uygun koşullar" olarak adlandırdığı yasaları tanımlamak için görme, işitme gibi yetilerimizin çalışmaları üzerine kuruludur. Reid, bir algı açıklamasında fiziksel alt süreçler olmasına rağmen, bir algı teorisinin sürecinin sadece nedensel

⁷⁷ Hamilton, *The Works of Thomas Reid*, 232.

⁷⁸ Gallie Roger, "Reid Thomas", *Routledge Encyclopedia of Philosophy* (Erişim 1 Ocak 2020).

süreçlerle açıklanabilir olduğunu reddeder. Reid, cisim üzerinden alınan izlenimler tarafından zihinde duyuların nasıl üretildiğini, beden zihne veya zihnin bedene nasıl etki ettiğini bilmenin hiçbir yolu olmadığını düşünmektedir. Reid, zihinle beden arasında anlayışımızın geçemeyeceği derin ve karanlık bir uçurumun olduğunu ifade etmektedir.⁷⁹ Reid zihinle beden arasındaki etkileşimi açıklamada herhangi bir kavramsal veya metafizik gereklilik olduğunu iddia etmiyordu. Ona göre, Tanrı tarafından tasarlanan dünyamızda bu bağlantı elde edilmektedir.⁸⁰ Reid'in, duyuların işleyişini, dünyadaki nesnelerle ilişkisini ve zihindeki yerlerini mantıksal olarak açıklayamadığı görülmektedir. Reid, *Essays on the Intellectual Powers of Man* eserinin ilk bölümlerinde algı teorisinde kullandığı terimleri tanımlamaya çalışmaktadır. Fakat onları tam olarak tanımlamakta yetersiz kaldığı, bunun yerine, insanların fiziksel nesneleri algılamayı başardıkları gerçek koşulları tartıştığı görülmektedir.⁸¹

Reid'in algıyı açıklama yöntemlerinden biri de dil ile kurduğu analogidir. Karşımızdaki ile kurduğumuz iletişimde dildeki işaretler olan harflere ve seslere odaklanmadan otomatik olarak belirttiği anlama geçtiğimiz hepimizin malumudur. Kullanılan harfler ya da sesler ile ortaya konulan anlam arasında benzerlik olmadığı da görülmektedir. Ama sonuç olarak konuşanın amacını dinleyene iletmesini ve dinleyende bununla ilgili bir düşünce oluşmasını temin etmektedirler. Aynı şekilde, algıdaki işaretler olan duyular sadece çok hoşumuza giden ya da rahatsız olduğumuz veya olağandışı durumlarda dikkatimizi çekmektedir. Duyular ile belirttikleri şeyler arasında da bir benzerlik yoktur. Bununla birlikte, bu işaretler fiziki anlamda sıkıntısı olmayan algılayıcının zihninde bir anlayışı ve ilgili nesnenin varlığına dair inancı ortaya koymaktadır.⁸² Sonuç olarak Reid'in sağduyu felsefesindeki ilkeleri algı teorisine uyguladığı görülmektedir. Herkesin sebep göstermeye gerek olmaksızın, kaçınılmaz olarak kabul edeceği ilkelerden birinin duyu organları aracılığı ile edindiği algı olduğunu savunan Reid, bir sonraki bölümde işaret edeceğimiz gibi algıyı temel bir bilgi kaynağı olarak görmektedir.

⁷⁹ Hamilton, *The Works of Thomas Reid*, 176.

⁸⁰ Ryan, *Thomas Reid's Theory of Perception*, 25.

⁸¹ Ryan, *Thomas Reid's Theory of Perception*, 23-24.

⁸² Rysiew, "Reid Thomas".

1.3. Bilginin Temel Kaynağı Olarak Algı

Şüpheli felsefe, dış dünya ile ilgili bilgi alma yolumuz olan duyu bilgisini yok saymaktadır. Reid, algı teorisinde duyu yolu ile alınan bilginin temel bir bilgi olduğu iddiasını ortaya koymaktadır. Sağduyu ilkelerini açıkladığımız bölümde değindiğimiz gibi, algı zorunlu olmayan ama kesin olan bir sağduyu ilkesidir. Algı, hafıza, bilinç (iç bakış) ve bazen sezgi olarak da adlandırılan akıl ile birlikte; epistemoloji tarihinde klasik temel kaynaklar olarak nitelenmektedir. Bir kaynağın temel adını alması, başka bir bilgi kaynağına bağlı olmadan bilgi vermesi demektir.⁸³ Algı, bizi kuşatan dünyayı, belli aralıklarda çevreden gelen uyarıların duyu organlarımıza yaptığı etkiler yolu ile tanıma ve kavrama demektir. Duyularımız, belli aralığın dışındaki uyarıların algılamaktan bizi alıkoymaktadır. Dış dünyada neleri ve ne şekilde algılayacağımızı belirleyen de duyularımızdır.⁸⁴ Görmenin ya da genel olarak algının ne olduğu ile ilgili tartışılan pek çok teori olmasına karşın kuşatıcı tek bir felsefi görüş ortaya koymak zordur.⁸⁵ Bu teorilerin ortak noktasında algılayan ve algılanan arasında duyular aracılığı ile kurulan nedensel ilişki vardır.⁸⁶

Reid'in modern felsefeye en önemli katkısı zihnin zorunlu ilk ilkeleri olarak tanımladığı sağduyu ilkelerinin ayrıntılarıyla incelenmesi yönündeki yorumlarıdır. Özellikle, algılama konusunda herhangi bir akıl yürütme yapmadan ya da yargıda bulunmadan, insanda tepki uyandıran ve hemen bir inanç oluşmasına neden olan içgüdüler konusunda yaptığı açıklamalar önemlidir. Bu içgüdüler, algılanan nesnelere ilişkin inançların biçimlendirilmesinde birinci derecede rol oynarlar, bunlar da "sağduyunun ilk ilkeleri" olurlar.⁸⁷

⁸³ Robert Audi, "Bilginin Kaynakları", çev. Ayşenur Erken, *Epistemoloji*, ed. Paul K. Moser (Ankara: Adres Yayınları, 2018), 81-82.

⁸⁴ Ken Robinson, *Yaratıcılık; Aklın Sınırlarını Aşmak*, çev. Nihal Geyran Koldaş (İstanbul: Kitap Yayınları, 2003), 121.

⁸⁵ Reid'in realist bir algı teorisine sahip olduğuna dair yaygın görüşe rağmen, Reid'in algının dolaysızlığını savunmakla beraber ideaların varlığını ya da temsili bir algı teorisini de reddetmediğini düşünenler de olmuştur. Bu görüş sahiplerine göre, Reid'in algı teorisindeki duyum, algıyı dolaylı hale getirmektedir. Reid için bilinç ve algı, bilgiye ulaşmanın iki ayrı ve müstakil yolu olduğunu savunan görüş için, bakınız: R. L. Caldwell, "Another Look at Thomas Reid." *Journal of the History of Ideas* 23/ 4 (1962), 545-49.

⁸⁶ Audi, "Bilginin Kaynakları", 58.

⁸⁷ Knud Haakonssen, "Thomas Reid", *Dictionary of Philosophy*, ed. Thomas Mautner (London: Penguin Reference, 2005), 527'den aktaran Taşkın, *İskoç Aydınlanması*, 223.

Reid için algı teorisi duyular aracılığı ile dış dünyayı tanımak ve dış dünyanın varlığına dair bir ispat yöntemidir. Yaradılışımız gereği dış dünyayı kavradığımız duyularımızla dış dünya arasında hiçbir benzerlik olmadığı halde, dış dünyayı kavrayacak şekilde tasarlandık. Dış dünyayı, hayata başladığımız andan itibaren, akıl yürütmeye ihtiyaç duymadan, görme, işitme, dokunma gibi duyular aracılığı ile doğal olarak kavramaktayız.⁸⁸ Reid, kişinin algılama yeteneğinin bebeklik döneminden itibaren gelişme içinde olduğunu ifade etmektedir. Reid'e göre, kişinin dış dünyayı, kendisini düşüncelerini ve diğer varlıklarla olan ilişkisini algıladığı akıl yürütmesi ve ahlaki yetileri ise zaman içinde ortaya çıkmaktadır. Bu ortaya çıkışta etkili olan ise sağduyunun çeşitli ilkelerinden alınan ilhamdır. Asli ve edinilmiş algıyı ele alacağımız bölümde değineceğimiz gibi, asli algı akıl yürütmeye gerek olmaksızın gerçekleşirken, edinilmiş algıda ise akıl yürütme etkilidir.⁸⁹

Reid'e göre, ampirik bilgi kavramını çevreleyen şaşırtıcı felsefi sorunların birçoğu, filozofların duyum ve algı arasında yeterince ayrım yapamamasından kaynaklanmaktadır. Reid'in duyum ve algı arasındaki farkın kavranamaması ile ilgili açıklamalarına çalışmanın üçüncü bölümünde geniş olarak yer verilecektir. Reid gerekli gördüğü bu ayrımı formüle etmek için güçlü bir şekilde çalışmıştır. Duyumun ayırt edici özelliklerinden biri, algıladığımız şeylerin bilgisi belleğimize kaydolurken, duyumda anlık olarak bilgi alma vardır ve bu yüzden duyum, bellek vb. nesneleri içermez. İkincisi, Reid'e göre bir duyumun tüm malzemesi algılama ile sağlanmaktadır. Burada ne demek istediğimizi anlatmak için bakmak ile görmek eylemlerinin farkına dikkatimizi vermek gerekir. Baktığımız her şeyi değil, yalnızca algıladığımız şeyleri görmekteyiz. Belleğimiz, baktığımız her şeyi değil, yalnızca algıladığımız ve bu sayede anlamlandırdığımız şeyleri kaydetmektedir. Ayrıca, bir duyum, nesnenin hangi özelliğini algılamak için görevlendirilmişse bunu başarmak için gereken niteliklere sahiptir. Gözün, görme için gereken işlevlere, kulağın işitme için gereken işlevlere sahip olması gibi. Eğer bir duyum hissediliyorsa bunun bir nedeni vardır, nedensiz şekilde duyum oluşmaz. Bir ses duyuyorsak bu sesin bir kaynağı vardır.⁹⁰ Filozofları yanıltan, madde ile temas etmedikçe var olmayan duyularımızla maddi âlemin varlığını aynı

⁸⁸ Keith Lehrer, *Thomas Reid*, (London: Routledge, 1989), 14.

⁸⁹ Reid, *IHM*, 81-82.

⁹⁰ Timothy J. Duggan, "Thomas Reid's Theory of Sensation", *The Philosophical Review*, 69/ 1 (January, 1960), 90-100.

görmektir. Gözümüz ile algıladığımız ağaç örneğini düşünelim, gözümüzde oluşan ağaç görüntüsü, gözümüzle ağacın teması sonucu oluşmaktadır. Yani görme duyumuz, bir ağaçla karşılaşmasaydı, ağacı göremeyecektik. Filozoflar, bu bilgiyi genele yaymakta ve görmediğimizde ağacın olmadığını iddia etmektedirler. Oysa tüm insanlık, maddi âlemle ilgili muhakeme ya da eğitim yolu ile kazanılmayan sabit bir inanca sahiptir. Sıradan insan için gökyüzünün, yeryüzünün varlığına dair inanç örneğini ele alalım. Bu inançlara karşı güçlü argümanlar bile olsa, doğanın ortaya koyduğu sayısız kanıt sayesinde, insanları bu inançlarından döndürmek mümkün değildir. Duyular aracılığı ile dış dünyanın varlığı hakkında genel olarak kabul edilmiş bu inançlar, karşısında duran bir hipoteze karşı açıkça tartışılabilir insanın doğasında bulunan gerçeklerdir.⁹¹

İç gözlem veya içebakış (introspective observation), bir deneyimi onu yaşayan kişiden başkası gözlemleyemez varsayımına dayanmaktadır. Bu kavram algının entelektüel gücü hakkında bilgi edinmek için kullanılan başlıca araştırma aracı olarak kabul edilmektedir.⁹² Bilinç ve tefekkür de bu gözlem biçimine yardımcı olan iki entelektüel güçtür. Algıladığımız bir nesneye ait algımız, o nesneye ait geçmiş tecrübelerimizin bir araya getirilmesi ile oluşur. Beş duyu aracılığıyla edindiğimiz duyular bir araya gelerek birbirinden farklı tecrübeleri oluştururlar. Örneğin ağaca bakmamız, onun farklı yerlerine dokunmamız, ağaca ilişkin farklı tecrübelerimizi oluşturur. Her tecrübenin zihnimizdeki anıları sürekli olarak birleştirilerek masanın algısı yeniden zihnimizde oluşturulur. Buradan algılama sürecinin, zihinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Duyular, anılar, işlemler ve süreçlerin tamamı zihinseldir. Algılama, tamamen zihnin içinde gerçekleşen, baştan sona zihinsel bir olaydır. Bilincin (consciousness) ifadesinin aldatmayacağını düşünen Reid, tefekkür (reflection) hakkında ise aynı iddiada bulunmuyor. Bilinç her zaman zihnimizin tüm işlemlerine katılan bir özellik iken tefekkür halinde olmadığımız zihinsel işlemlerimiz de mevcuttur. Bilinç ve

⁹¹ Reid, *IHM*, 82.

⁹² “İbn Sina’nın ruha adadığı ilk yeti sağduyudur ve sağduyunun işlevi beş duyunun ruha aktardığı hissedilir formu almaktır. İkinci yeti hayalgücüdür ve hayalgücünün işlevi beş duyunun ruha aktardığı hissedilir formları bütün edimsel uyartıların dışında tutmaktır. Üçüncü yetenek ise hareketli canlılarda idrak edici anlamına gelen mütehayyil ve insanda düşünme yetisi veya gücü anlamına gelen müfekkiredir ve işlevi hayalgücünde korunan imgeleri oluşturmak ve ayırtırmaktır. Dördüncü yeti ise insanın beş duyusu ile algıladıkları üzerinde işlem yapan ve bir iç duyum gücü olan vehimin amacı ise tekil duyumsallıklar içinde bulunan hissedilmemiş amaçları sezme. Beşinci yeti ise hafızadır ve işlevi tahmini olanın kavradığı amaçları akılda tutmaktır.” Yasin Doğan, *Antikçağdaki Ruh Anlayışlarının Zihin Felsefesi Tarihindeki Yansımaları Üzerine*, (İstanbul, Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2018), 18.

tefekkür arasındaki fark, başka bir şeyle meşgul olurken kendini göze sunan bir nesnenin yüzeysel görüntüsü ile bir nesneyi incelemede tamamen dikkatimizi verdiğimiz özenli inceleme arasındaki fark gibidir. Duyum, her an gerçekleşen ve bilincin eşlik ettiği bir olay iken, algılama tefekkür sonucu oluşan ve tüm dikkatimizi verdiğimiz bir olaydır. Reid'in, duyum ve algı arasındaki farkı ortaya koyan bu açıklamaları idealar teorisinin karşısındaki görüşlerini açıklamakta önemli bir yerde durmaktadır.⁹³

Reid, idealar teorisi yerine, doğrudan bellek ve algı teorilerini savundu.⁹⁴ Dış cisimlerin düşüncemizin ana nesneleri olamayacağına inanan modern filozoflar; zihinde bu nesnelerin aynada bir şeyi görmeye benzeyen bir görüntüsü anlamında, düşüncemizin içsel ve anlık nesnelerini ifade etmek için “idea” kavramını kullandılar. Algılamanın gerçekleşebilmesi için dolaylı ve uzak olan dışarıdaki nesnenin, zihindeki dolaysız ve yakın olan ideasının var olmasını gerekli gördüler. Bir ağaç gördüğümüzde, ağaç ideası algılamanın ana nesnesi, ağaç ise dolaylı nesnesi olarak tanımlandı. Halk için; zihin, nesne ve zihnin eyleminden ibaret olan algılama eylemine, filozof, düşüncenin aracısız nesnesi olan ideayı eklemektedir. Reid, başkalarının görüşlerini açıklamak için “idea” kelimesini kullansa da kurgu olduğuna inandığı bu kelimeyi kendi düşüncelerini ifade etmekte kullanmayacağını belirtmektedir.⁹⁵

Reid, algılamak, hatırlamak, bilinçli olmak, hayal etmek kelimelerinin kullanımındaki belirsizliği veya karışıklığı önlemek amacı ile bunları açıklığa kavuşturmaktadır. Varlığı hakkında kesin bir kanaate sahip olmadığımız, altından bir dağı ya da kanatlı bir atı düşünebileceğimiz, hayal edebileceğimiz söylenebilir; fakat “algılayacağımız” söylenemez. Bu, algıyı anlayış ve hayal gücünden ayırır. “Algıladığımızı” söylediğimiz şeyler dışsal nesnelerdir. Acı gibi dışarıda değil zihnimizde olan şeyleri hissettiğimizi veya farkında olduğumuzu söylerken algıladığımızı söylemeyiz. Bu, algıyı bilinçten ayırır. Algıladığımızı söylediğimiz şeylerin geçmişte değil şu anda olması gerekir. Geçmiş olayları hatırladığımızı söyleyebiliriz; ama onları algıladığımızı söylemeyiz. Bu, algılamayı hatırlamaktan ayırır. Reid, zihnin çok özel ve bireysel bir işlemi olan bu zihin hareketini ifade etmek için tüm dillerde “algı”dan daha uygun bir kelime

⁹³ Ryan, *Thomas Reid's Theory of Perception*, 17.

⁹⁴ Rysiew, “Reid Thomas”.

⁹⁵ Reid, *EIP*, 9.

olmadığını savunmaktadır. Reid, bu açıklamaları ile Hume'un izlenimleri, ideaları, duyumları ve hisleri ifade etmek için algılama kelimesini kullanmasını reddetmektedir. Düşünmek (conceiving), hayal etmek (imagining) ve kavramak (apprehending); inanç veya yargıya işaret etmeyen, onaylanma ve reddedilme içermeyen, doğru ya da yanlış olduğu söylenemeyen zihnin eylemleridir. Burada Reid, zihnin yargılarının doğru ya da yanlış olabileceğini, ama yargılama öncesi eylemin kendisinin, düşünme, hayal etme ve kavrama eylemlerinin, doğru veya yanlış şeklinde sınıflandırılmayacağını ifade etmektedir.⁹⁶ Duyum, algıladığımız şeyin şu andaki varlığına dair inancı; hafıza, algıladığımız şeyin geçmişteki varlığına dair inancı; hisler ve düşünceler ise bir zihin kavramını ve zihnin his ve düşüncelerle var olduğu inancını önermektedir.⁹⁷

Şimdi duyum ve algılama arasındaki farka daha yakından bakalım. Algılama, nesnel dünyanın işareti ve göstergesi olarak işlev gören duyusal deneyimi yorumlamaktır. Bu yorumlamanın bir kısmı içgüdülerimiz sayesinde gerçekleşirken diğer bir kısmı ise sonradan öğrenilmektedir.⁹⁸ Farkında olmak, inanmak ve algılanan nesnenin kabul edilmesinin yanında, algılama bilişsel duyumlara sahip olduğumuzun farkında olmayı da içeren bir zihinsel eylemdir. Duyum, algıladığımız nesnenin zihnimizde oluşturduğu etkidir.⁹⁹ Dışsal bir nesneyi algılamaya, yeşil bir şey gördüğümüzde, yeşil bir şey görme hissine sahip olduğumuz örneğindeki gibi, nesneye karşılık gelen bir his eşlik etmektedir. Birçok dilde bu tür hislere her zaman eşlik ettikleri harici nesne ile aynı ad verilmektedir. Bu iki unsur doğada sürekli olarak bir arada olduğu ve tüm dillerde aynı isimle ifade edildiği için, onları soyutlayarak ayırmak zordur. Zihin felsefesinde pek çok hataya yol açan bu durumu önlemek için Reid, 'duyum' dediğimiz zihnin basit eylemi hakkında net bir fikre sahip olmayı önemli görmekte ve bunu tarif etmeye çalıştığını ifade etmektedir.¹⁰⁰

⁹⁶ Reid, *EIP*, 254-255.

⁹⁷ Reid, *EIP*, 37-38.

⁹⁸ Wolterstoff, *Thomas Reid and the Story of Epistemology*, 119.

⁹⁹ Thomas Reid, *Essays on the Powers of the Human Mind*, (Glasgow: London, 1827), 118.

¹⁰⁰ Reid, *IHM*, 81.

1.4. Reid'in Modern Filozofların Bir Algılama Teorisi Olarak İdealar Teorisini Eleştirisi

Reid, sağduyu ilkeleri açısından realist, bilginin deneyimle başlaması ile ilgili görüşleri açısından empirist görüşlere sahiptir. İdealar teorisinin algılama ile ilgili görüşleri, Reid'in bu teoriye cevap vermek amacı ile ortaya koyduğu algı teorisini anlamak açısından önemlidir. Reid'e göre, idealar teorisi, akıl ve felsefe sistemini gözden düşüren, sağduyuyu şok eden ve akıllı insanların alay ve saygısızlığını getiren; şüpheciliğin temeli olan bir hipotezdir. Platon'a dayanan idealar teorisinde, duyumla edinilen bilgi anlayışının tutarsızlığını ortaya koymaya çalışan rasyonel bir tavır vardır. Reid, sağduyu ilkeleri açısından rasyonalist olsa da duyumla edinilen bilginin doğruluğu ile ilgili empirist olması dolayısı ile idealar teorisinin bu yaklaşımına karşı durmaktadır. Platon'a göre bilgi göreceli olmamalı ve tüm zamanlar boyunca değişmemelidir. Platon, ideaların bilgisinin mutlak ve kesin olduğunu ve bu şartları sağladığını düşünmektedir. Platon açısından, sürekli değişen ve karşıt nitelikleri alan duyusal dünyanın bilgisi olan algı, hakikatin bilgisinin konusu olamazdı. Algı yolu ile elde edilen bilgi ancak sanı ve inanç konusu olabilirdi. Platon'a göre, düşünce her zaman duyu algısından üstün konumdaydı. Platon'un aşkın bir aklın varlığına dayalı idealist felsefesinde, evrene hâkim olan maddi mekanizmalar değil, akıldır. Platon, bilginin algı olduğu ile ilgili görüşü ele almıştır. Platon'a göre algılayan ve algılanan arasındaki ilişki olan duyum, aynı kişide her seferinde değişmekte ve farklı bireylerde de değişiklik göstermektedir. Bireyden bireye ve zamandan zamana değişen algı bilgisinin doğruluğunu tartışmaya açan Platon, algının bilgi kaynağı olduğuna itiraz etmektedir. Duyumla elde edilen bilgidir şüphe duymayan Platon, sürekli değişim halinde olan bu bilginin statüsünü düşük görmüş, insanın gerçek bilgi ve bilim ihtiyacını karşılamayan bilgi olduğunu savunmuştur. Platon, bu yönü ile empiristlerin tümü ile duyu bilgisini reddeden ve şüpheciliğe sevk eden idea görüşlerinden farklılık göstermektedir.¹⁰¹

Reid, zihinde gerçekten ne olduğuna yeterince dikkat etmedikleri için modern filozofların idealar teorisini savunabildiğini düşünmektedir. Örneğin sertliği hisseden biri için dokunduğu yüzey ile hissettiği sertlik arasında bir benzerlik olmadığı görülmektedir. Ya da eline iğne batan kişinin hissettiği acı ile iğnenin keskin ucu

¹⁰¹ Çiğdem Yıldızdöken, "Platon Bağlamında Varlıktan Bilgiye Giden Yol", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/50 (Haziran 2017), 442, 446-50.

arasında da herhangi bir benzerlik yoktur. Berkeley ve Hume'un savunduğu görüşe göre, hissedilen her şeyin zihinde bir ideası olması gerekiyordu. Buna göre, sertliği ya da acıyı kavramak mümkün değildir. Reid'in tek başına duyumdan kaynaklanan hiçbir akıl yürütmenin, daha önce sahip olmadığımız bir kavrama yol açamayacağını kabul etmesi empirizminin sonucudur.¹⁰²

Reid, Büyük İskender'i algılama örneğinden yola çıkarak idealar teorisinin tutarsızlığını ortaya koymaya çalışmaktadır. İdealar teorisine göre nesneyi doğrudan algılamamız mümkün değildir. Buna göre nesnenin algısını zihnimize sunan ideasıdır. Buna göre algının; biri gerçek İskender diğeri ise onu algılamayı sağlayan ideası olmak üzere iki nesnesi vardır. Gerçek İskender'i zihnimizdeki idea vasıtası ile algıladığımızı varsaydığımızda, gerçek İskender'i zihnimize sunan yine zihindeki bir nesne yani ikinci bir idea olmak zorundadır. Gerçek İskender ile teması yok saydığımızda, ideaları kabul ettiğimiz takdirde dahi aslında "gerçek İskender" diye ifade edilen şeyin referansı yine zihnimizdeki bir nesne olacağı için, bu da ikinci bir idea demektir. İdeaları kabul ettiğimizde ya gerçekte var olan bir İskender olmadığını kabul etmeliyiz ya da ideasını reddedip doğrudan Büyük İskender'i algıladığımızı söylemek durumundayız. Gerçekte var olan bir İskender'i kabul etmemek demek maddi dünyanın varlığını reddetmektir. Maddi dünyayı reddeden Berkeley ve Hume, idealar teorisine olan bağlılıklarını devam ettirmeyi seçmişlerdir.¹⁰³

“İdeaların doğasında başka varlıklara dost olmayan bir şey var!” diyen Reid, kendileri dışında her şeyin varlığını baltalayan ideaların önce cisimlerin ikincil niteliklerini attıklarını belirtmektedir. Buna göre; ateş sıcak, kar soğuk ve bal tatlı değildi. Tüm bunlar izlenim ve ideadan ibaretti. İdeal felsefede daha ileri noktaya giden Berkeley uzam, sertlik, mekân, şekil ve cismin de idea olduğunu ve doğada idealardan ve ruhlardan başka bir şey olmadığını savundu. Hume'un ruhları da yok sayarak, doğada idea ve izlenimlerden başka bir şey olmadığını söylemesi, ideaların tam bir zaferi oldu. Reid, gelinen noktada bu görüşe karşı savaş verecek hiçbir şeyin kalmadığını ve aslında bu durumun felsefeyi tehlikeye sokan bir tutum olduğunu ortaya koymaktadır. Ortada hiçbir şey yoksa biz neyi konuşacak ya da tartışacaktık? İdeal felsefeye göre, evrenin tüm içeriğini oluşturan idealardır. İdealar, herhangi bir sebep olmaksızın meydana

¹⁰² Rysiew, “Reid Thomas”.

¹⁰³ Hamilton, *The Works of Thomas Reid*, 79.

gelmekte; sıradan halkın “akıl-zihin” dediği paketler halinde birleşmekte; zamandan ve mekândan bağımsız, birbirlerini bir yazarı olmayan sabit kanunlara göre takip etmekteydiler.¹⁰⁴

Hume her şeyi izlenim ve ideallara indirgemektedir. Reid, bu yaklaşımın çelişkisini göstermek için, Hume’un yazdığı “A Treatise of Human Nature” eserinden yola çıkmaktadır. Hume’un yaklaşımı esas alındığında bu eserin bir yazarı olduğunu ve bu konuda çok ustaca bir çalışma yapıldığını düşünmek anlamsızdır. Bunun yerine bu eser bir araya gelip, kendileri belli ilişkiler ve çekimler yolu ile düzenlenmiş idealar olarak düşünülmelidir. Reid’e göre bu görüşe sahip filozoflar, insanların arasına karıştıklarında, kendileri dışında birileri ile sohbet ettiklerinde, sağduyu karşı konulmaz bir sel gibi idealar sistemini ortadan kaldırmaktadır. Bunun sonucunda kendi varlıkları ve diğer şeylerin varlığına dair tüm akıl yürütmelerinin ve felsefelerinin sonucu olan şüphe yok olmaktadır. Reid, ideal felsefenin öğretilerine sahip birinin görüşlerini insanlığın geri kalanı ile paylaşması halinde, hasta insan muamelesi göreceğini ifade etmektedir. Reid’e göre ideal felsefe, sağlıklı bir adamın ancak yatak odasında iken bineceği, yatak odası dışında kullandığında ise deli damgası yiyeceği oyuncak tahta ata benzemektedir.¹⁰⁵

Hume, gördüğümüz tablodan uzaklaştıkça gözümüze küçük görünmesinden yola çıkarak gördüğümüzün gerçek bir tablo yerine, zihnimizde mevcut olan ideası olduğunu savunmaktadır. Reid, Hume’un bu açıklamasına nesnenin somut ve görünür büyüklüğü arasındaki farkı açıklayarak cevap vermiştir. Ona göre bir nesnenin gerçek büyüklüğü inç ya da fit olarak ölçülen kendine özgü bir özelliktir. Görünen büyüklüğü ise nesnenin göze yaptığı açı ile ölçülen ve nesne ile algılayıcı arasındaki bir ilişkidir. Gerçek büyüklük sabit kalırken, görünür büyüklüğün nesne ile algılayıcı arasındaki mesafeyle değiştiğini görmek kolaydır. Bu konuya ikinci bölümde görme duyusu başlığı altında görünüş ve gerçeklik bahsinde detaylı olarak değinilecektir.¹⁰⁶

Reid, idealar teorisinin nesnelerin uzaklığını, geçmişteki varlığını ve yokluğunu nasıl algıladığımızı veya kavradığımızı açıklayamadığını ifade etmektedir. İdealar, zihinsel

¹⁰⁴ Reid, *IHM*, 32.

¹⁰⁵ Reid, *IHM*, 33-35.

¹⁰⁶ James van Cleve, “Reid’s Theory of Perception”, 103.

işlemlerin amacını açıklamakta da etkisizdir. Reid'in, duyum ve algı arasındaki farkı ortaya koyduğu açıklaması bu belirsizliği ortadan kaldırmaktadır.¹⁰⁷

Reid, filozoflara¹⁰⁸ akli sağduyu ile uzlaştırma adına ilk olarak, maddi bir dünya fikrine karşı çıkma nedeni olarak gördüğü, maddi dünyayı duyumlarına benzetme yanlışıdan dönmelerini önermektedir. Reid, sağduyulu yaklaşımı ile duyumla maddi dünyanın benzerliğini, kılıç ile ağırlığın birbirine benzerliğinden yola çıkarak bir kez daha ifade etmektedir. Ağrıdan yola çıkarak bir kılıcın ucu hakkında sahip olunacak anlayış kadar, dokunma duyusu ile edinilen boyut, sertlik ve hareket anlayışına sahip olunacaktır. Buradan hareketle, duyumlarla niteledikleri maddi dünyanın birbirine benzer olmadığı gün ışığı kadar aşikârdır. Görevi maddi dünyayı zihnimize sunmak olan duyumların maddi dünyaya benzemedikleri de bir gerçektir. Filozoflar aslında kendi hayal güçlerinde oluşturdukları, idealardan ve duyumlardan ibaret olan maddi dünya fikrine karşı savaş açmışlardır. Oysa böyle bir dünya gerçekte yoktu ve olması da mümkün değildi.¹⁰⁹

İkinci olarak Reid, duyum ya da düşünme ideaları olmayan boyut, biçim ve hareket kavramlarının varlığının, maddi dünyayı denemeye tabi tutan ve kınayan tüm ideal sistemi altüst ettiğini ifade etmektedir. Reid, ideal felsefeyi savunanlardan, maddenin nitelikleri hakkındaki anlayışlarımızın duyum ideaları olup olmadığını göstermelerini istemektedir. Filozofumuz, ideal felsefe savunucularını duyum ile maddenin nitelikleri arasındaki benzerliği ortaya koyup, duyum ideasının varlığını ispat etmeye davet etmektedir. Bunu başarmaları halinde ise sağduyu ile uzlaştırmak için tüm girişimlerden vazgeçeceğini ve ideal sistemin kuşkuculuğunun zafer kazanmasına izin vereceğini ifade etmektedir. Aksi durumda ise ideal felsefenin şüpheci argümanlarının yanlış bir hipoteze dayandığı görülecektir.¹¹⁰

Zihin felsefesinin, en açık, en basit ve en bilinen düşünce nesneleri hakkındaki düşüncelerimizin kökenine ve bunların türetildiği güçlere ilişkin açıklamalarında zayıf kaldığı görülmektedir. Bu zayıflığına baktığımızda düşüncelerimizin ve inancımızın

¹⁰⁷ Van Cleve, "Reid's Theory of Perception", 101-104.

¹⁰⁸ Herakleitos'un duyumlarla dış dünyanın benzemediği görüşü ile başlayan, Platon'un "idealar" anlayışı ile devam eden, Descartes, Malebranche, Locke, Berkeley ve Hume ile devam eden, maddi dünyanın var olmadığını savunan ve şüpheciliğin önünü açan filozof silsilesi.

¹⁰⁹ Reid, *IHM*, 77-78.

¹¹⁰ Reid, *IHM*, 78.

kökeni hakkında daha iyi bir açıklama yapması nasıl beklenebilirdi? Berkeley, maddenin, Hume ise kendimizin ve diğer zihinlerin varlığını muhakeme (reasoning) yolu ile çıkarmamızın mümkün olmadığını kanıtlamaya çalışmıştır. Onların muhakeme yolu ile üretilen hiçbir şeye inanmama noktasına gelecek bu yaklaşımlarının sonucu, hiçbir şeye inanmamayı gerektiren bir şüphecilik olmalıdır. Reid, Hume’u idealarının ve kendi izlenimlerinin varlığına inandığı için yarı şüpheci olarak tanımlayarak, aslında tam bir şüpheciliğin gerçekte mümkün olmadığını savunmaktadır. İzlenim ve ideaların varlığına olan inanç ile zihinlerin ve maddenin varlığına olan inancın arasındaki fark nedir? Reid, buna hiç kimsenin cevap veremediğini ifade etmektedir. Şüpheci sistemlerinin kendi içinde çelişkisi olarak gördüğü kabullerinden dolayı Descartes ve Hume’a yüklenmeye devam eden Reid, Hume’un izlenimlerin ve ideaların varlığına dair kabulünü bir taviz olarak nitelendirmektedir. Reid, tutarlı bir şüphecinin izlenimlerin ve ideaların varlığını kabul etmesinin asla mümkün olmadığını ifade etmektedir. İnandıkları izlenim ve idealar bile olsa, bu durum onları başka şeylere de inanmaya sevk edecektir.¹¹¹

Erken çocukluk döneminden itibaren edinilen, sürekli gördüğümüz olaylara karşı duyarsızlaşma alışkanlığımızın sonucu olarak hayatımızın her anında karşı karşıya olduğumuz zihinsel işlemlerimize dikkat etmemekteyiz. Reid, filozofun çocukluk döneminin başındaki gibi davranmasını tavsiye etmektedir. Böylece, duyumların işaret ettiği cisimlerin niteliklerinin farklılığı, duyumlarla cisimlerin nitelikleri arasındaki benzeşmezlik konularında bir farkındalığa ulaşması mümkün olacaktır. Örneğin, sertlik ve bunu algılama yolumuz ve dokunma hissi arasında oluşan etkileşime bakalım. Sertliği algılayan duyum ile sertlik arasında bir benzerlik olmadığı halde, bu anlayış ve inancın kaynağını nerede aramalıyız? Eğer zihnimizde olan her şey bir izlenimin sonucu oluşan idea ise, birbirine benzemeyen nitelik ve duyumun birbirinin izlenimi olduğunu nasıl ifade edebiliriz? ¹¹²

Bu anlayışı gelenek, terbiye veya tecrübe yolu ile elde ettiğimizi söylemek de yeterli değildir. Bir temel bulmakta zorlandığımız bu anlayış ve inançtan vazgeçmek ise gücümüz dâhilinde değildir. Bu durum inancın akla karşı gücünün üstünlüğünün bir

¹¹¹ Reid, *IHM*, 79-80.

¹¹² Reid, *IHM*, 61-64.

göstergesidir. Hume dâhil idealar teorisini savunan tüm filozofların, teorik anlamda kabul etmeseler de hayatın içinde bu inanca boyun eğdiği bir gerçektir. Öyleyse, tüm duyularımız aracılığı ile bizde oluşan hisler yaradılışımızdan gelen bir gücün ve enerjinin etkisidir.¹¹³

Cisimde bulunan sertlik, yumuşaklık, şekil gibi özellikler ve bunlara olan inanç, hatırlayabileceğimiz bir zaman diliminde onu bize sağlayan bir duyum yoluyla edinilmektedir. Eğer bu özellikleri algılamamızı sağlayan duyulara sahip olmasaydık doğada bu özelliklerin olacağını asla düşünemezdik. Berkeley ve Hume tarafından ortaya konulduğu gibi; duyularımızdan, cismin niteliklerinden herhangi birini çıkarsamak şöyle dursun, varlığını bile çıkarsama yapmamız mümkün değildir. Duyumlar ile dışsal şeyler arasındaki bu bağlantı nasıl kurulmuştur? Bu soruyu tüm akıl yürütme kurallarına göre gözden geçirdiğimizde, bunun insan yapısında mevcut olan temel bir güç olduğu görülmektedir.¹¹⁴ Hiçbir mantıkçı, dokunma duyusu ile sertlik arasındaki bu bağlantıyı açıklayacak bir argüman kuramaz. Oysa tüm insanlık dokunma hissi sayesinde bu algılara ulaşmaktadır.¹¹⁵

1.5. Reid'in Modern Filozofları Duyumda Zihnin Pasifliği Konusunda Eleştirisi

Platon'dan Hume'a kadar idealar teorisini savunan tüm filozoflar; “dışsal nesnelerin doğrudan algılanmadığını ve doğrudan algılananın nesnenin zihne sunulan bir görüntüsü” olduğunu savunmuşlardır. Bu filozoflara göre, zihnin kendisinde var olmayan şeyler, yalnızca zihindeki, algı, hatırlama ve hayal gücünün doğrudan nesneleri olan idealar veya görüntüler aracılığıyla algılanabilir, hatırlanabilir veya hayal edilebilirdi.¹¹⁶

Modern filozofların duyumda zihnin¹¹⁷ pasif olduğunu savunduklarını ifade eden Reid bu konuyu ele almaktadır. Kolumuzu kaldırma eylemindeki gibi bir irade, bir duyumu

¹¹³ Reid, *IHM*, 61-64.

¹¹⁴ Reid, *IHM*, 67.

¹¹⁵ Reid, *IHM*, 69-72.

¹¹⁶ De Bary, *Thomas Reid and Scepticism*, 92-93.

¹¹⁷ “Felsefe tarihine bakıldığında, ruh (zihin)-beden sorununun bilginin kaynağının ne olduğu sorunuyla da doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Çünkü ontolojik bir sorun olarak ortaya çıkan ruh-beden sorunu, zamanla epistemolojik bir boyut da kazanmıştır. Bilginin kaynağının duyumlar vasıtasıyla edinilen deneyimler olduğunu savunan ampirist filozofların aksine rasyonalist filozoflar duyumların yanıltıcı olduğunu, doğru ve güvenilir bilgiyi vermediğini, bilginin kaynağının akıl olduğunu

alma durumunda söz konusu değildir. Bir gülle karşılaşan zihin kaçınılmaz şekilde kokuyu almak durumundadır. Ancak, yine de zihin, duyuma olan dikkat ile orantılı olarak algılama ve hatırlama düzeyinin belirleyicisi olmakla tam olarak pasif diyemeyeceğimiz bir role sahiptir. Reid’e göre algılamada zihin ne çok aktif ne de tümü ile pasif olmayan bir durumdadır. Bunda Reid’in hem rasyonalist hem de empirist yönünün etkili olduğu görülmektedir. Çok acı veren bir durum akli tamamen meşgul eden başka bir durum sayesinde daha hafif algılanabilmektedir. İnsanı meşgul eden bir ortam olduğunda zamanın nasıl geçtiğinin farkında bile olunmamaktadır. Büyük şehrin içinde yaşayan insanı rahatsız etmeyen şehrin gürültüsü sakin bir şehirden gelen kişiyi rahatsız etmektedir. Bu tespitlerin ardından, “zihnin tamamen pasif olduğu bir yerde herhangi bir duyum olabilir mi?” sorusunu tekrarlayan Reid, dikkatini vermediğinde kişinin herhangi bir hissi hatırlamamasından yola çıkarak zihnin pasif olmadığının anlaşıldığını savunmaktadır.¹¹⁸

Reid, duyumda zihnin tamamen pasif olduğunu onaylayan modern filozoflara¹¹⁹ göre zihnin kısmen pasif ve kısmen aktif olduğu görüşünün gerçeğe daha yakın olduğunu düşünüyordu. Tüm dillerde ifade edilme şekline bakıldığında, sıradan halka göre duyumun, hayal gücünün, hafızanın ve yargının zihnin eylemleri olarak düşünüldüğü görülmektedir. Zihnin bu eylemler sırasındaki meşguliyeti, aktif olduğunu göstermektedir. İdeal felsefenin öğretisi doğru olsaydı, bu eylemler sadece

savunuyorlardı. Rasyonalistler, “apriori” (deneyimden önce-önsel) bilgi kavramını ileri sürerken onların karşısında yer alan ampirist filozoflar ise doğuştan bilgi diye bir şeyin olamayacağını, insan doğduğunda zihnin “boş bir levha (tabula rasa)” olduğunu savunuyorlardı. Bu iki yaklaşımdan deneysel olarak test edilebilir, ölçülebilir fikir, ampiristlerin fikriydi. Çünkü duyum, ölçülebilir bir kavramdı. A priori kavramını deneysel olarak ölçmek olası görünmüyordu. Sinir sistemi ve duyumlar üzerine yapılan deneyler, insan zihninin deneysel olarak araştırılabileceğini göstermesi açısından çok önemli bir yere sahiptir.” Hamdi Korkman, “Pozitif Bir Bilim Olarak Psikoloji”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21/1(Mart 2019), 345-357. DOI: 10.32709/akusosbil.426592

¹¹⁸ Reid, *IHM*, 45.

¹¹⁹ Descartes’in töz düalizmi zihni ve bedeni birbirinden ayırarak ve birbirinden ayrı tözler olarak kabul ederek çağdaş zihin felsefesinde çokça tartışılan bir sorun haline gelmiştir. Descartes zihni içinde düşüncelerin yer aldığı uzaysal olmayan bir kap gibi ele almış ve bir töz olarak bu zihnin varlığını ileri sürerek, zihne pasif bir konum vermiştir. Descartes’in “kuşku duyduğumdan kuşku duyamam” önermesinden ulaştığı düşünüyorum öyleyse varım çıkarımının ayrı bir zihnin varoluşuna değil, zihinsel hallerin tamamının oluşturduğu bütüne işaret etmesi gerekir. Bir bütünü o yapan yalnızca bir parçası olmadığı gibi zihni de var kılan sadece düşünme etkinliği değildir. Zihnin bedenden bağımsız, farklı bir varlığının olması zihnin varoluşunun bedenin varoluşuna bağlı olmaması anlamına gelir. Bu da ister istemez zihin ve beden arasındaki nedenselliği açıklanamaz kılmaktadır. Reid, bedenimizde yer alan duyuru organları aracılığı ile oluşan izlenimler sayesinde zihinde oluşan algıyı Descartes’in bu yaklaşımını çürütmek adına ortaya koymaktadır. Cengiz İskender Özkan, “Descartes’in Zihin Teorisi ve Sınırları”, *Metazihin Yapay Zekâ ve Zihin Felsefesi Dergisi* 2/2 (Aralık 2019), 243-254.

izlenimlerden ibaret olsaydı, zihnin pasif olduğu görüşü doğru kabul edilebilirdi. Üzerine yazı yazılan kâğıda ne kadar önem verilirse, üzerine izlenimlerin kayıt yeri olarak görülen zihne de o kadar değer verileceği ortadadır. Tüm duyumlarda, onu hisseden zihin ya da özne ile olan ilişkisinin sonucu oluşan, onu hatırlama ve hayal etme eylemi, zihnin tüm eylemleri için aynıdır.¹²⁰

Görüntü ve algılar sadece zihinde var olan şeylerdir. Duyumlar da bu görüntüleri zihne getirmeye hizmet etmektedir. Hemen hemen tüm algılar sürekli olarak onlara eşlik eden duyumlara sahiptir. Bu durumun sonucu olarak duyum ve algı karıştırılmaktadır. Duyumun ve buna karşılık gelen algının sıradan bir dilde ayırt edilmesini beklememeliyiz, çünkü günlük yaşamın amaçları bunu gerektirmemektedir. Algılanan nitelik ve bu algılamaya karşılık gelen duyum genellikle aynı isim altındadır. Bu, filozoflar için karışıklıklar ve zorluklar yaratan duyumların çoğunun isimlerini belirsiz hale getirmektedir.¹²¹

Hislerimiz ve algı nesneleri arasındaki ayrımı göstermek için bazı örnekler vermem gerekecek. Bir gül kokusu aldığımızda, bu hem duyum hem de algı içerir. Herhangi bir dış cisimle ilgili olarak değil, tek başına düşündüğüm hoş koku sadece bir duyumdur. Zihni belirli bir şekilde etkiler ve zihnin bu durumu, gül veya başka herhangi bir nesne düşünülmeden oluşur. Bu koku hissi, duyumsanmadığında mevcut değildir.¹²²

Şimdi bir gül kokusu aldığımız algıya dikkat edelim. Algı her zaman dışsal bir nesneye sahiptir ve bu örneğimizde algılamamızın nesnesi, gül hissinde koku duyusuyla tespit ettiğimiz niteliktir. Gül yakın olduğunda hoş koku alma duyumumuzun ortaya çıktığını, gülden uzaklaştığımızda ise duyumun kaybolduğunu gözlemleyerek, güldeki bazı niteliklerin bu duyumun nedeni olduğu sonucuna varılmaktadır. Güldeki bu nitelik algımızın nesnesidir ve bu niteliğe duyduğumuz inanç ve kavrayışı veren algı ise zihnimizin eylemidir. Bununla birlikte, hissettiğimiz duyumun ve algıladığımız gülün niteliğinin her ikisine de “gülün kokusu” denmektedir. Reid, karışıklıkları ortadan

¹²⁰ Reid, *IHM*, 45-46.

¹²¹ Reid, *EIP*, 140.

¹²² Reid, *EIP*, 141.

kaldırmak ve filozofların çok fazla tartıştığı sorularına net cevaplar vermek için iki anlamı ayırt etmeyi teklif etmektedir.¹²³

Örneğin, koku gülde veya bunu hisseden zihinde mi? Cevap açıktır; “Gülün kokusu” iki farklı şeyden birini temsil edebilir, bunlardan biri zihindedir ve duygulu bir varlık dışında var olamaz, diğeri ise gülün içindedir. Hissettiğimiz duyum zihindedir gülde böyle bir şey olamaz, çünkü gül duygulu bir varlık değildir. Ama zihnindeki bu duyuma, gülün içindeki belirli bir nitelik neden oluyor; nitelik duyumla aynı isme sahiptir, çünkü birbirlerine benzemezler ama sürekli bir araya gelirler. Kokular, tatlar, sesler ve çeşitli sıcaklık ve soğukluk dereceleri için sahip olduğumuz isimlerin hepsi aynı şekilde belirsiz ve 'bir gülün kokusu' hakkında söylediklerim onlara da uygulanabilir. Hem bir duyum hem de bu duyum yoluyla algılanan bir nitelik, bir işaret ifade eder. Doğal olarak ardışık bir durumda oldukları ve günlük yaşamın amaçlarının düşüncelerimizde ayrılmalarını gerektirmediği için, ikisi de aynı isimle adlandırılır. Aynı belirsizlik, 'diş ağrısı', 'baş ağrısı' gibi belirli acı verici bir duyumla gösterilen hastalıkların adlarında da bulunur. 'Diş ağrısı' sadece duyarlı bir varlıkta var olabilen acı verici bir hissi ifade eder; ama aynı zamanda vücutta, duyumla hiçbir şekilde benzer olmayan, ancak doğal olarak onunla bağlantılı olan bir bozukluğu gösterir. Elimi masaya bastırarak, acıyı ve masanın sert olduğunu hissediyorum. Acı zihnin bir hissidir ve masada böyle bir şey yoktur. Sertlik masadadır ve zihinde buna benzer bir şey yoktur. Her ikisini de “hissettiğimizi” söylüyoruz, ancak birisi duyum eylemine diğeri dokunma hissiyle algılama eylemine uygulanan “his” kelimesi iki anlama sahiptir.¹²⁴

Dış nesnelerin algılanması, maddi dünyayı zihinsel dünyaya bağlayan zihnimizin en tanıdık işlemidir. Algılamada duyu organları, sinirler ve beyin üzerinde etkiler vardır. Yapımızdaki yasalar tarafından bu etkileri zihnin belirli işlemleri izlemektedir. Duyu organları üzerinde oluşan etki ve sonrasında zihinde oluşan işlemler birbiriyle karıştırılmaya yatkındır. Ancak çok dikkatle ayırt edilebilmektedir. Bazı filozoflar beden üzerinde oluşan etkilerin algının uygun ve etkili bir nedeni olduğu düşünmektedir. Diğerleri ise beden üzerinde oluşan etkinin algının uygun ve etkili bir nedeni olmadığı sonucuna varmışlardır. İki görüşün de tam olarak gerçeği yansıtmadığını savunan Reid, duyularla ilgili aceleyle aldıkları yanlış kararların, onlara benzemek üzere tasarlanan diğer güçler hakkında yanlış fikirlere yol açtığını ifade

¹²³ Reid, *EIP*, 142.

¹²⁴ Reid, *EIP*, 143.

etmektedir. Herhangi bir dış nesneyi algılayanın tek yolunun, Tanrı'nın bize bu amaç için vermiş olduğu bazı bedensel organlar ve zihinsel güçlerin olduğunu savunan Reid, algılama gücümüzün ise sınırlı olduğunu belirtmektedir. Özellikle herhangi bir dış nesneyi algılayabilmemiz için sağlam ve doğal halinde olan çeşitli duyu organlarına sahip olmamız gerekmektedir. Gözdeki bozukluk görme gücünü azaltıp körlüğe dahi neden olabilmektedir. Aynı şey diğer tüm duyu organları için de geçerlidir. Bu bilgiler, deneyimlerimizden bildiğimiz ve kanıt gerektirmeyen gerçeklerdir. Verebileceğimiz tek neden, Tanrının, bizleri yalnızca sağlıklı duyu organları aracılığıyla algılayacağımız şekilde yaratmasıdır. Reid, Tanrı'nın bize bu tür organlar olmadan dış nesneleri algılama gücünü vermesinin de mümkün olduğunu savunmaktadır. Bunu da ölümden sonra mevcut bedenlerimizi kaybettiğimiz halde algılama gücümüzün devam edeceği görüşü ile desteklemektedir. Tanrı bedensel organlar olmadan her şeyi bizden çok daha mükemmel bir şekilde algılamaktadır. Bazı canlıların olmasını gerekli gördüğümüz şekilde duyu organları olmadan, bizden daha mükemmel ve daha kapsamlı algılama güçlerine sahip oldukları görülmektedir. Reid, bu durumu; karanlık bir odada kapatılmış olan bir adamın, küçük bir delikten başka bir şey görememesi durumunda, deliğin görmesinin sebebi olduğu sonucuna varmasına benzetmektedir. Oysa gerçekte görmesinin nedeni, Tanrı'nın ona görme gücünü vermesidir. Yalnızca bu küçük delikten görmesi ise, görme gücünün deliğin çevresinin dışındaki her yönde engellenmesi ile açıklanmaktadır. “Algı organının algılayan şey olduğunu düşünmeyin” diyen Reid, göz gören değil; sadece kişinin onun vasıtası ile gördüğü organdır. Aynı şekilde kulak duyan değil; kişinin onun aracılığı ile duyduğu organdır. Reid, diğer tüm organlar için de aynı durumun söz konusu olduğunu ifade etmektedir. Teleskopla Jüpiter'in uydularını gören bir kişiyi düşündüğümüzde, uyduları görenin teleskop olduğunu söylemek saçmadır. Gözlerin gördüğünü veya kulakların duyduğunu düşünmek de aynı derecede saçmadır. Reid'e göre teleskop, yapay; göz ise doğal bir görme organıdır. Göz, ışık ışınlarını kırmak ve retinada nesnelerin net resimlerini oluşturmak için mükemmel şekilde tasarlanmış bir makinedir. Gözdeki bu mükemmel yapıya rağmen; gören zihindir. Kafadan çıkarılan bir göz, nesnenin resmini oluşturmaya devam ettiği halde görme oluşmamaktadır. Reid, göz fiziki olarak mükemmel derecede sağlıklı olsa bile, optik sinirdeki bir tıkanmanın görmeyi önlediğini hatırlatmaktadır. “Bir tane daha destekleyici açıklama sunacağım” diyen Reid, görme yetisi gözde, işitme yetisi kulakta

dediğimizde, kendimiz dediğimiz düşünen şeyin tek bir şey yerine birden fazla şey olduğu anlamına geleceğini ortaya koymaktadır. Burada Reid, idealar teorisini savunan filozofların kişisel benlik ile ilgili bütünlüğü savunmayan görüşlerine cevap vermektedir.¹²⁵

Algı ile ilgili yapımıza konulmuş ilk yasa, iyi çalışma düzeninde duyu organlarımız olmadıkça dış nesneleri algılayamayacağımızdır. Algı ile ilgili yapımıza konulmuş ikinci yasa ise, bir nesneyi, nesne ile ya da bir ortamla temas yoluyla bir izlenim oluşmadıkça algılayamayacağımızdır. Nesneleri algılayabilmek için, duyu organlarımız üzerinde oluşan izlenimler, sinirlere ve onlar aracılığıyla beyne iletilmelidir. Sinirler, beyinden veya beynin bir uzantısı olan omurilikten vücudun tüm bölgelerine geçmektedir. Vücudun istemli ve istemsiz tüm hareketleri sinirler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bir organa hizmet eden sinirler kesildiğinde, bu uzuv hareket ettirilememektedir. Vücudun çeşitli bölümleri, her biri kendi işlevine sahip olarak işbirliği yapmaktadır. Nesne, doğrudan veya bir ortam aracılığıyla organ üzerinde bir izlenim bırakmaktadır. Organlar sayesinde sinir üzerinde bir izlenim oluşmaktadır. Sinirler, beyine etki bırakmak için bir araç görevi görmektedir. Burada algının içerdiği sürecin maddi kısmı sona ermektedir. Bundan sonraki süreci daha fazla takip etmek mümkün değildir. Sürecin geri kalan kısmı entelektüeldir. Organlarda ve sinirler aracılığı ile zihinde oluşan etkiler ve izlenimler nesnelerin doğasına ve koşullarına tam olarak karşılık gelmekte ve çeşitlilik göstermektedir. Eğer bu uyum olmasaydı, duyularımızla elde ettiğimiz bilgiler sadece eksik olmakla kalmaz aynı zamanda aldatıcı olurdu ama biz bunun farkında bile olamazdık.¹²⁶

Reid, organlar üzerinde oluşan izlenimlerden üç yanlış çıkarım olduğunu ifade etmekte ve onları sırası ile açıklamaktadır: İnsanın karmaşık bir şekilde organize edilmiş bir maddeden ibaret olduğunu düşünen eski ve modern filozoflar birinci grupta yer almaktadır. Bu görüşe göre dışsal nesnelerin izlenimleri, maddeden ibaret olan insanın içinde duyum, algı, hatırlama ve bildiğimiz tüm diğer işlemleri üretmektedir. Reid bu görüş hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır:

¹²⁵ Reid, *EIP*, 34-36.

¹²⁶ Reid, *EIP*, 36-38.

Bu aptalca fikir, Tanrı'nın duyularımız üzerinde oluşan izlenimler ve izlenimin nedeni olan nesneleri algılamamız arasında kurduğu sürekli bağlantıyı gözlemlemekten kaynaklanmış olmalı, bu izlenimlerin oluşan algının etkili nedenleri olduğunu ortaya çıkardılar. Ancak hiçbir akıl yürütme birbirinin ardından gelen iki şeyin birbirinin nedeni sayan bu akıl yürütmeden daha yanlış değildir. Gündüz ve gece dünyanın başlangıcından bu yana sürekli bir şekilde ardı ardına geliyor, ama gecenin gündüzün, gündüzün de gecenin nedeni olduğu şeklindeki aptal sonuca kim varıyor? Gerçekten, maddenin bir hareketinin ya da durumunun düşünce üretmesi gerektiğini hayal etmekten daha saçma bir şey yoktur. "Görme gücüne sahip olacak şekilde yapılmış bir teleskop biliyorum. " Hafızanın gücüne sahip olacak kadar zarif bir şekilde inşa edilmiş bir dosya dolabı biliyorum. " o kadar hassas ki dokunulduğunda acı hissediyor." Bu tür saçmalıklar, sağduyuyu o kadar şok edici ki, sıradan halk bile onlara inanmayacaktır. Dış cisimlerin beden makinesi üzerindeki etkilerinin, düşünce ve algılamamızın gerçek etkili nedeni olabileceğini düşünmek aynı şekilde saçmalaktır. Şimdi bunu bir kenara bırakacağım, gerekçelendirilemeyecek kadar saçma bir kavram olarak.¹²⁷

İkinci grupta bulunan pek çok filozof, algının beyin ve organların yanı sıra zihin üzerinde de bir izlenim bıraktığını savunmaktadır. Aristoteles, algılanan nesnenin biçiminin veya görüntüsünün duyu-organından girdiğini ve zihinde izlenim bıraktığını düşünmektedir. Hume, tüm algılarımıza, tüm duyularımıza ve hatta algıladığımız nesnelere 'izlenimler' adını vermektedir. Locke, "nesnelerin işlev gördüğünü düşünmemizin tek yolu olarak" dış nesnelerin idealarının zihnimizde etki ile üretilmesi olduğunu söylemektedir. İnsanın zihnin, işlemlerinde nesneye biraz benzerlik olduğunu düşünmekten daha doğal bir önyargı yoktur. Böylece, insanlar nesnelerin ilişkili nesneler tarafından üzerlerine yapılan bir etki veya izlenimle hareket etmeye başladığını düşünmeye eğilimlidirler. Zihin önemsiz olarak düşünüldüğünde 'zihin üzerinde oluşan izlenimlere' herhangi bir anlam eklemek zor olacaktır. Modern filozofların 'zihindeki izlenimi' kullanma biçiminden, sadece bir nesneyi algılamayı bildirmek değil, algının nasıl ortaya çıktığını açıklamak anlamına geldiği açıktır. Bu filozoflar, algılanan nesnenin, bir cisim diğerine etki ederek izlenim oluşturduğu şekilde zihne etki ettiğini

¹²⁷ Reid, *EIP*, 48-49.

düşünmektedirler. Zihni tamamen pasif konumda gören bu anlayış, insanlığın sağduyusu ile çelişen ve kanıt olmadan kabul edilmemesi gereken bir hipotezdir.¹²⁸

Üçüncü görüşe sahip filozoflara göre ise, beyin üzerinde oluşan izlenimler, algılanan nesnenin görüntülerini (benzerliklerini) yaratmaktadır. Zihin kabul odası olarak hemen bu görüntüleri algılamaktadır. Zihnin dış nesneyi algılaması sadece bu görüntüler aracılığıyla olmaktadır. Reid, dış nesneleri hemen değil, duyular tarafından aktarılan bazı görüntüler yoluyla algılandığını savunan bu görüşü, algı konusunda sahip olunan ve küçük varyasyonlarla o güne kadar otoritesini korumuş en eski felsefi hipotez olarak tanımlamaktadır.¹²⁹

Aristoteles'e göre insan anlayışının her nesnesi zihne ilk önce duyular yoluyla girmektedir. Duyular aracılığıyla edinilen kavramlar zihnin güçleri tarafından alınmakta ve anlamlandırılmaktadır. Böylece en yüksek ve soyutlanmış bilimlerin nesnesi haline gelmektedir. Platon ise duyulardan edindiğimiz tüm bilgiler hakkında çok düşük bir görüşe sahiptir. Platon'a göre bu bilgiler 'bilgi' olarak adlandırılmayı hak etmediği için bilimin temeli olamazdı. Çünkü duyu nesneleri yalnızca bireyseldir ve sürekli bir değişim halindedir. Platon'a göre tüm bilim, duyu nesnelerinden önce var olan ve herhangi bir değişiklikten sorumlu olmayan ebedi ve değişmeyen idealarla ilgilenmelidir. Bu iki filozofun sistemleri arasında önemli bir farklılığa işaret etmektedir: Platon'un Pisagor okulundan ödünç aldığı sonsuz değişmeyen idealar kavramı, ilk başta duyularda olmayan hiçbir şeyin aklıda olmayacağı şeklinde görüşü ile tanınan Aristoteles tarafından tamamen reddedilmiştir.¹³⁰

Platon, duyu nesnelerini nasıl algıladığımızla ilgili yaptığı mağara benzetmesi ile olayı daha da ileri noktaya getirmiştir. Bu benzetmeye göre derin ve karanlık bir mağarada dışarıdan gelen ışığa arkalarını dönmüş halde yaşayan insanların gördükleri şey nesnelerin gölgeleridir. Eskiler, ruhun bulunduğu yer hakkında çok çeşitli görüşlere sahipti. Anatomideki ilerlemeler, sinirlerin algının ve ona eşlik eden duyumun aracı olduğunu ve sinirlerin nihayetinde beyne ulaştığını keşfetmesine yol açtığından,

¹²⁸ Reid, *EIP*, 49-51.

¹²⁹ Reid, *EIP*, 51.

¹³⁰ Reid, *EIP*, 64-65.

filozoflar genellikle ruhun beyinde olduğunu ve oraya görüntülerin getirildiğini ve dışsal şeyleri sadece bu görüntüler aracılığıyla algıladığını düşünmüşlerdir.¹³¹

Ruhun bir yere sahip olması gerektiğini düşünen Descartes, onun epifiz bezinde yerleşmiş olduğunu iddia etmiştir.¹³² Diğerleri ise, ruhu epifiz bezine konumlandırmak yerine genel olarak beynin içinde veya sensoryum adını verdikleri bir kısmında olduğunu düşünmüşlerdir. Bu düşüncede beyindeki görüntülerin orada bulunan zihin tarafından algılanıp algılanmadığı ya da zihne damgalanıp damgalanmadığı çok açık değildir. Bu hipotezin uçayak üzerinde durduğunu savunan Reid, bunlardan herhangi birinin başarısız olması durumunda hipotezin çökeceğini iddia etmektedir:

- (1) Ruhun konumu Locke'un¹³³ deyimi ile kabul odası olan beyindir.
- (2) Tüm duyu nesnelerinin görüntüleri beyinde oluşmaktadır.
- (3) Zihin veya ruh beyindeki bu görüntüleri algılamaktadır. Dış nesneler doğrudan değil, sadece bu görüntüler aracılığıyla algılanmaktadır.¹³⁴

Bunları sırasıyla ele alan Reid ruhun beyinde bulunması ile ilgili görüşün sağlam bir temele dayanmadığını ifade etmektedir. Tüm duyu nesnelerinin görüntülerinin beyinde oluştuğu ile ilgili olarak da en küçük bir kanıt yoktur. Hatta Reid beyinin, en dikkatli ve hassas anatomistler tarafından sayısız kez çıplak gözle ve mikroskoplar yardımıyla incelendiği; ancak herhangi bir harici nesnenin görüntüsüne dair hiçbir iz bulunamadığını ifade etmektedir.¹³⁵

¹³¹ Reid, *EIP*, 48.

¹³² Reid, *EIP*, 12.

¹³³ “Algı, Locke’a göre düşünmenin ilk basit idesidir. Genel görüşte algı düşünme olarak adlandırılmaktadır. Fakat Locke’a göre düşünme, genellikle belli derecede dikkatli bir irade ile bir şeyin incelendiği esnada zihnin kendi ideleri üzerinde yaptığı etkin işlemdir. Algılamada zihin edilgen bir halde iken düşünmede etkin bir hal alır. Algılama, duyum ile kazanılan tasarımların, zihnin edilgenlik halindeyken anlamlandırmasını ve bunların ide haline gelmesini sağlar. O halde düşünce ile algı arasında fark vardır. Algılama duyum için de oldukça önemlidir. Şöyle ki, örneğin ateş bedeni yaksa bu durum beyne iletilmedikçe ve yanma duygusu ya da acı idesi algının ortaya çıktığı yerde yani beyin tarafından üretilmedikçe etkisi bir demir çubuğun etkisinden ileri gitmez. Ateşle beden yansa da zihin bu durumu algılayamadığından yanmaya dair bir bilgi zihinde oluşmayacaktır. Bu durumda algının olmadığı yerde duyuların izlenimleri bir şey ifade etmemektedir.” Ayşe Sıdika Oktay, Şeyma Benli, "John Locke' da Akıl ve Vahiy İlişkisi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 23 (Kasım 2016): 83-106.

¹³⁴ Reid, *EIP*, 52.

¹³⁵ Reid, *EIP*, 53.

Beyin, görüntüleri almak veya tutmak için tamamen uygun olmayan yumuşak, nemli, süngerimsi bir maddedir. Her neyse, bu görüntüler nasıl oluşuyor? Onlar nereden geliyor? Locke, duyu organlarının ve sinirlerin onları vücudun dışından getirdiğini söylüyor. Hiçbir yazar, harici bir nesnenin herhangi bir görüntüsünün beyne herhangi bir duyu organı yoluyla girdiğini göstermek için bir tartışma gölgesi üretmemiştir. Dış nesneler duyu organları üzerinde ve bunlar aracılığıyla sinirler ve beyin üzerinde bir etki yaparlar, ancak bu izlenimlerin onları yapan nesnelere benzemesi ve böylece bu nesnelerin 'görüntüleri' olarak sayılması olası değildir.¹³⁶

Görme nesnesine ilişkin olarak, 'beynin üzerine basılmış nesnenin bir görüntüsü 'nü anlaşılır bulsak bile; mutlak karanlığın olduğu beyinde rengin görüntüsünün yanı sıra, ısının, soğğun, sertliğin, yumuşaklığın, sesin, kokunun, tadın görüntüsünü anlamak mümkün değildir. Dolayısı ile nesnelerin görüntüsünün beyinde oluştuğunu iddia eden görüşün de anlamı yoktur. Zihnin dış nesneleri doğrudan algılayamadığı, sadece beyindeki görüntüleri algıladığı tezi de beyinde algının nesnesinin görüntülerinin oluştuğu tezi kadar temelsizdir. Algıladığımız nesneler beynimizde değil çevremizdedir. Beyindeki görüntüleri algılamak bir yana, beynimizi bile algılamak mümkün değildir. Anatomistler beyni cerrahi olarak izole ederek açığa çıkarmasaydı kimse beyinin olduğunu dahi bilmezdi. Üçayağı böylece çürüten Reid, beyin duyumda pasif olduğunu, nesnelerin görüntüsünün adeta balmumuna baskı yapıldığı gibi beyne görüntülerinin işlendiğini ve dolayısı ile beyin pasifliğini savunan hipotezi çökertmiştir.¹³⁷

1.6. Algının Bileşenleri

Reid için algılama sürecinde gerçekleşen zihinsel olayların süreçleri belirsizdir. Bu durum onu algılama teorisini oluşturmaktan alıkoymamıştır. Reid, algılama teorisinin açıklayabileceği süreçlerinin zihinsel bileşenlerine dikkatini vermiştir. Algılamanın zihinsel yönleri, duyularımız, sinir sistemlerimiz ve beyinlerimizden aldığımızı birleştirmektedir. Reid'e göre algılamada; birincisi algılanan nesnenin kavrayış ve kavramı; ikincisi, mevcut varlığına ilişkin güçlü ve karşı konulmaz bir kanaat ve inanç; üçüncüsü algılanan nesneyi tartışmadan kabul etmek şeklinde ortaya koyduğu üç unsur

¹³⁶ Reid, *EIP*, 53.

¹³⁷ Reid, *EIP*, 54.

vardır.¹³⁸ Bu şartlar gerçekleştiğinde, algı karşı konulması güç bir şekilde gerçekleştirilmektedir.¹³⁹

1. Kavrayış-kavram: Reid, algının inanç ve kavramdan oluştuğunu ifade etmektedir. Reid hafızada bir inancın oluşması için o olaya ilişkin bir yaşanmış durumun varlığını gerekli görmektedir. Zihinde yer alan kavram ise yaşanmış o olaya erişimi sağlamaktadır. Erişim gerçekleştiği an ise bu olaya olan inanç gerçekleşmektedir. Olayı hatırlamak sadece o anda gerçekleşen olayın değil o zaman diliminde kişinin varlığının da bir iddiası durumundadır.¹⁴⁰ Entelektüel yetilerin etkinliklerinin merkezinde, zihinsel durumlara kasıtlı içerik sağlayan kavram yer almaktadır. Reid herhangi bir yargı ve inanç olmadan bir şeyin çıplak olarak kavranmasını “basit kavrama” olarak isimlendirmektedir.¹⁴¹ Doğadaki cisimlerin basit unsurların bir araya gelmesi ile oluşması gibi, inanç ve bilgi de basit kavramadan oluşmaktadır. Cisimlere bakıldığında önce onları oluşturan unsurlar değil cismin tamamı görülmektedir. Daha sonra cisim sanat ya da kimya yolu ile bileşenlerine analiz edilmektedir. Reid, buna benzer şekilde doğal ve asıl bir yargıyı da analiz etmek sureti ile basit kavramaya ulaşacağımızı ifade etmektedir.¹⁴² Reid’in “kavrama” ile kastettiği, zihnin en temel işlemi olan “Herhangi bir yargıya veya kanaate inanmadan oluşan bir şeyin çıplak anlayışı (bare conception)”dır.¹⁴³ Basit kavramada onaylama ya da reddetme olmaksızın bir önerme bulunabilir; fakat bu zorunlu değildir. “Yargılama yalnızca bir öneri ile ifade edilebilir ve bir öneri tam bir cümledir; fakat basit bir anlama, tam bir cümle olmayan bir kelime veya kelimelerle ifade edilebilir.”¹⁴⁴ Basit kavrama zihnin inanma, hatırlama, hafızada tutma ve algılama gibi tüm işlemlerinde gerçekleşmektedir. Reid ayrıca, basit kavramadan tam olarak kavramaya geçişin, zaman içinde tekrarlanan deneyimlerle otomatik hale geldiğini savunmaktadır. Görsel algı yeteneğimiz, deneyimleme sonucunda görünür şekil ile gerçek şekil arasındaki geometrik olarak gösterilebilir ilişkiyi başarılı bir şekilde modellemekte ve bu geçiş otomatik olarak

¹³⁸ Ryan, *Thomas Reid's Theory of Perception*, 27-28.

¹³⁹ Hamilton, *The Works of Thomas Reid*, 258.

¹⁴⁰ Copenhaver, “Thomas Reid's Theory of Memory”, 179.

¹⁴¹ Hamilton, *The Works of Thomas Reid*, 295.

¹⁴² Reid, *IHM*, 26.

¹⁴³ Hamilton, *The Works of Thomas Reid*, 360.

¹⁴⁴ Hamilton, *The Works of Thomas Reid*, 20.

gerçekleşmektedir.¹⁴⁵ Algılanan olayın farkına varılması ve anlaşılması demek olan tam kavrayış olmadan algı tek başına tamamlanmamış bir olay olarak kalmaktadır. Dolayısı ile insanın yaşadığı çevre ile bağlantısını ve uyumunu sağlayan kavrayış sayesinde insan neyi algılayacağına karar vermesinin yanında algıladığı şeyi tanımlamaktadır. Pek çok bilginin ve uyarının etkisinde olan insan için öncelik verme yeteneği de kavrayış tarafından sağlanmaktadır.¹⁴⁶ Gözün gördüğü nesne ile ilgili kavrayışında, önceden sahip olduğu bilgilerin yeri önemlidir. Hakkında hiçbir bilgiye sahip olunmayan bir nesne görülse dahi bir algı oluşmamaktadır.¹⁴⁷ Eğer bir nesne duyularımızda mevcutsa, onu anlamak için kelimelere ihtiyaç yoktur, zihinsel olarak düşünmek yeterlidir. Gerçek algının merkezinde basit bir eylem olan anlayış (conception) vardır. Reid bize algı ile ilgili kavramın az çok farklı olabileceğini söylemektedir. Bir nesneyi, çok uzak bir mesafeden daha küçük ve sisli bir günden daha net bir şekilde görmek mümkündür. Bir nesnenin kavramsal olarak algılanması bu tür bir değişime maruz kalabilir mi? Kavramsal kavrayış (conceptual apprehension), daha belirleyici olan açıklamaları veya kavramları içermektedir. O zaman, Reid'in algı teorisinin temelinde olan anlayışın (conception) kavramsallaştırma veya yargılama ile oluşmayan bir çeşit basit kavrama veya tanıma olduğu varsayılmaktadır.¹⁴⁸

2. İnanç: Duyum ve hafızaya eşlik eden inanç, zihnin tanımlanamayan basit bir eylemidir. Aynı şekilde duyularımızla algıladığımız şeylerin şimdi var olduğuna ve hatırladığımız şeylerin eski varlığına olan inancımız, insanın yapısına iyice inşa edilmiş ve iki kere ikinin neden dört ettiğini açıklamaya gerek olmadan inanmak gibidir.¹⁴⁹ Bu kavramlara doğrulukları teyit edildiğinde ise bir inanç eşlik etmektedir. Bunun sonucunda bu eylem “algı” olarak adlandırılmaktadır. Reid, sağduyu yaklaşımı ile gerçek nesnelerin doğrudan farkında olduğumuzu savunmakta ve farkında olduğumuz nesnelerin doğası hakkında kabaca sahip olduğumuz düşüncenin doğru olduğunu düşünmektedir. Reid, duyumların rolünü zihnimizi dünya ile doğrudan temasa sokmak

¹⁴⁵ Nichols ve Yaffe, "Thomas Reid".

¹⁴⁶ Yasemin Taşkın, *Hava Perspektifinden Işık ve Renk Açısından Öncelenmesi ve Empresyonizm'de Uygulama Biçimleri* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 52.

¹⁴⁷ Zeynep Kuleli, *Kitâb el-menâzir'in Temel Prensiplerinin Bilim Felsefesi Açısından İncelenmesi* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 51.

¹⁴⁸ James van Cleve, Reid's Theory of Perception, *Cambridge Core* (Erişim 18 Ocak 2020).

¹⁴⁹ Reid, *IHM*, 29.

olarak tanımlamaktadır. Duyular yalnızca sağduyuya bağlı olarak kabaca nesnelere ait bir kavrayışın aracıdır. Reid, zihinlerimizin idealar gibi bir çeşit araç yerine doğrudan dünyaya bağlandığı görüşü ile bir tür “dolaysız realizm” anlayışını ortaya koymaktadır.¹⁵⁰

Reid’e göre, zihnimiz tarafından algılanan her delil kesinliği ile orantılı olarak bir onay veya inanç derecesi sağlamaktadır. Kanıt bulunmadığında ya da her iki tarafın kanıtı da eşit güçte olduğunda kişi iki görüş arasında kalmaktadır. Bir tarafın kanıtı diğerine üstünlük sağladığında ise yargı o tarafa kaymaktadır. Tüm şüpheler ortadan kalkarak kanıtın kesin ve tartışmasız seviyeye gelmesine kadar inanç şüphe ile karışık haldedir. Bu karışıklığın ortadan kalktığı andaki inanca “kesin” (certainty) denilmektedir.¹⁵¹

3. Kabul: Duyu organları aracılığı ile algıladığı nesneyi önce kavrayan sonra buna dair bir inanca ulaşan kişi akıl yeteneği sayesinde bunları organize ederek son aşamaya geçmektedir. Aklın bütün düşünme ilkelerini tüm insanlık için açık ve metodik olarak ortak ilkelerle belirlemek zordur. Bu konuda çalışma yapan filozoflar ancak aklın ve de zihnin belli bir bölümü ile ilgili bir gerçekliği ortaya koymaktadır. Malzemeleri doğadan sağlanan akıl, tıpkı bir eczacı ya da kimyager gibi, bu malzemeleri çeşitli işlemlerden geçirmekte, onlara farklı görünüm kazandırmaktadır. Nasıl ki kimyasal işleminden geçen girdilerle çıktılar birbirinden tamamen farklılaşıyorsa, aklın girdileri ile çıktıları da bu şekilde farklılaşmaktadır. Akıl bu işlemleri yaparken farkında değildir ve yaptığı eylemlerin hiçbirini hatırlamaz.¹⁵² Tüm akıl yürütmemiz, nasıl oluştuğunu bilemediğimiz için onaylama yetkimiz olmayan, yapımızın bir parçası olan ilk ilkelerden hareketle olmalıdır. Bu ilkeleri oluşturmak ya da yok etmek aklın yetkisinde değildir. Akıl bu ilk ilkeler olmadan hiçbir şey yapamaz. İlk ilkeler görme gücü ise, akıl teleskoptur. Nasıl görme gücü olmayan birine teleskop hiçbir fayda sağlamazsa, ilk ilkelere sahip olmayan birine de akıl hiçbir fayda sağlamayacaktır.¹⁵³

Reid, duyumun genellikle algılamaya dâhil olan algı ve inanç için tetikleyici işlevi gördüğünü söylese de, genellikle onu algının zorunlu bileşenleri arasında zikretmemektedir. Bitkilerin, düşünme ve duyum organları olmamasına rağmen, aktif

¹⁵⁰ Nichols ve Yaffe, "Thomas Reid".

¹⁵¹ Hamilton, *The Works of Thomas Reid*, 482.

¹⁵² Reid, *IHM*, 5-6.

¹⁵³ Reid, *IHM*, 81.

bir güç ve enerji sergilemeleri, Reid'in bu yaklaşımının nedenidir. Aynı şeyin hayvanların beslenmesinde, büyümesinde; maddenin yer çekiminin etkisi altında kalmasında, manyetik ve elektrikli cisimlerin birbirini itip çekmesinde de olduğunu ifade eden Reid, bunların arkasında Yaratıcının tüm varlıklara verdiği yapısal özelliklerin etkili olduğunu savunmaktadır. Sonuç olarak Reid, algılamanın gerçekleşmesini Yaratıcının koyduğu fitratın sonucu olarak görmektedir. Reid algı için, algılama eyleminin gerçekleştiği anda gerçekten var olan dışsal bir nesne olmasını ve nesneyle başlayan ve nesneyi ve inancı algılayışımızla sonuçlanan nedensel bir süreci de gerekli görmektedir.¹⁵⁴

1.7. Asli ve Edinilmiş Algı

Reid'in rasyonalist yönünün sonucu olarak yapımızdan kaynaklanan asli ve empirist yönünün sonucu olarak deneyimle elde edilen edinilmiş algı görüşüne sahip olduğunu görmekteyiz. Bir içeceğin tadından hangi tür olduğunu anlamak, çıkan bir sesin kaynağının ne olduğunu anlamak gibi algılarımız tecrübe yolu ile edinilmektedir. Cisimlerin sertliği, yumuşaklığı, boyutu, şekli ve hareketi ise doğal algıya örnektir. Algılarımıza baktığımızda, özellikle görme yolu ile tecrübe ederek kazanılmış olanların doğal yolla kazanılanlardan daha fazla olduğu görülmektedir. Özgün veya doğal algılarımız insanın, jest ve mimiklerinden ibaret olan doğal diline, edindiğimiz algılarımız ise seslerden ve harflerden ibaret olan yapay diline benzemektedir.¹⁵⁵

Çocuklar, yetişkinler, aptallar ve hatta hayvanlar, yapmaları gereken her iş, görev ve uğraş için alışkanlıkla algı edinmektedirler. Çobanın sürüsündeki her koyunu tanıması, kasabın kesmeden önce bir sığırın veya koyunun ağırlığını ve niteliğini bilmesi, çiftçinin gözü ile samanlıkta ne kadar saman olduğunu bilmesi gibi örnekler edinilmiş algıdır. Kısacası, edinilmiş algı, algıların yönlendirildiği nesnelerdeki çeşitlilik ve insanların onları algılamak için kullandıkları farklı biçimlerden dolayı kişiden kişiye büyük ölçüde değişmektedir. Aya baktığımızda, şekli ile ilgili edindiğimiz basit algı herkes için aynıdır, filozof ya da palyaço açısından farkı yoktur. Ayın aydınlatılan kısmının, bazen dairesel, bazen hilal, bazen de ikisinin arasında çeşitli görünümünden, onun gerçekten de küresel olduğuna dair yapılan çıkarım, basit algı değildir. Basit

¹⁵⁴ Hamilton, *The Works of Thomas Reid*, 295.

¹⁵⁵ Reid, *IHM*, 204-207.

algıdan ulaşılan aklın sonuçları, matematikteki aksiyomlardan çıkarılan önermelere benzemektedir. Matematikteki eşitlik kavramı ispatlamaya gerek kalmadan kabul edilmektedir. Aynı şekilde algılanan ağacın var olduğu da ispatlamaya gerek kalmadan kabul edilmelidir. Nasıl matematikte, aksiyomu kavradığımızda inancımız karşı konulmaz şekilde sürüyorsa aynı şekilde yapımızda bulunan yasa ile ağacı algılamamız karşı konulmaz şekilde sürdürülmektedir.¹⁵⁶

Bir nesneyi algısal bir inançta saat olarak sınıflandırabiliyorsak, böyle bir inanç edinilmelidir. Çünkü uygulama yeteneğimiz ve bu kategoriye doğru bir şekilde uyguladığımız bilgimiz, asli algıları aşan bilişsel yetilere bağlıdır. Asli algılar yalnızca duyulardan elde edilebilirken, edinilmiş algılar bir dereceye kadar yargılanmadan elde edilemezler. Edinilmiş algıların ilk ayırt edici işareti, edinilmiş algısal inançların asli algılarda bulunmayan kavramsal içeriğe sahip olmasıdır. Basit veya asli algıda sadece nesnelerin görünür şekli, rengi ve yeri algılanmaktadır. Bir nesneyi diğerinden ayıracak genel olguları ve sınıflandırıcı kavramları kullanmadığımız, üç boyutlu şekil algısı da olmayan basit algılamamanın kapsamı sınırlıdır. Tüm bunların duyularımız tarafından değil, zihnin başka bir gücü tarafından yapıldığı düşünülmektedir. Asli ve edinilmiş algılar arasında içerikleri dışında oluşum şekilleri açısından da fark vardır. Asli algı sadece duyular yolu ile oluşurken edinilmiş algıda akıl yürütme de etkindir.¹⁵⁷ Edinilmiş algıyı anlamak için elimize aldığımız bir top örneği verilebilir. Topa gözümüzle baktığımızda dokunarak asli algımızla algılayamayacağımız şekli, boyutu, mesafesi ve rengi hakkında bilgi edinilmektedir. Gözümüzle nesnenin üç boyutlu olduğunu, küresel olduğunu, büyüklüğünü, uzaklığını algılamak mümkün değildir. Bu konuda çalışmanın görme algısını işlediğimiz bölümünde detaylı açıklamalar yapılacaktır. Tüm bunlar görmenin asli algıları değildir, deneyimle edinilen algılardır. Gözlerinde çocukluğundan itibaren kataraktı olan kişiler üzerinde yapılan gözlemlerle, bu kişilerin kataraktı tedavi edilip görme yeteneğine kavuştuktan sonra yıllar süren anlayışa geldikleri görülerek tüm şüphelerin ötesine geçilmiştir. Bebeklikten görme yeteneği olanlar, edinilmiş algılara hatırlayamayacakları kadar erken bir zamanda sahip olmaktadır. Bundan dolayı bu kişiler edinilmiş algı ile asli algı arasında bir ayrım yapamazlar. Bu kişiler

¹⁵⁶ Reid, *IHM*, 207-209.

¹⁵⁷ Nichols Ryan, "Learning and Conceptual Content in Reid's Theory of Perception", *British Journal for the History of Philosophy* 10/4 (2002), 561-590.

böyle bir ayrımın olduğu konusunda ikna dahi edilemezler.¹⁵⁸ Asli algılarımızın en etkin olduğu alan, cisimlerin sertliği, yumuşaklığı, boyutu, şekli ve hareketi hakkında bilgi veren dokunmadır. Edindiğimiz algılar ise dokunma yolu ile elde edilen şekil, boyut gibi bilgileri görerek edinmemizi sağlayan görme algımızda mevcuttur. Başlangıçta sadece dokunarak algılayabileceğimiz pek çok özelliği gözümüzle algılamamıza olanak sağlayan işaretler ve onların işaret ettiği şeyler arasındaki bağlantı akıl yürütme ya da tefekkür olmaksızın alışkanlığın bir sonucudur. Nesnelerin gözle olan mesafesini algılamak, edinilmiş olan algılar arasında en dikkat çekici olanıdır.¹⁵⁹

1.8. Algı Hataları

Bu bölüme algı ve duyumun farkını ortaya koyarak başlamak yerinde olacaktır. Bu konu geniş olarak çalışmanın üçüncü bölümünde ele alınacaktır. Algı hatalarını anlatmak için bu ayrıma kısaca temas edilmesi gereklidir. Dış cisimlerin gerçek yapısı ile onların duyular tarafından algılanması sonucu zihnimizde oluşan hissi birbirinden tamamen farklı olmasına rağmen aynı kabul edilmiştir. Yaşamın yaygın amaçlarına göre bu ayrıma gerek yoktur. Filozoflarda bu ikisini bir araya getirme eğilimi vardır. Oysa birbirinden farklı olan bu iki durumun farkına dikkat etmezsek duyularımızın nasıl işlediğine dair fikir edinmemiz mümkün değildir. Zihnin en basit- en temel işlemleri mantıksal olarak tanımlanamazdır. Ancak tasvir edilebilir ve bu şekilde onlar üzerinde tefekkür etmek ve dikkatimizi onlara yönlendirmek mümkündür. Bunu yapmak için kendimizin farkına varmalı ve tasvir etmeye çalışmalıyız. Duyum ve algının karıştırılmasının bir nedeni de aynı sözcüklerle ifade edilmeleridir. “Acı hissediyorum” ifadesi, bir hissi, duyumu ifade ederken; “Bir ağaç görüyorum” ifadesi ise bir algıyı ifade etmektedir. Gramer açısından da tamamen benzeyen iki cümlelerin işaret ettiği şeylere dikkat edersek, ilkinde eylem ile nesne arasındaki ayrım gerçek değildir. Sadece gramer açısından bir ayrım varmış gibi görünmektedir. İkincisinde ise eylem ile nesne arasında gerçek bir ayrım vardır. Duyumun kendine dikkatimizi verip onu hayal gücümüzdeki bağlantılı olan diğer şeylerden ayırdığımızda, zihnin dışında var olamayan

¹⁵⁸ Hamilton, *The Works of Thomas Reid*, 332-333.

¹⁵⁹ Reid, *IHM*, 216.

ve hisseden zihnin eylemi dışında bir şey olmadığı görülecektir. Algılamada ise, algılanmış olsun ya da olmasın bir nesne vardır. ¹⁶⁰

Reid, duyuların değil algıların yanılmaya yatkın olduğuna inanmaktadır. Doğanın dili aynı koşullar altında her zaman aynıdır ve aynı işaretleri kullanır, doğanın sabit yasaları vardır.¹⁶¹ Reid, duyuların yansıttığı hislerimizin yanlış olmasını kabul etmemektedir. Buna sebep olarak kişinin duyuları aracılığı ile hissettiklerinin bilincinde olmayı göstermektedir. Duyularımız aracılığı ile farklı derecelerde hislere sahip olunmaktadır. Ağrı hissedilmediğinde ağrı çekmek imkânsızdır. Ağrı hissedildiğinde ise ağrının mevcut olmaması düşünülemez bir durumdur. Geçmiş unutmak mümkündür; ama şu anda hissettiğimiz gerçektir. Duyumlarda bir yanlışlık olduğunu düşündüren şey algı hatalarıdır.¹⁶² Elimizde tuttuğumuz çay bardağından metal demliğe baktığımızda demliğin görüntüsü gözümüze bükülmüş olarak görünmektedir. Bu gördüğümüze bakarak çay demliğinin büküldüğü yargısına ulaşmak bir hata iken gözümüze gelen bu görüntü yanlış değildir. Demliğin bükülmediği bunun asıl bir algı değil, edinilmiş bir algı olmasından dolayı bilinmektedir. Suda ortaya çıkan silindirik parçaların göze yaptığı yanıltıcı etki sonucu bunun böyle görüldüğü geçmişte yaşanan deneyimler ve sahip olunan bilgiler sayesinde bilinmektedir. Bu açıklama ile Reid, “asli algıda hiçbir yanlışlık olmadığını, ancak yalnızca tecrübe sonucu edinilende” olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁶³ Reid, elimize bir top aldığımızda dokunarak topun şekli ve boyutu hakkında zihnimizde oluşan anlayış ve inancın bir akıl yürütme ya da deneyim olmaksızın yapımızda mevcut kanunlar sonucu anında oluştuğunu ifade etmektedir. Bu şekilde oluşan asli algı Reid tarafından hatadan uzak olarak görülmektedir. Edinilmiş algıda, işaret ya bir duyum ya da asıl olarak algılanan bir şey olabilir. Deneyime göre, işaret ve işaretlenen şey arasında bağlantı kurulmaktadır. Şüphesiz sanatçılar, duyuların doğal hallerine tıbbi bakım uygulayarak, çokça uygulama yaparak duyularını geliştirmektedir. Bizler de bu sanatçılar gibi duyularımızı geliştirerek ya da gözlük gibi aletleri kullanarak doğanın hissedilir nesneler ve onların incelikli nitelikleri arasındaki bağlantıları keşfederek edinilmiş algıları geliştirmemiz mümkündür.¹⁶⁴ Önümüzde

¹⁶⁰ Reid, *IHM*, 202-203.

¹⁶¹ Paul R. Shockley, “Thomas Reid’s Theory of Perception”, 9.

¹⁶² Shockley, “Thomas Reid’s Theory of Perception”, 335.

¹⁶³ Shockley, “Thomas Reid’s Theory of Perception”, 332.

¹⁶⁴ Hamilton, *The Works of Thomas Reid*, 332-333.

duran dünyaya baktığımızda asli algılarımızla öğrenilmeyen sadece dairesel ve renkli olduğudur. Bir nesnenin özgün rengi aslında sadece bir işarettir, ona dikkat etmeden doğrudan nesnenin rengi ile ilgili yargıda bulunmaktadır. Oysa her tarafı aynı renge sahip olan bir nesnenin farklı ışık alan bölgelerinin rengi birbirinden tamamen farklıdır. Bu renk farklılığına dikkatimizi vermeden nesnenin tamamını aynı renkte görmekte, rengin farklı görünmesinin ise ışık farkından kaynaklandığını düşünmekteyiz. Işık farkını algılamayan bir kişi nesnenin farklı bölümlerinin farklı renkte olduğunu düşünecektir. Bir nesnenin gerçek rengi bilindiğinde, görünen rengi şu konularda bilgi verecektir: ışık ya da gölgenin derecesi, ışınlarını yansıtan yakındaki cisimlerin rengi ve nesnenin ne kadar yakınında olduğu. Doğanın doğal dilini; doğal algılarımız, yapay dilini ise edindiğimiz algılarımız oluşturmaktadır. Edinilen algıların yorumlanmaya ihtiyacı vardır. Bu yorumu yaparken koşullar hakkında bilgi sahibi olmak gereklidir. Aksi halde bu algıların işareti belirsiz olmakta; koşullar da bir yanlışlık olduğunda işaretler de yanlış yorumlanmaktadır. “Görme hataları” dediğimiz şey bu durumun sonucudur. Aslında bu görme yanlışlarının sebebi duyularımız değildir. Çünkü oluşan bu görüntüler doğa yasalarına uygun şekilde oluşmaktadır. Doğanın benzer şartlarda ortaya koyduğu dil aynı olmasına karşın bu koşullardan habersiz olan kişi işareti yanlış şekilde yorumlamaktadır. Optiğin ilkelerini bilmeyen biri için bir prizmanın, bir teleskopun hatta bir aynanın ortaya koyduğu görüntüler bile yanıltıcı olabileceği gibi doğa yasalarında da aynı şey geçerlidir. Aynaya bakan ve kendini kendinden birkaç metre uzakta gören biri ya da arkasında olan bir şeyi önünde imiş gibi görmekte olan biri ışık ve renklerle ilgili doğa yasalarını bilmesi halinde ise yanılmayacaktır.¹⁶⁵

1.9. Birincil ve İkincil Nitelikler

Reid’in algı teorisini ortaya koyarken önemli olan diğer bir konu da cismin birincil ve ikincil nitelikleridir. Nesnelerin nitelikleri ile ilgili ilkçağ düşünürlerinden itibaren tartışmalar olmuştur. Ayrımı ilk yapan Democritus iken bu ayrım Galileo, Descartes ve Newton tarafından devam ettirilmiştir. Galileo’nun öncülük ettiği yeni bilim anlayışına göre bilim, matematik ve geometri ile ölçülebilir nitelikleri kabul etmiştir. Renk, ses, tat, koku gibi ölçülebilir olmayan ikincil nitelikler ise bilginin konusu olarak görülmemiştir. Bu niteliklerin cisimlerden yansıyarak yayılan parçacıkların duyu

¹⁶⁵ Reid, *IHM*, 229-231.

organları üzerinde oluşturduğu etkilerden başka bir şey olmadığı görüşü yaygındır. Dış gerçekliği oluşturan nesnelere ait, yer kaplama (uzam), büyüklük, biçim, katılık ve hareket gibi gerçek nitelikler ise, birincil nitelik olarak sınıflandırılmaktadır.¹⁶⁶ Sağduyu temelli algı teorisinde duyum ve cismin niteliğinin birbirine benzer olmadığı önemli bir husustur. Bu konudaki görüşü destekler mahiyette bir açıklama içeren modern filozofların birincil ve ikincil nitelikler hakkındaki açıklaması Reid'i memnun etmiş görünmektedir. Birincil ve ikincil nitelikler arasındaki ayrım konusunda filozoflar farklı bakış açılarına sahip olmuştur. Democritus ve Epicurus ve takipçileri bu ayrımı savunmuştur. Aristo ve Peripatetikler ortadan kaldırmasına rağmen Descartes, Malebranche ve Locke yeniden canlandırmıştır. Berkeley ise yeniden reddetmiştir. Reid, Locke'un ve ikincil nitelikler hakkında yazan diğer modern filozofların, zihindeki duyum ile cisimdeki bu duyuma yol açan niteliklerin aynı olmadığını ortaya koymalarını önemli bir keşif olarak tanımlamaktadır. Bunları birbirinden kesin olarak ayırt etmenin büyük başarısı, farklı tabiata sahip olan bu iki özelliğin ne zihin ne de cisimde bir arada olamayacaklarını ortaya koymaktır. Bu yaklaşım sağduyu görüşüne paralellik göstermektedir. Zira önceki filozoflar bu sağlıklı ayrımı yapamamıştır. Democritus ve Epicurus'un takipçileri sıcaklık, ses ve rengin sadece zihinde olduğunu söylemişlerdir. Duyularımızın onları cisimde varmış gibi göstererek yanlış yansıttıkları düşünülmüştür. Aristoteles ve takipçileri ise ısı vb. özelliklerin gerçekte cisimde olduğunu ve onların kopyalarının- benzerlerinin duyular yolu ile zihnimize aktarıldığını düşünmüşlerdir. Bu nedenle, Locke ve diğer modern filozoflar ortaya koydukları bu doktrinle ilgili takdir edilmenin yanında kullandıkları dil eleştiriyi de hak etmektedir.¹⁶⁷ Reid, bu ayrıma neden olan yapımızda bir temel olduğunu düşünmektedir.¹⁶⁸ Bu niteliklerin kavramı ve onlara olan inanç her zaman kendilerine karşılık gelen

¹⁶⁶ Mehmet Ali Sarı, " Birincil ve İkincil Nitelikler Üzerine Descartes, Locke ve Berkeley", *Yeditepe'de Felsefe* 57 (2011), 150-189.

¹⁶⁷ Reid, *IHM*, 102.

¹⁶⁸ Reid, duyularımız tarafından algıladığımız niteliklerin cisim dediğimiz bir öznesi olması gerektiğini ifade ederken, cisim algısının nasıl oluştuğu hakkında ise hiçbir şey söylemiyor. Cisimler hakkındaki tüm bilginizin duyularımıza dayandığını düşünen Reid, bebeklikten itibaren kendimizden başka varlıkların (anne, baba vb.) var olduğunu "duyularımızın ifadesi" ile bildiğimizi iddia eder. Bu bilgiyi algısal olarak mı yoksa çıkarımsal olarak mı kazandığımız konusunda, Reid nitelikleri algıladığımızda, bu niteliklere sahip cisimlerin hemen farkında olduğumuzu belirtir. Maddi nesneler hemen algılsa da; onlar çıplak nesneler olmadığından, onları algılamak için bazı niteliklerini algılamamız gerekir. Zira çevremizdeki dünyayı dolduran cisimlerle niteliklerinin yardımıyla etkileşime giriyoruz. Bakınız: Marina Folescu, "Perceiving Bodies Immediately: Thomas Reid's Insight", *History of Philosophy Quarterly* 32/1 (2015): 19-36.

duyumlarla bağlantılıdır. Bu bağlantı insan doğasında temel bir güç tarafından yapılmaktadır. Sadece halk tarafından değil, filozoflar ve bilim adamları tarafından da göz ardı edilen veya dikkate alınmayan ve önerdikleri dış niteliklerle karıştırılan duyumların hiçbir dilde adı yoktur. Reid, burada duyumların aslında dışsal niteliklerin isimlerini aldığını, gerçekte ise o duyumların bir adının olmadığını anlatmaya çalışmaktadır. Kırmızı rengini görme duyumuzu ele aldığımızda, zihnimizde kırmızı rengine ait bir niteliğin olmadığı ama bu rengin niteliği dolayısı ile kırmızı duyumundan söz ettiğimiz anlatılmak istenmektedir.¹⁶⁹

Filozoflar, rengin cisimlerde değil zihinde olduğunu düşünüyordu. Halk ise tam tersine rengin zihinde değil cisimlerde olduğunu düşünüyordu. Reid'e göre ikincil nitelik olan renk ile ilgili modern felsefede yaşanan paradoksların temelinde bu fark yatmaktadır. Renk kelimesi halk tarafından cismin kalıcı bir niteliğine işaret etmek için kullanılmaktaydı. Gerçekte ise halk nesnenin görünümünü ifade eden renk niteliğinin adını bilmiyordu. Filozoflar ise halkın renk adını verdiği nesnenin görünümünü isimsiz bırakmayı tercih etmişlerdir. Halkın günlük olarak iletişimde bulunduğu cisme renk adını vermesi en doğal hakkıdır. Reid, bu sorunun çözümünü dil felsefecilerinden beklemektedir. Reid, Berkeley'in "filozoflarla düşünmek ve halk ile konuşmak" düşüncesine paralel hareket edilmesi sonucunda halkı şok etmenin doğru olmadığını ifade etmektedir. Reid, "Halk ile konuşulduğunda yalnızca insanlığın sağduyusunu açıklayın." tavsiyesinde bulunmaktadır. Sıradan halka rengin ne olduğu ve bir cismin rengini belirleyen şeyin ne olduğu sorulduğunda cevap veremeyecektir. Ama rengin sadece zihinde olduğunu iddia eden açıklamalar halkı fazlası ile şok edecektir. Renk adını, rengin göze görüldüğü etkiye mi yoksa bu görünüme neden olan cismin durumuna mı verdikleri sorusunun cevabı sağduyuya aykırıdır. Onlar renk adını sadece cismin zihinde oluşturduğu etkiye vermişlerdir. Bu özelliğin cisimdeki karşılığına isim vermeyerek sağduyuya karşı bir görüş ortaya koymuşlar ve halkın alayına maruz kalmışlardır.¹⁷⁰ Locke, duyular yolu ile algıladığımız ısı vb. nitelikler cisme benzemediği için, bunların cismin gerçek niteliği olmadığını ortaya koymuştur. Bunları ikincil nitelik olarak niteleyen Locke, bunların idealarının cismin hiçbir niteliğine benzemediğini tespit etmiştir. Locke bu görüşüne, cismin gerçek niteliklerini inkâr eden

¹⁶⁹ Reid, *IHM*, 67-68.

¹⁷⁰ Reid, *IHM*, 101-104.

eski hipotez tarafından zorlanmış görünmektedir. İkincil nitelikler tanımı da aslında onlar için yapılmış bir icat gibi durmaktadır. Zira bu nitelikler zihnin değil cismin ikincil niteliğiydi. Sağduyu görüşüne göre ikincil nitelikler bazen zihinden başka bir yerde ve hissedildiği zaman dışında var olamayan zihnin belirli duyumlarına işaret etmektedir. Fakat daha sık olarak, ikincil nitelikler doğanın kanunları gereği, içimizdeki sıcaklık ve soğukluk duyumuna yol açan bir cismin özelliğini belirtmektedir. Isı, sıcaklık gibi nitelikler, alışkanlıklar tarafından duyumdan farklı olduğunu düşünemeyeceğimiz hissini bize vermektedir. Buna rağmen, bu nitelikler duyum ile en hafif benzerliğe sahip değildir. Bu nitelikler hiç bir duyum olmadığı zamanda da var olmaya devam edebilmektedir. Locke bunların idealarının cismin hiçbir niteliğine benzemediğini ve hiçbir şekilde cismin özellikleri olmadığına karar vermiştir. Sonrasında ikincil nitelik olarak adlandırmıştır. Bu yaklaşımı yukarıda belirttiğimiz gibi ikincil nitelikler ile ilgili sağduyu görüşüne yakındır. Bundan dolayı Locke'un kendi hipotezine aykırı bile olsa sağduyu tarafından yönlendirildiği görülmektedir.¹⁷¹ Cisimlerin nitelikleri yalnızca onlara benzeyen duyumlarla bilinir düşüncesi doğruysa, ısı ve renk cisimlerin gerçek niteliği olmamalıydı. Ama bilimin ortaya koyduğu gerçeklere bakılırsa ısı ve renk cismin gerçek niteliğidir. O halde cisimlerin nitelikleri yalnızca onlara benzeyen duyumlarla bilinir yaklaşımı doğru değildir. Locke'un koku, tat ve işitme duyumuyla ilgili olarak kanıtladığını Berkeley, diğer duyumlarımızla ilgili olarak kanıtlamıştır. Yani hiçbir duyum, madde gibi cansız ve his sahibi olmayan bir varlığın niteliğine en ufak bir benzerlik göstermemektedir. Hume da bu görüşe katılmıştır. İlginç olan kısım ise, bu yeni görüşün eski hipotezi tümüyle ortadan kaldırmak yerine, onu yeni görüş ile birleştirmesi ve sonuç olarak şüphe canavarını üretmesidir. Şüpheli filozoflar duyumları tümü ile dış dünyanın temsilcisi olarak görmüşlerdir. Duyu ile dış dünyanın birbirine benzemediği yaklaşımı ile dış dünyanın varlığından şüphe etmişlerdir. Reid'in algı teorisinde birincil ve ikincil niteliklere yer vermesinin nedeni, ideal felsefe taraftarlarının ikincil niteliklerin hiçbir duyuma benzemediğini ifade eden görüşleridir. Böylece Reid, ikincil nitelikler üzerinden duyum

¹⁷¹ Reid, *IHM*, 107.

ile dış dünya arasında bir benzerlik olmadığını ortaya koyarak, şüpheli sistemle mücadelesine devam etmektedir.¹⁷²

Eski hipotezle yenisinin birleşiminden ilk doğan ve belki de en zararsız “cismin ikincil niteliklerinin yalnızca zihnin hissi olduğu” tezidir. Onu Berkeley’in doğadaki her şeyin zihindeki idealardan ibaret olduğu, gerçekte hiçbir şeyin var olmadığı tezi takip etmiştir. Sonrasında gelen ürünlerin ise daha korkunç olduğu görülmektedir. Bu ürünlere göre sebep, sonuç, matematiksel ispatta bile net bir gerçeklik yoktu. Özgürlük veya aktif gücün olmadığı maddi veya manevi olan hiçbir şeyin kalmadığı bir dünya vardı. Bu dünyada sadece birbirini takip eden izlenimler ve idealar vardı. Bunun dışında, doğada mevcut olan hiçbir şeyin olmadığı bir dünya karşımıza çıkarılmaktaydı. Reid, duyularımızın ve hislerimizin dışsal şeylere benzemediğini ifade eden eski tezin¹⁷³ maddi dünyanın olmadığını savunan teorilerin ana kaynağı olduğu tespitini yapmaktadır.¹⁷⁴

1.10. Doğal ve Yapay İşaret

Çalışmanın üçüncü bölümünde, doğal ve yapay işaretin, Reid’in algının epistemolojik gücünün tanıklık ile benzerliğini ortaya koymasında önemli bir işleve sahip olduğu görülecektir. Nesne ile duyular arasındaki bağlantıyı sağlayan işaretlere baktığımızda, bunların bir kısmının doğal diğer kısmının ise yapay işaretler olduğu görülmektedir. Doğal işaret zihnimizin asıl yapısının sonucu iken yapay işaret alışkanlıkların sonucudur. Doğal işaretlerin belirttiği şeyler ile bizim duyularımız arasındaki ilişkiye dair daha net bir anlayış ortaya koymak ve duyumun dışsal şeylerin işareti olarak adlandırılmasını daha iyi anlamak için, Reid doğal işaretleri üç farklı sınıfta incelemektedir:

¹⁷² Reid, *IHM*, 108.

¹⁷³ “Duyumsanan varlığın sürekli değiştiğini, başkalaştığını bu nedenle onların bilinemez olduğunu savunan Sofist ve Heraklitosçular, Platon ve Aristoteles tarafından da eleştirilmişlerdir. Herakleitos, “her şey geçer, hiçbir şey olduğu yerde kalmaz” öncülünden hareket etmekte olan görüşüne göre, varlığı “ve eşyayı bir nehrin akışına benzeterek, ‘aynı nehre iki defa girilmez’ ifadeleriyle bilinmezliğe itmektedir. Şu halde, Herakleitosçu varlık anlayışını savunan filozoflar, varlığın özünü ortadan kaldırarak bu öze bağlı özdeşlik ve çelişmezlik ilkesinin imkânını da yok etmektedirler. Bir başka ifadeyle Sofistler, duyum ile varlığı özdeş kabul edip, aslında var olmayan, sürekli değişen dönüşen, başkalaşanı varlık zannediyorlar.” Yunus Emre Akbay, “İdealar Teorisi Bağlamında Platon’da Akıl İlkelerinin Analizi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 28/3 (2017), 138. Reid, duyum ile varlığı özdeş kabul eden bu görüşün aslında tüm şüpheliğin kaynağı olduğunu savunmaktadır.

¹⁷⁴ Reid, *IHM*, 109.

Birinci grupta doğanın yorumlanması olarak özetlenecek; mekanik, astronomi, optik gibi bilimlerin alanına giren ve deneyim sonucu keşfedilenleri ifade etmektedir. Reid, insan zihni ile ilgili bilimsel bir bakış açısı ortaya koymak için aynı yöntemi tavsiye etmektedir. Buna göre gerçekleri gözlemleyip, genel kurallar altına sokup, sağlam sonuçlara ulaşmak mümkün görülmektedir. Doğada sebepler, işaretleri; sonuçlar ise işaret edilen şeyleri karşılamaktadır. İşaretlerin bir etkinliği olmamasına rağmen sonuçlarla kurulan sürekli bir bağlantısı vardır. İnsanoğluna bu bağlantıları fark etme, fark ettiği bu bağlantıları devam ettirme, güven duyarak kullanma, bilgisini ve gücünü geliştirmek için bunları kullanma eğilimi verilmiştir.¹⁷⁵

İkinci doğal işaret, insanlığın doğal dilidir. İnsanın düşüncelerini, amaçlarını, arzularını iletme imkânı sunan ses, jest ve mimiklerdir. Bunun yapımızda mevcut bir kod olduğunu, bir bebeğin kızgın ve gülen bir yüze gösterdiği farklı tepkiler ortaya koymaktadır.¹⁷⁶

Üçüncü grup doğal işaretler içimizde yaşadığımız duyum gibi doğrudan gözlemlenebilir olmayanlardır. Bunlar bizim için gerekçelendirilmiş inanç sağlayan, doğal bir büyü gibi bir anda bize bir kavrayış ve inanç veren doğal işaretlerdir.¹⁷⁷ İşaret ettiği şey hakkında öncesinde hiçbir fikre ve anlayışa sahip olmadığımız halde, işaret, adeta doğal bir sihir yaparak işaret ettiği şeyin anlayışını ve inancını bizde yaratmaktadır. Sertlik kavramını ve buna olan inancı doğadaki sert bir cisme temas ettiğimizde sahip olduğumuz duyumla kurulan bir bağlantı sonucu, temel bir güç aracılığı ile ediniriz. Sertlik fikri ile ona olan inanç, duyum yolu ile o kadar hızlı şekilde iletilir ki, birbirinden ayırmak oldukça zordur. Sertlik ile sertliği duyumsamak acıya sebep olan kılıcın ucu ile kılıç kadar birbirine benzerdir.¹⁷⁸ Bir keskin koku aldığımızda, bu içgüdüsel işaret sayesinde kokunun kaynağından uzak durmamız gerektiğini anlarız. Bu herhangi bir deneyim ya da öğrenme sonucunda değil otomatik olarak anlaşılır. Daha önce karşılaşmadığımız bir koku da olsa bize zarar vereceği ile ilgili bizde oluşan bilgi önemlidir.¹⁷⁹

¹⁷⁵ Hamilton, *The Works of Thomas Reid*, 121.

¹⁷⁶ Hamilton, *The Works of Thomas Reid*, 121.

¹⁷⁷ Hamilton, *The Works of Thomas Reid*, 121.

¹⁷⁸ Reid, *IHM*, 64-65.

¹⁷⁹ Ryan, *Thomas Reid's Theory of Perception*, 89.

Bu doğal işaretlerin birincisi gerçek felsefenin (bilimin), ikincisi güzel sanatların veya estetiğin, üçüncüsü ise insan doğasının açıklanamayan bir parçası olan sağduyunun temelidir.¹⁸⁰

Yapay işaretler nasıl işaret ettikleri şeye benzemiyorlarsa aynı durum doğal işaretlerde de geçerlidir. Altın kelimesini ele aldığımızda, işaret ettiği madde ile benzer olmadığı malumdur. Ve buna rağmen altın madenini belirtmek için bu kelime dışında başka bir kelime kullanılmamaktadır. Altın dediğimizde gelenekler ve alışkanlıklar bu maddeye işaret etmektedir. Aynı durum dokunma hissi ile işaret ettiği sertlik arasında vardır. Sertliğe benzemeyen ve onunla herhangi bir gerekli bağlantısı olmayan dokunma hissimiz, onun hakkında bilgi vermektedir. Bu iki işaret arasındaki tek fark, birincisi alışkanlık ve geleneklerin ürünü iken diğeri beyin yapımızın etkisindedir.¹⁸¹

İşaretten işaretlenen şeye geçmek için iki şeye ihtiyaç vardır: (1) yapay ya da doğal olsun işaret ile işaretlenen şey arasında gerçek bir bağlantı olmalıdır. (2) işaretten işaretlenene anında geçişin ardından inanç oluşmalıdır. Bu işaretçinin anlaşılamaması veya yorumlanamaması durumunda bu süreç gerçekleşmeyecek ve işaret görevini icra edemeyecektir.¹⁸² Doğal bir işaretle karşılaşan zihin, yapımızdaki asıl ilkeler, alışkanlık ve muhakeme olmak üzere üç yol ile işaret edilen şeyin anlayışına ve inancına sahip olmaktadır.¹⁸³

¹⁸⁰ Reid, *IHM*, 65-66.

¹⁸¹ Reid, *IHM*, 64.

¹⁸² Reid, *IHM*, 215.

¹⁸³ Reid, *IHM*, 216.

BÖLÜM 2: ALGI KAYNAĞI DUYU YETİLERİ

Buraya kadar, Reid'in algı teorisini, genel hatları ile ortaya koyarak, idealar teorisi karşısındaki eleştirileri ele alınmıştır. Bu bölümde ise, algılamada dış dünya ile teması sağlayan duyu yetileri ele alınacaktır. Reid'in algı teorisinde bu yetilere bakış açısı ortaya koyulacaktır. Reid'e göre duysal yetiler, ortaya çıktıkları duyum türü ve bize bilgisini verdikleri nitelik türü açısından farklılık göstermektedir. Reid, her biri sadece bir tür duyumla ilişkili olan ve bir niteliği gösteren, koklama, tatma ve işitme duyusunu çok basit ve tekdüze olarak nitelendirmektedir. Reid işitme duyusunun daha geniş ve karmaşık bir duyum yelpazesi sunduğunu düşünmektedir. Duyum algı ilişkisini basitten karmaşığa doğru giden bir yöntemle ortaya koymak amacını güden Reid incelemesine koku ve tat duyusu ile başlamaktadır. Sonrasında işitme, dokunma ve en geniş yeri görmeye ayıran Reid konu ortaya koymaktadır. Bu çalışmada Reid'in ele aldığı sıraya uygun olarak duyumlar incelenecektir.¹⁸⁴

2.1. Koklama

Reid'e göre koklama için bir koklama organı, kokunun yayıldığı ortam ve kokunun yayıldığı parçacıklara ihtiyaç vardır. Reid, tüm bunların insanda nasıl koklama duyumuna neden olduğunu ise açıklanamaz bulmaktadır. Koku gibi bir duyu akla; koklama, hatırlama, hayal etme veya düşünme yolu ile olmak üzere üç farklı şekilde sunulmaktadır. Filozofumuz, ilk iki duruma bir inancın, üçüncüsüne ise inanç yerine mantıkçıların ifadesi olan “basit kavrama”nın eşlik etmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Reid bir koku algısının bir şeyin şu andaki varlığına olan inanca, geçmişte yaşanmış bir duruma olan inanca ya da gelecek ile ilgili bir durum olan hayal gücüne nasıl yönlendirdiğini açıklamanın mümkün olmadığını savunmaktadır. Basit ve asıl olan bu işlemler, aklın açıklanamaz eylemleridir. Bu ifadelerde Reid'in rasyonalist yapısının sonuçları görülmektedir.¹⁸⁵

Bir sümbül kokusu aldığımızda, sonraki gün ne gördüğümüzü ve ne kokladığımızı bildirebiliriz. Bu bilginin kaynağının dün gördüğümüz sümbül ve onun kokusu olduğu açıkça görülmektedir. Hatta sümbülün kokusunun odamıza taşındığını hayal

¹⁸⁴ Ryan, *Thomas Reid's Theory of Perception*, 38.

¹⁸⁵ Reid, *IHM*, 24.

ederek, aynı kokuyu hissettiğimizde, yine hayal gücümüzün de kaynağının dün gördüğümüz ve kokladığımız sümbül olduğunu fark etmekteyiz. Oysa ideal felsefe filozofları, bu durumlarda hafıza ve hayal gücüne bilgi verenin o an doğrudan kokladığımız ya da gördüğümüz sümbül olmadığını, onun bir ideası olduğunu, kokladığımız kokunun bir resmi veya 'heyulası' olduğunu söylemektedirler. Bu görüşe katılmayan Reid, idealar sistemini, insanın anlama yetisini açıklamak için icat edilmiş basit bir kurgu ve hipotez olmakla suçlamaktadır. Reid, ideaların varlığına dair bir kanıt olmadığını ispatlamaya çalışacağını belirtmektedir. Reid'e göre, idealar sistemi, akıl felsefe sistemini gözden düşüren, sağduyuyu şok eden ve akıllı insanların alay ve saygısızlığını getiren; şüphecilğin temeli olan bir hipotezdir.¹⁸⁶

Sadece zihinsel ve duygusal bir varlıkta olabilen koklama, cismin bir niteliği değil, zihinde oluşan bir duyumun, hissin veya izlenimin bir ifadesidir. Oysa sıradan halka göre koku-koklama zihinden ziyade cisme ait bir nitelik olarak görülmektedir. Bu yaklaşım farkı felsefe ile sağduyunun arasını bozmaktadır. Daima sağduyunun belirttiklerine saygılı olma eğiliminde olan Reid için koku; sıradan halkın gül ya da zambaktan aldığı ve koklanmadığında da var olmaya devam eden şeydir.¹⁸⁷

İlk defa koku alan bir kişiyi düşündüğümüzde, yaşadığı ilk deneyim ona kokuyu burnu yolu ile aldığını ve kokunun kaynağının hava veya havada olan bir şey olduğunu gösterecektir. Kişi, kokunun kaynağına olan mesafesi ile kokuyu almasının değişiminden, kokunun kaynağı olan madde ile koklama duyusu arasındaki bağlantıyı da kolayca keşfedecektir. Kişinin buradan yapacağı çıkarım şudur, kokulu madde duyumun nedeni, meydana gelen koklama duyumu ise kokulu maddenin varlığının bir etkisi ve sonucudur. Oluşan bu kabul, zihinde gerçekleşir ve hayal gücünde sürekli olarak birleşmiş halde bulunur. Reid, buradaki neden anlamını felsefi anlamda değil, meydana gelen hissin etkilendiği kaynak anlamında kullandığını belirtmektedir. Bu tür “sebepler” aslında doğanın yasalarıdır. Ama zihin kokuyu gülle bir araya getirmiş olarak keşfettikten sonra bunun gerçek olup olmadığını araştırmaya gerek duymadan huzur içindedir.¹⁸⁸ Koku, gülün sebebiyet verdiği ona ait bir özellik iken, koklama zihnin bir eylemidir. Koklama mutlak surette zihinsel ve duygusal bir varlıkta

¹⁸⁶ Reid, *IHM*, 25-26.

¹⁸⁷ Reid, *IHM*, 38-39.

¹⁸⁸ Reid, *IHM*, 39-41.

gerçekleşirken, koku öyle değildir. O halde gül kokuyor dendiğinde iki şey anlaşılmaktadır; 1) algılandığı zaman dışında var olamayan ve yalnızca his sahibi olan kişinin zihninde var olan bir duyum ve 2) gülün yaydığı, zihinden bağımsız olarak kalıcı bir varoluşu olan ve doğanın yasası ile zihnimizdeki hissi üreten bir güç, nitelik.¹⁸⁹

Bir gülle karşılaşan zihin kaçınılmaz şekilde kokuyu almak durumundadır. Ancak, yine de zihin, duyuma olan dikkat ile orantılı olarak algılama ve hatırlama düzeyinin belirleyicisi olmakla tam olarak pasif diyemeyeceğimiz bir role sahiptir. Reid'in duyumda zihnin rolü ile ilgili açıklamalarını bir önceki bölümde açıklamıştık. Duyum sırasında zihnin pasif olduğu yönündeki modern filozofların görüşüne karşı, Reid duyum sırasında pasif diyemeyeceğimiz bir zihin görüşüne sahiptir. Koku duyusunun, onu hissedenden zihin ya da özne ile olan ilişkisinin sonucu oluşan, onu hatırlama ve hayal etme eylemi, zihnin tüm eylemleri için aynıdır.¹⁹⁰

2.2. Tatma

Reid'in ele aldığı sıra ile duyu organlarını ele aldığımız çalışmamıza tatma duyusu ile devam ediyoruz. Reid, *IHM* eserinin ilk baskısının elli üç sayfasında tatmayı ele almaktadır. Zira tatma, Reid'in döneminde önemli bir felsefi meseleydi. Reid'in önce King's College'da ve ardından Glasgow Üniversitesi'nde otuz yıl boyunca estetik dersleri vermesi bu konu ile ilgisinin sonucudur.¹⁹¹ Reid, koklama duyumu ile ilgili tüm söylediklerinin tatma için de geçerli olduğunu söyledikten sonra koklama ve tatma duyusu¹⁹² sayesinde diğer duyularımız tarafından birbirinden ayıramayacağımız maddeleri ayırabileceğimizi ifade etmektedir. Yine bu iki duyu sayesinde bir maddenin uğradığı değişiklikleri fark etmek de kolayca gerçekleştirilmektedir. Reid, bütün duyumların kaynağını tek cins izlenimler olarak gören felsefecilere, bir tadın sahip

¹⁸⁹ Reid, *IHM*, 43-44.

¹⁹⁰ Reid, *IHM*, 45-46.

¹⁹¹ Theodore A Gracyk, "The Failure of Thomas Reid's Aesthetics", *The Monist* 70/4 (1987), 465-82.

¹⁹² Reid'in tat teorisi, algı teorisinde ifade ettiği nesnelerin niteliklerine doğrudan erişim biçimini savunmasının sonucudur. Reid, algıyı bir duyum değil, bir nesne kavramının varoluşsal bir inançla birlikte daha karmaşık bir uygulaması olarak tanımlarken, algının ideaları değil, nesnelerin niteliklerini verdiğini savunmaktadır. "Farkında olduğum her şey varlığı ile mevcuttur" diyen Reid için tat, ilk ilkelere biridir. Çünkü şekerin bileşimi hakkında yanılmak mümkün iken şekerin tadında yanılmak mümkün değildir. Akıl yürütme ve tecrübe ile bir tat geliştirilebilir ama tatma duyusu doğamızda olmasaydı asla kazanılamazdı. Reid, hem zevk hem de ahlakın, deneyimden önce gelen ilkelere dayandığını ifade etmektedir. Bakınız: Dabney Townsend, "Thomas Reid and the Theory of Taste" *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 61/4 (2003), 341-51.

olduğu koku ile ayırt edilmesinin yanı sıra diğer tatlardan da farklı olmasının nasıl izah edileceğini sormaktadır. Sadece koku ve koklama organının farklı olmasını söylemek yeterli midir? Reid, duyuların tüm koku ve tatlarda ortak olan bir şeyi içerdiğini ve bu şekilde ayırmanın mümkün olduğunu düşünmektedir. Koku ve tat duyularının çeşitliliğini ifade etmede dilimiz yetersiz kalmaktadır. Reid, çok sayıda içecek, peynir vb. tadıldığında, aynı tada sahip iki tanesini bulmanın zorluğunu ifade etmektedir. Bunların tadına bakmamış birine net bir fikir vermek için ise Reid'in bir tarifi yoktur.¹⁹³

Reid'in tatmayı açıkladığı argümanı şu şekildedir:

1. Bir nesnede bulunan mükemmellik için hayranlık duyulur.
2. Bu hissin kendisi nesne değildir.
3. Nesnenin bazı niteliklerinin doğal bir işareti olmalıdır.
4. Bu durumda nesnenin kendisi zihinsel olmalıdır, çünkü algılanan nitelik bir mükemmellik ve doğal işareti zihinsel olan bir histir.
5. Bu nedenle, güzellik dediğimiz şey zihnin niteliği olmalıdır.¹⁹⁴

Reid bu argümanda tatmayı estetik bir zevk anlamında, sanatın kaynağındaki his olarak kullanmaktadır.

Reid'in tat teorisi zihnin maddeden ya da bedenden bağımsız olduğunu ve özelliklerin, niteliklerin doğrudan zihin tarafından algılanan nesnelliğini desteklemektedir. Güzel dediğimiz tüm şeyler algılandığında hatta hayal edildiğinde zihinde bir duyum ya da his üretmektedir. Bunun sonucu olarak o nesnede birtakım güzelliklerin veya mükemmelliklerin olduğuna dair bir görüş ya da inanç oluşmaktadır.¹⁹⁵

2.3. İşitme

Reid'in daha geniş ve karmaşık bir duyum yelpazesi olan işitme duyusu ile ilgili görüşlerine baktığımızda, Reid, seslerin çeşitliliğinin, yerinin ve uzaklığının, akıl yürütmeden gelenekler tarafından öğrenildiğini savunmaktadır. Koku, tat ve ses gibi

¹⁹³ Reid, *IHM*, 47-50.

¹⁹⁴ Townsend, "Thomas Reid and the Theory of Taste", 341-51.

¹⁹⁵ Townsend, "Thomas Reid and the Theory of Taste", 341-51.

duyumlarımız dışsal şeyleri tanıyalım, ayıralım diye muazzam çeşitliliğe sahiptir. Yine alışkanlıklar (gelenekler) bize, sesin geliş yönüne bakarak sesin kaynağının konumunu anlamayı öğretmiştir. Reid, “Doğanın işlemlerinde israf etmeyeceğini” düşünmektedir. Bunun sonucu olarak Reid, tecrübe sayesinde insan doğasında genel bir dürtü yolu ile oluşacak olan sesin kaynağı ve türünü algılama yetisi için bir içgüdüye gerek olmadığını ifade etmektedir. İnsan doğası, belli bir sesi duyduğunda, hayvanlarda da mevcut olan bir doğal dürtü sayesinde, mantık kuralı tarafından üretilen bir dayanak olmaksızın hemen bir kanaate ulaşmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde Reid’in, duyumda zihne tam olarak pasif diyemeyeceğimiz bir rol verdiğinden bahsetmiştik. Burada Reid’in rasyonalist yönünün sonucu görülmektedir. Dolayısı ile zihni duyumda pasif bir konumda gösteren Reid’in bu görüşlerinin önceki görüşleri ile çelişkili olmadığı düşünülmektedir.¹⁹⁶

Sesin en soylu amacı, insanı hayvandan daha yükseğe çıkaran, düşüncelerini, niyetlerini, amaçlarını ve isteklerini başkalarına iletmek için kullandığı tüm işaretleri ifade etmek amacıyla icat ettiği dildir. Bir işaretler bütünü olan dil, yapay ve doğal olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yapay olanı, kullananlar arasında sözleşme ve anlaşma ile anlam kazanmaktadır. Doğal işaret için ise böyle bir anlaşmaya hacet yoktur. Her insanın doğasında mevcut olan bir güdüdür. Eğer doğal dil olmasaydı, yapay dil olmazdı. Zira yapay dili oluşturmak için, belirli işaretlere belirli bir anlam eklemek için gereken sözleşmeler ve anlaşmalar olmayacaktı. Yapay dilin temelinde doğal bir dilin olması gereklidir.¹⁹⁷

Reid’in dil ve dilin yapısını ele almasında amacı zihni daha iyi anlamaktır. Reid dili hem veri kaynağı olarak hem de insan zihninin yapısına yönelik çabalarında önemli bir konu olarak görmektedir.¹⁹⁸

Dilin insan icadı olması durumunu düşündüğümüzde, hayvanların da bunu başarabilmesi olanaklı olurdu.¹⁹⁹ Çünkü hayvanların da hislerini, düşüncelerini ifade

¹⁹⁶ Reid, *IHM*, 51.

¹⁹⁷ Reid, *IHM*, 53-54.

¹⁹⁸ Patrick Rysiew, “Thomas Reid on Language”, The University of Victoria, (Erişim 25.12.2019).

¹⁹⁹ En çok 'idealar teorisini' reddetmesi ve 'İskoç Sağduyu Okulunda' merkezi bir figür rolüyle tanınmasına rağmen, Reid dile ve dilsel iletişim çalışmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Dil ile ilgili çalışmalarında Reid'in nihai amacı, şüpheciliğe karşı iddialarında bunları kullanmak olsa da Reid'in dil ve dil felsefesi için bol miktarda malzeme sağladığı da inkâr edilemez. Reid, dilin kökeni, dilin düşünce ile

etmeye yarayan ve karşılarındakiler tarafından anlaşılan doğal işaretleri vardır. Hayvanların da insanlar gibi şeref duyma, utanç duyma, küsme, şükretme hisleri vardır. Reid, insan gibi söz verme, sözüne sadık olma özelliklerinin ise yapılarında olmadığını ifade etmektedir. Eğer insanın yapısına konuşma yeteneği konulmuş olmasaydı, bu aklına ve meziyetine rağmen bunu icat edemeyeceği ortadadır.²⁰⁰

2.4. Dokunma

Koklama, tatma ve işitme duyularına baktığımızda, her birinin cismin sadece bir özelliğini gösteren bir tür duyum sunduğu görülmektedir. Bu duyumların işaret ettikleri de cismin ikincil niteliklerdir.²⁰¹ Dokunma ve görmenin yapısı diğer üç duyuya nazaran daha karmaşıktır. Dokunma ve görme bize hem ikincil hem de birincil nitelikler konusunda bilgi vermektedir. Birincil ve ikincil niteliklerin neler olduğu ile ilgili çalışmanın birinci bölümünde bilgi verilmişti. Kısaca hatırlatmak gerekirse, koku, tat, sıcaklık gibi özellikler ikincil; boyut, şekil, hız gibi özellikler ise birincil nitelikler olarak sınıflandırılmıştır. Reid dokunma duyusunu algı teorisinde diğer duyulardan daha önemli görmektedir. Dokunma duyusunun, idealar teorisini çürütme çabasında Reid'e çok daha fazla yardımcı olduğunu görmekteyiz.²⁰²

Sıcak-soğuk, sertlik-yumuşaklık, pürüzlülük-pürüzsüzlük, şekil, hareket ve boyut gibi özellikler hep dokunma duyumu ile algılanmaktadır. İkincil nitelik olan sıcak ve soğuk tıpkı, koku, tat ve seste olduğu gibi iki anlama sahiptir. Bir anlamı zihinde oluşan bir duyum iken diğeri ise cismin sahip olduğu bir nitelik. Zihinde oluşan sıcaklık, hisli varlıklarda oluşan, hissedildiği zaman dışında var olmayan bir kavramdır. Zihinde oluşan sıcaklık duyumu ile cisimde bulunan sıcaklık alışkanlık sonucu birbirinden ayrı düşünülememektedir. Oysa hissedilen sıcaklık ile cisimde var olan sıcaklık arasında en küçük bir benzerlik yoktur. Zihindeki sıcaklık hissi sadece duyum olduğunda varlık kazanırken, cisimdeki hiç duyum olmadan da varlığını devam ettirmektedir. Sıcak ve soğuk insanın hiç şüphe etmeden algıladığı cisme ait iki özelliktir. Her insan cisimde sıcak ve soğukun ne olduğunu ve nasıl olduğunu bilmeseydi, bu özelliklerin varlığı ile

ilişkisi ve iletişim arasındaki bağlantı ve başkalarının zihinlerini “okuma” kapasitemiz hakkında pek çok açıklamalar yapmaktadır. Rysiew, “Thomas Reid on Language”.

²⁰⁰ Reid, *IHM*, 54.

²⁰¹ Reid, *IHM*, 58.

²⁰² Ryan, *Thomas Reid's Theory of Perception*, 38.

ilgili herhangi bir şüphesi yoktur. Bu noktada yeniden şüpheci yaklaşıma cevap verme gayretine giren Reid, hissedilmediğinde maddelerin sıcak ya da soğuk özelliklerini taşımadıklarını söylemenin tartışmaya değmeyecek bir saçmalık olduğunu ifade etmektedir. Kimse yoksa termometre yükselmeyecek miydi? Kimse yaşamazsa çok sıcak bir iklime sahip olan bir bölge soğuk bir bölgenin özelliğini mi gösterecekti? Maddeye ait olan sıcaklık özelliğini incelemek bilimin alanına girmektedir. Bu konuda sağduyu, görüş ortaya koymaz; ancak şurası kesin olarak ortadadır ki hissedilen sıcaklık ile maddenin sahip olduğu sıcaklık birbirine benzememektedir. Burada bir benzerlik kurmaya çalışmak hissedilen ağrıya geometrik şekil vermek gibidir. Sağduyuya sahip olan herkes, ateşin içinde sıcaklığı hissetmesini sağlayan bir şey olduğunu düşünmektedir. Ortak dilin kullanımından kaynaklanan bir yanlışlıkla, sıcaklık denince akla gelen, hissedilen duyumdan ziyade ateşte var olan ve niteliği hakkında bilgi sahibi olunmayan özelliktir. Oysa hiç kimse, ateşin içinde zihninde duyumsadığı sıcaklık hissini andıran bir şeyin olduğunu düşünmemektedir. Halkın anlamadığı bu durumu varmış gibi gören ve ateşin içinde sıcaklık olduğunu inkâr eden filozoflara halkın haklı olarak güleceği ortadadır.²⁰³

Dokunarak algıladığımız sertlik veya yumuşaklık hissine baktığımızda, hiç kimse bu iki hissi algıladığına dair şüphe duymamaktadır. Duyumsanan bu hislere dikkat etmek kolay olsa da bu hisler hakkında derinlemesine düşünmek o kadar kolay değildir. Hissedilen sertlik ya da yumuşaklığa dikkatimizi vermeden anında zihnimizde hissetmekteyiz. Böylece yaradılıştan bize kodlanan yasalar aracılığı ile cisim hakkında bir malumat edinmekteyiz. Hissedilen duyum ile cismin niteliği arasında bir benzerlik olup olmadığını anlamak için, kafasını bir direğe şiddetli şekilde vuran bir adama, hissettiği acının, başını çarptığı direk ile olan benzerliğini sormak yeterlidir. Bu adam, kafasında acı duymaksızın direğe yaslandığında duyduğu şey direğin sertliğidir. Aynı adam sert bir şekilde kafasını vurduğunda ise kafasındaki acıyı duyacaktır. Her iki durumda da bir hisse sahiptir. Ancak ikinci durumdaki yalnızca cisimdeki bir özelliğin işaretidir. Kişi sert bir cisme dokunduğunda zihninde oluşan hissini, sertlikten farklı bir şey olduğunu anlamak için duyumuna dikkat etmesi zordur. Bunu yapmamanın zorluğuna rağmen filozof ya da bilim adamı çaba göstererek ve pratik yaparak bu

²⁰³ Reid, *IHM*, 58-60.

konuda derinlemesine düşünmezse, bu konuyu anlaması mümkün değildir. Bir kimsenin sertlik hissi esnasındaki algısı son derece bilinmezdir. Bu yüzden bu konuda düşünce üretilmemiş ve ayrı bir isimlendirme yapılmaya gerek duyulmamıştır. Bu durum felsefecilerde ve sıradan halkta aynıdır. Zihnimizde hissettiğimiz sertlik algısı cismin niteliği olan sertlik ile karıştırılmıştır.²⁰⁴

Bu durum, hayatımızın her anında karşı karşıya olduğumuz zihinsel işlemlerimize bile dikkat etmediğimizi ve dolayısı ile insanın zihinsel yetileri ile ilgili bilgilerimizin hala başlangıç aşamasında olduğunu göstermektedir. Erken çocukluk döneminde kazandığımız alışkanlıklardan biri de, sürekli gördüğümüz olaylara, durumlara karşı duyarsızlaşmaktır. Olayla ya da durumla ilk defa karşılaşan çocuğun üst düzey olan dikkati, sonrasında aynı seviyede kalmamakta ve sıradan hale gelmektedir. Bu durumu dil öğrenme sürecindeki kişilerin tavırlarına benzeten Reid, dil öğrenmenin başlarında sese verilen dikkat, dil tamamen kavrandığında artık sadece ifade edilen içeriğe yönelmektedir. Filozofun çocuk gibi, dikkatini toplaması gerektiğini savunan Reid, dikkatsizlik alışkanlığının üstesinden gelmeyi ancak bu şekilde başaracağımız tespitini yapmaktadır. Hiç kimse duyumun işaret ettiği cismin niteliğinin, başka bir duyum tarafından değil de bu duyum tarafından neden gösterildiğine dair bir izah veremeyecektir. Hiç kimse cismin bilinen bir niteliğine benzeyen bir duyum da tasarlayamayacaktır. Hiç kimse, duyumla cismin nitelikleri arasında benzerlik olmadığını ispatlayacak bir argüman ortaya koyamayacaktır. Sertlik ve bunu algılama yolumuz ve dokunma hissi arasında oluşan etkileşime baktığımızda sertliği algılayan duyum ile sertlik arasında bir benzerlik olmadığı görülmektedir. O halde, bu anlayış ve inancın kaynağı nerede aranmalıdır? Eğer zihnimizde olan her şey bir izlenimin sonucu oluşan idea ise, birbirine benzemeyen nitelik ve duyumun birbirinin izlenimi olduğu nasıl ifade edilmektedir? En yaygın ve en net fikirlerimizden biri olan sertlik ideasının kökü zihnimizdeki sistemlerin hiçbirinde mevcut değildir. Sertlik anlayışına sahip olduğumuz varsayılacak olursa, bu anlayışın kaynağı nedir? Bu anlayışın ideası ile dışsal bir cisimdeki sertlik ideası arasında bir ilişkinin ve bunu yapacak bir argümanın

²⁰⁴ Reid, *IHM*, 60.

olmadığı da ortadadır. Reid, bu açıklamaları ile algılamanın ana nesnesinin idealar olduğunu savunan teoriye güçlü cevaplar vermektedir.²⁰⁵

İnancımızın kaynağı, gelenek, terbiye ve tecrübe midir? Reid, bu soruya bu yolların hiçbirinin bu durumu açıklamaya yetmediğini ifade ederek cevap vermektedir. Reid, bir temel bulamadığımız bu inançtan vazgeçmeyi teklif etmektedir. Vazgeçmek ise kişinin gücü dâhilinde değildir. Reid, bu açıklamaları ile inancın akla karşı gücünün üstünlüğünü tartışmasız şekilde kabul edilmesi gereken bir gerçek olarak ortaya koymaktadır. Hume'un dahi bu inancına gerekçe bulamadığı halde, teorik anlamda kabul etmese de hayatın içinde buna boyun eğdiği bir gerçektir. Belirli bir dokunma hissinin hem zihnin sertlik kavramını hem de ona olan inancı yarattığı düşünülmektedir. Tüm bu açıklamalar Reid'i, dokunma hissinin yaradılışımızdan gelen bir gücün ve enerjinin etkisi ile sertliğin doğal bir işareti olduğu sonucuna ulaştırmaktadır.²⁰⁶

Sertlik fikri ve ona olan inanç, hatırlayabileceğimiz bir zaman diliminde onu bize sağlayan bir duyum yoluyla edinilmektedir. Dokunma duyusuna sahip olmasaydık doğada sertlik diye bir şeyin olacağını asla düşünemezdik. Berkeley ve Hume tarafından ortaya konulduğu gibi; duyumlarımızdan, cismin niteliklerinden herhangi birini çıkarsamak şöyle dursun, varlığını bile çıkarsama yapmamız mümkün değildir. Bu bağlantı duyumlar yolu ile dışımızdaki varlıklar hakkında inanç ve anlayış edinmemizi sağlamaktadır. Bu bağlantının filozofların kabul ettiği alışkanlık, tecrübe, terbiye veya insan doğasındaki herhangi bir güç tarafından üretilmeyeceği de aynı derecede açıktır. Duyumlar ile dışsal şeyler arasındaki bu bağlantının nasıl kurulduğunu tüm akıl yürütme kurallarına göre gözden geçirdiğimizde, bunun insan yapısında mevcut olan temel bir güç olduğu görülmektedir. Sertliğin ne olduğu ve dokunma hissinin nasıl etilediği, ikincil nitelikler olan renk ve kokudan farklı şekilde net olarak bilinmektedir. Sertlik ile ilgili söylenenlerin, yumuşaklık, pürüzlülük, pürüzsüzlük, şekil ve hareket içinde geçerli olduğunu ifade eden Reid, bu niteliklerin, karşılık gelen belirli dokunma duyumlarıyla, gerçek dışsal nitelikler olarak akla sunulduğunu savunmaktadır.²⁰⁷ Hiçbir mantıkçı, dokunma duyusu ile sertlik arasındaki bu bağlantıyı açıklayacak bir argüman kuramamıştır. Oysa tüm insanlık dokunma hissi sayesinde bu algılara ulaşmaktadır.

²⁰⁵ Reid, *IHM*, 61-64.

²⁰⁶ Reid, *IHM*, 61-64.

²⁰⁷ Reid, *IHM*, 67.

Dokunma hissi sayesinde maddenin hem göreceli olan ısı hem de net ve ayrı bir anlayış olan sertlik özelliklerini algılama yeteneği de dikkate değerdir.²⁰⁸

2.4.a. Boyut

Sertlik, yumuşaklık, pürüzlülük, pürüzsüzlük, şekil ve hareket gibi özelliklerin varlığı boyutun varlığını zorunlu kılmaktadır. Boyutu olmayan, yer kaplamayan bir şeyin diğer hiçbir özelliğinin olamayacağı ortadadır. Ele alınan bir topun şekli, boyutu ve sertliği aynı anda, aynı hisle anlaşılmaktadır. Çok basit olan bu duyum, cismin diğer niteliklerinden farklıdır. Dokunma duyusu sayesinde şekil, sertlik ve boyut gibi birbirinden farklı üç özelliğin algılanması ilginç bir durumdur. Reid, filozofların, cismin kenarlarına dokunarak boyutu hakkında fikir edinilebileceğine dair görüşlerine katılmamaktadır. Boyut fikri sahip olunan en açık ve belirgin bir kavramdır. Buna rağmen Reid, hissederek boyut fikrini elde etmenin nasıl olacağı ile ilgili çok düşündüğünü; fakat buna cevap bulamadığını ifade etmektedir. Geometri bilimi, boyut hakkında argümanların oluşturulmasına en uygun alandır. Öte yandan boyut kavramı bebeklikten itibaren gördüğümüz her şey tarafından sürekli olarak zihne itilen, kendiliğinden apaçık bir bilgidir. Zira zihinde nasıl ortaya çıktığını düşündüğümüzde açıklanamaz olduğunu görmekteyiz. Zihne boyut kavramını iletecek dokunma hissine sahip olduğu halde, bu hissin bunu nasıl yaptığı açıklanamamaktadır. Adalet ya da cesaret ile dokunma hissi birbirine benzer olmadığı gibi boyut ile dokunma hissi de birbirine benzer değildir. Boyutlu şeylerin varlığı, dokunma duyusundan muhakeme yolu ile çıkarılamamaktadır. Boyut fikrini ve inancını nasıl elde ettiğimiz açıklanamaz bir durumdur.²⁰⁹

Filozofların dokunma duyusu ile ilgili doğru yaklaşımlarda bulunamamasının nedeni, dokunma duyularına isim verilmemesi ve üzerinde düşünülmemesidir. Doğal işaret olan dokunma duyusu sayesinde zihin, işarete odaklanmadan derhal işaretlenen şeye geçmektedir. Ardından bu duyumuz dışsal nesnenin şekil, boyut ve sertlik fikrini ve inancını vermektedir. Bu konuda filozofları yanlış yönlendiren şey, temel nitelikleri öne süren dokunma duyularının isimlerinin olmadığı ve asla düşünülmediği gerçeğidir. Zihinden anında geçmekte ve yalnızca yapımızla bağlantılı olan dışsal şeyler kavramını

²⁰⁸ Reid, *IHM*, 69-72.

²⁰⁹ Reid, *IHM*, 67.

ve inancını tanıtmaya hizmet etmektedirler. Boyut, şekil ve hareketin, ses ve koku gibi bir duyu vasıtasıyla algılandığı kabul edilmelidir. Bu konuda net bir şekilde akıl yürütmek için, dokunma hissi üzerinde düşünmeli, isimlendirme yapılmalı, derinlemesine düşünülerek, birbirinden ayırma işlemi başarılmalıdır. Bunun sonucu olarak onları birbirinden ayırabilir ve onları ifade ettikleri veya önerdikleri nitelikler ile yan yana koyabiliriz. Bu da ancak, çabalama sonucu edinilen bir alışkanlığın sonucunda yapılacak açıkça düşünme ve yargılama ile mümkündür.²¹⁰

Reid, duyum yolu ile boyut, şekil, hareket ve alan kavramlarını edinmenin mümkün olup olmadığını ortaya koymak için “deneysel çarmıhı” olarak adlandırdığı düşünce deneyi tasarlamaktadır. O, dokunma yolu ile edinilen tüm deneyim, alışkanlık ve düşünceleri kaybetmesi sonucu, kendi bedeni de dâhil olmak üzere, diğer varlıkların da varoluşu, şekli, boyutu gibi özelliklerine dair bir anlayışa sahip olmamasına sebep olan bir hastalığı olan kör bir adam tasavvur etmektedir. Bizden, giderek daha zengin duyumlar dizisi ile donatılan bir kişiyi hayal etmemizi istemektedir. Serideki her adımda, bu duyusal malzemelerin herkese boyut anlayışı vermek için yeterli olup olmayacağını sormakta ve bu soruya olumsuz yanıt vermektedir. Bu adamla ilgili altı farklı durum tasarlayan Reid, adamın dokunma hissini sadece hareket eden ve dokunulan diğer cisimlerden alacağını belirtmektedir. Birinci durumda bir iğne batırılan bu adam, duyduğu acının sonucu olarak sağduyusu bu ağrının bir nedeni olduğunu düşündürebilir; ama bu ağrıya neden olan nesnenin niteliği, boyutu, şekli hakkında bir fikir edinmesi mümkün değildir. İkinci durumda, adamın bedenine bir cisimle onu yaralayacak dereceye kadar artırılarak bir kuvvet uygulanmaktadır. Bu durumda da ağrının kaynağı ve kaynağın özelliği hakkında bir kavram aktarması mümkün değildir. Üçüncü durumda, cisim bedeninin daha büyük ve daha küçük bölgelerine uygulanmaktadır. Bu şekilde kişide boyut hakkında bir fikir oluşturması amaçlanmaktadır. Reid, kendi bedeninin büyüklüğü hakkında bir fikri olmayan bu adamın, başka bir nesnenin boyutu hakkında fikir sahibi olmasını imkânsız görmektedir. Dördüncü olarak, hareketsiz olan bu adamın ellerinin veya yüzünün genişliğinde bir cisim çizilmesi durumunda, alan veya hareketle ilgili bir kavrama ulaşması mümkün müdür? Reid, bu durumun adama yeni bir duyu vermesinin mümkün olduğunu ancak

²¹⁰ Reid, *IHM*, 68.

öncesinde alan veya hareket kavramına sahip olmayan birinin bunlara ulaşmasını tasavvur edemediğini ifade etmektedir. Hiçbir duyunun ya da birden fazla duyunun bir araya gelmesinin kişiye zaman, mekân, hareket anlayışını veremeyeceği ortadadır. Beşinci durumda elleri ve ayakları sabitlenmiş bu adamın içgüdüsel olarak elini veya başını hareket ettirmek için çabalamasının ona uzay ve hareket kavramını veremeyeceği bir kez daha ortaya konulmaktadır. Altıncı ve son durumda sabitlenmemiş bir halde olan adam bir organını içgüdüsel olarak hareket ettirme fırsatını bulduğunda, eklemlerinin ve kaslarının hareket dolayısıyla algılayacağı bir his olmasına karşın bu hissin adamda uzay ve hareket fikrine nasıl sebep olacağı anlaşılacak bir durum değildir. Bu durumla rahimdeki embriyonun hareketini kıyaslayan Reid, embriyoda uzay ve hareket fikri oluşmadığı gibi bu adamda da oluşmayacağını belirtmektedir. Bu altı durumun sonucunda Reid, dışsal maddeler, mekân, hareket, boyut ve nesnenin tüm niteliklerine ait açık ve belirgin anlayışa sahip olduğumuz kavramların kökeninin duyumdan çıkarıldığını varsayan filozofların kendilerini ve bizleri aldattığı görüşüne ulaşmaktadır.²¹¹ Reid, boyut kavramının doğuştan geldiğini, içimizde asla soyutlanamayacak belirli hisler tarafından tetiklendiğini ifade etmektedir. Boyut kavramına sahip olmamızın nedeni bunu yapmak için doğuştan programlanmış durumda olmamızdır.²¹²

Maddi dünyanın varlığı ile bilgi aldığımız bu ana nitelikler hakkındaki düşüncelerimizin hangi sıra ile ve ne zaman geldiği bilinmemektedir. Zihnimizin işlemlerini hatırlayabildiğimiz kadar geriye doğru takip ettiğimizde, bu özelliklerin hayal gücümüze ve inancımıza hâkim oldukları ve zihne aşına oldukları görülmektedir. Ama bu özelliklerin zihnimizle ne zaman temas kurdukları, onlara bu denli güçlü inanmamızı sağlayan şeyin ne olduğu bilinmemektedir.²¹³ Reid, “deneysel çarmıhı” düşünce deneyini boyut kavramının dokunma duyusundan muhakeme yolu ile çıkarılmadığını kanıtlamak için tasarlamıştır. Bu deneyin sonucunda, dış dünya ile ilgili sahip olduğumuz mekân, hareket, boyut ve nesnenin tüm niteliklerine ait açık ve belirgin anlayışa sahip olduğumuz kavramların kökeninin duyum olmadığını göstermiştir.

²¹¹ Reid, *IHM*, 72-75.

²¹² Van Cleve, “Reid’s Theory of Perception”, 109.

²¹³ Reid’in boyut kavramı ve diğer mekânsal nitelikler hakkındaki doğuştancılığı, Reid ve Kant arasında çarpıcı bir benzerlik ortaya çıkarmaktadır. Kant bu hususu, “uzay kavramımız bir sezgidir” şeklinde ifade etmektedir. (Van Cleve, “Reid’s Theory of Perception”.)

Doğuştan programlandığımız için bu kavramlara sahip olduğumuz ortaya koyulmaktadır. Bu açıklamalarında bir kez daha Reid'in rasyonalist yönü görülmektedir. Tüm bunlar insan zihnine dair cevaplanması gereken sorulardır. Reid, ortaya koyduğu görüşleri ile aklın dış dünya ile ilgili sağduyuya uygun yaklaşımdan kurtulmasının mümkün olmadığını bir kez daha ortaya koymaktadır.²¹⁴

2.5. İnsan Yetilerinin En Asili: Görme

Reid'in algı teorisinde, beş duyu içerisinde en fazla yer ayırdığı ve üzerinde en fazla yorumda bulunduğu görmedir. Görme algısı; algılayan, algılanan, renk ve şekil ile ilgili görsel deneyimi kapsayan duysal deneyim ve nesne ile özne arasındaki ilişki olmak üzere, dört unsurdan oluşmaktadır.²¹⁵ Görme yeteneğinin insanın bilgi alma kapasitesine sağladığı katkıyı anlamak için gözü dışında bütün duyu organları olan bir varlık hayal etmek yeterlidir. Kocaman bir dağı ya da bunun gibi büyük bir varlığı algılama yolu bu kişi için dokunmadır. Dokunma yolu ile bu varlıklar hakkında bilgi alma süresini, görme yolu ile bilgi alma ile karşılaştırdığımızda gözün algılamadaki yeri net olarak açığa çıkacaktır. Görmenin Tanrı bilgisinden bahsetmek üzere verildiğini ifade eden Reid, bunu “*en mükemmel bilgi türü*” olarak tanımlamaktadır.²¹⁶

2.5.a. Görünüş ve Gerçeklik

Reid, görülebilir (visible) dediğinde görünüşünü, görünür görünümünden (visible appearance) kastın ise görmeyen kişinin de hakkında sahip olacağı gerçekliği kastetmektedir. Reid, kör doğan bir kişinin, cismin gerçek şekli, hareketi ve boyutu hakkında görünüşünü bilemese de, onlara çok benzeyen bir şeyin fikrine sahip olacağını düşünmektedir. Bu kişi, ışığı kendi başına hayal edemese de, ışıkla ilgili tüm bilgilerden haberdar olarak, ışığın fiziği ile ilgili tüm bilgilere vakıf olabilecektir. Ya da güneş, ay ve yıldızlar gibi cisimleri ancak onları haber veren biri sayesinde bilebilecektir. Ama bu kişi sonrasında gökbilimcilerin bu cisimlerin hareketleri ve onların tabi olduğu yasalar hakkında bilgi sahibi olabilecektir. Reid, “Öyle görünüyor ki, gözü olmayanlara ortak kültür tarafından iletilemeyen, gözle edinilmiş çok az bilgi vardır.” diyerek kör olarak

²¹⁴ Reid, *IHM*, 75-76.

²¹⁵ Audi, “Bilginin Kaynakları”, 17.

²¹⁶ Reid, *IHM*, 89.

doğanların pek çok bilgiye ulaşmalarının mümkün olduğunu ortaya koymaktadır.²¹⁷ Gerçekte körlük durumu nadir görülen bir durum iken görmenin nadir, körlüğün standart olduğu durumu düşünelim. Görme gücü ile bir insanın algıladığı şeylerin çokluğu, bir insanın Tanrı'nın bilgisine göre konumu gibi anlaşılmazdır. Peki, bu durumda kör adam, görme gücüne sahip olan kişinin verdiği bilgileri reddetmeli midir? Ya da adil ve açık fikirli olarak, bu yeteneğin doğru olabilme ihtimaline dair kanıtlar aramalı ve bu durumdan büyük avantajlar mı elde etmeli midir?²¹⁸

Gözümüzün doğası ile ilgili net bir fikre sahip olabilmek için, görünen nesnelerin görünür görünüşleri ile onların bize sunduğu bilgi arasındaki ayrım akılda tutulmalıdır. Kendisinde fiziksel anlamda herhangi bir değişiklik olmayan nesne, ona olan bakış açımıza, mesafemize, bulunduğu ortamın şartlarına ve zamana göre gözümüze farklı şekilde görünmektedir. Nesnenin kendisinde olmadığı halde insanın algısında oluşan bu değişimlerin kaynağının zihin olduğu anlaşılmaktadır.²¹⁹ Bunu anlamak için, bir nesnenin bulutlu ya da açık havada, güneşin farklı konumlarında, nesnenin odanın farklı konumlarında olmasına bağlı olarak görünümünün neredeyse her saat değişmesi durumuna bakılmalıdır. Bu duruma rağmen, her durumda nesne aynı şekilde görülmektedir. Farklı mesafelerden ve açılardan bakıldığında aslında göze farklı görünen bir kitap veya sandalyenin, değişen görünümleri dikkate alınmadan, aynı şekilde olduğunu düşünmeye devam edilmektedir. On metre ve yüz metre mesafelerden bakılan bir adamın boyunun görünür görünümü ikinci durumda ilkinden on kat daha az olmasına rağmen, hiç kimsede adamın boyunun kısaldığına dair bir anlayışa oluşmamaktadır. Bu durumun kişiye verdiği bilgi; adamın daha uzakta olduğudur. Bu şekilde verilecek binlerce örnek, zihnin nesnelerin görünür görünümünü yalnızca işaretler ve göstergeler olarak algıladığını ve otomatik düşünceler şeklinde gösterilen şeylere anında geçtiğini göstermektedir. İşaretleri hiç düşünmeden hatta fark etmeden, nesnelerin görünür görüntüsü doğa tarafından sadece bir işaret olarak tasarlanmaktadır. Aklın aşına olduğumuz bir dilde, seslerden ziyade seslerin ortaya koyduğu anlama yönelmesinde olduğu gibi, görmede de hemen işaret edilen şeylere geçtiği görülmektedir. Bu bilgilerin sonunda Reid, nesnelerin görünür görünümünün,

²¹⁷ Bu kanaatinde Reid'in hocası Saunders'ın gözlerinin görmemesinin etkili olduğu söylenebilir.

²¹⁸ Reid, *IHM*, 89-90

²¹⁹ Ayşenur Günlü, *Berkeley'in İmmateryalist Metafiziği* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 32.

nesnelerin uzaklığı, büyüklüğü ve şekli hakkında bilgi vermek için kullanılan bir tür dil olduğunu söyleyen Berkeley'e hakkını vermektedir.²²⁰

Zihin, işaret görevi olan diğer şeylerde de aynı şekilde, işaretleri göz ardı edip, işaret ettiği şeylere dikkatini verme eğilimindedir. İnsanın zihinsel durumlarının işaretleri olan yüz ifadeleri yerine onların işaret ettiği duyguya odaklanması da bu duruma bir örnektir. İşaretlere odaklanma konusunda en başarılı olanlar, başta resim olmak üzere tüm güzel sanatlardır. Tabeladan işaretlenen şeye gitmek kolay bir işlem iken aksi yani işaretlenen şeyden işarete geçmek kolay değildir. Görünür şekil bir işaret olduğu için işaretlenen şeye hemen geçmekte zorlanmadığımız halde, işarete dikkatimizi vermekte zorlanmaktayız. Görünür şekli ve görünür boyutu görmezden gelerek kurulmuş olan bir bilim olan geometride tüm akıl yürütme somut şekil ve boyut üzerinden yapılmaktadır. Görünür şekil ile somut şekil farklı özelliklere sahiptir ve aynı doğrular ikisi için uygulanamamaktadır.²²¹

Reid'in dokunmayı doğrudan, görmeyi dolaylı algılama olarak tanımlayarak ortaya koyduğu melez teorisi ise sezgisel ve felsefi olarak sorunlu görülmektedir. Reid, "görünür figürleri 'perspektif görünüm'ler' olarak adlandırmaktadır. 'Gerçek' ve 'somut' şekil ayrımına giden Reid, fiziksel nesnelerin dokunsal yüzey özelliklerini analiz etmektedir. Görsel analiz yeteneğinin bize üç boyutlu nesneler hakkında güvenilir bilgi verebileceğini göstermek için görünürlerin geometrisi bu analizin sonucunu kullanmaktadır. Bir nesnenin gerçek veya somut büyüklüğü ve gerçek veya somut şekli asıl özelliklerdir. Görünür büyüklük ve görünür şekil, bir nesnenin gerçek özellikleri değildir.²²²

Duyular aracılığı ile aldığımız dış dünya hakkındaki bilgileri yorumlama yeteneğimiz doğru türdeki alışkanlıkları edinmemizle büyük ölçüde genişlemektedir. Bu sayede nesneler göründüklerinin dışında bir görünüme sahip olduklarında duyuusal deneyimler sadece görünüşünü ortaya koyan özel göstergeler olmaktadır.²²³ Görme teorisinin çok yönlülüğü, Reid'in dolaysız realizm yaklaşımının ortaya konulmasında zorlayıcı bir

²²⁰ Reid, *IHM*, 92-93.

²²¹ Reid, *IHM*, 119-121.

²²² Ryan, *Thomas Reid's Theory of Perception*, 111-112.

²²³ Nicholas Wolterstorff, *Thomas Reid and Story of Epistemology*, (Newyork: Cambridge University Press, 2001), 121.

unsurdur.²²⁴ Dünya ve algısal güçlerimiz arasındaki ilişki, düzenli bir teoriye izin vermeyecek kadar yanıltıcı ve karmaşıktır. Dolaysız realizmi savunan Reid, birinci bölümde idealar teorisine göre algılama başlığı altında ortaya koyduğumuz şekilde, kişinin dış dünyayı algılamasında aracı rol verilen idealar dolayısı ile ideal teoriyi eleştirmiştir. Ancak görmede gerçek şekil ile görünür şekil arasında yaptığı ayrım, görünür şekle adeta idealar teorisinin ideaya verdiği rolü vermektedir. Dolayısı ile algısal bir aracı rolü ile ortaya koyduğu ‘görünür şekil’ (visible appearance) kavramı Reid’i eleştirdiği duruma düşürmüş görünmektedir.²²⁵ Reid’in doğrudan gerçekçiliğine yönelik bu tehdit, görünür şekli, bir nesnenin görünür yüzeyleri ile belirli bir perspektif veya bakış açısı arasında tutan bir dizi geometrik özellik olarak anlayarak ortadan kaldırılabılır.²²⁶ Bu yaklaşımla görünür şekil üzerinden Reid’in görme ile ilgili açıklaması hem epistemik hem de algısal olarak doğrudan olacak, hem de bunun ve diğer duyular ve işaret doktrininin de tutarlılığı korunacaktır.²²⁷

Bu konuda Wilson şu açıklamaları yapmaktadır:

Reid’in görsel algı açıklamasının işaretler doktrini bağlamında görünür bir şekil anlayışı ile birlikte yorumlanması, görsel algının dolaysızlığı ile ilgili yaptığı çelişkili iddiaları uzlaştırmamızı sağlar. Görünür şekillerin ilişkisel doğası, onları algısal olarak deneyimleyen öznelere, böylece bir dış nesnenin veya nesnelerin bir yönüyle tanışması anlamına gelir. Böylece, Reid’in görünür şeklin yakın algı nesnesi olduğu iddiası, görsel algıyla doğrudan herhangi bir noktadan harici bir nesne ile karşılaşma olduğu için görsel algının doğrudan felsefi olarak anlamlı bir şekilde etkilenmesine gerek yoktur. Ayrıca, görünür şekil, diğer duyu yöntemlerinin her birinde, yani dış nesnelerin bir ‘işareti’ olarak duyumunkine benzer bir rol oynar. Bu, Reid’in görsel algı açıklamasını, nesnel ve

²²⁴ Hume’un görme algısında ideayı merkeze alan felsefesi aşağıdaki kıyas sonucu ortaya konulmuştur: 1. Gördüğüm tablo ondan uzaklaştıkça küçülür. 2. Gerçekte ise tablonun büyüklüğü değişmemektedir. 3. Bu yüzden gördüğüm tablonun kendisi değil bir ideasıdır. Reid, Hume’un argümanının yalnızca onları aşağıdaki gibi yeniden ifade ettiğimizde doğru olduğunu iddia eder: 1. Gördüğüm şeyden uzaklaşırken, büyüklüğündeki azalma görünür şeklinde olmaktadır. 2. Uzaklaşsam bile gerçek büyüklükte azalma olmaz. 3. Bu nedenle, gördüğüm sadece bir görüntü veya ideadır. Reid’in amacını ortaya koymak için, görünen büyüklüğün, sadece nesneyi ve gözlemciyi (veya bakış açısını) içeren, indirgenemez derecede ikili bir ilişki olarak görülmesi gerektiğini belirtmek önemlidir. Bakınız: James Van Cleve, "Thomas Reid's Geometry of Visibles", 373-416.

²²⁵ Ryan, *Thomas Reid's Theory of Perception*, 109.

²²⁶ Thomas Reid, görsel alanın şu anda Riemann olarak sınıflandırdığımız bilinen Öklid teoremleri dışındaki ilkeler tarafından yönetildiğini savundu. James Van Cleve, "Thomas Reid's Geometry of Visibles", 400.

²²⁷ Audi, "Bilginin Kaynakları", 81-82.

zihinden bağımsız olan görünür şekillerin ontolojik durumu ile öznel ve zihne bağlı duyular arasındaki farklılıklara rağmen diğer duyuları ile tutarlı hale getirir. Sonuç olarak Reid'in görsel algıyla ilgili doğrudanlık iddiası, diğer duyulardaki kadar güçlüdür ve muhtemelen daha çok görünür şeklin doğal olarak ilişkisel doğasından dolayıdır. Bununla birlikte, bu tür farklılıklar, Reid'in herhangi bir tutarsızlığından değil görme ve diğer duyular arasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır.²²⁸

2.5.b. Algılama Sürecinde Duyum ve Görünüşün Ortak Görevi

Reid için duyular; dokunma, tat alma, duyma ve koku almada, içsel veya dışsal durumların “işaretlerinin” rolünü üstlenmektedir. Bu iki yoldan biriyle olmaktadır: (i) yapımızın doğuştan gelen bir 'doğal ilkesinin' çalışmasıyla ve (ii) 'edinilmiş algı' deneyimiyle keşfedilen düzenli bağlantılarla. Her iki durumda da, işaret ile işaretlenen nesneler arasındaki bağlantı zorunlu değildir. Zira farklı bir işaretin veya işaret kümesinin aynı işlevi yerine getirebilmesinin önünde bir engel yoktur.²²⁹ Görme de ise işaret rolü görünüşe verilmektedir. İşaret olarak alma deneyimi sonrasında nesnenin nasıl görüldüğü ve gerçekte nasıl olduğu yorumlanmaktadır. Bu şekilde yapılan yorumlama, algılama sürecinde otomatik olarak, hemen ve kaçınılmaz bir şekilde meydana gelmektedir. Reid, hemen ve kaçınılmaz olarak görünüşten gerçekliğe geçen insan zihninin nesnenin gerçekten nasıl görüldüğünü fark etmesinin zor hatta bazen imkânsız olduğunu savunmaktadır. Bir odanın kuzeye bakan duvarının batıya bakan duvarından biraz daha karanlık olduğunu fark etmediğimiz, odanın tüm duvarlarının aynı görünümde olduğu ile ilgili inanca sahip olduğumuz malumdur. Bu yorumlama kapasitemizin ve eğilimimizin nedeni ise yapısal-içgüdüselidir.²³⁰ Zihin, işaretten işaretlenen şeye hızlı bir şekilde geçerek, kendinde kökleşmiş bir dikkatsizlik alışkanlığı edinmektedir. İşaretler zihnimizden geçtiğinde görünüşlerin bilincinde olsak bile, geçişlerinin hızlı olması onları fark edilmez kılmaktadır. Görünüşlerin bellekte ya da hayal dünyasında izlerini bulmak mümkün olmamaktadır.²³¹ İlgili anlayışa ve inanca geçiş, yalnızca algılayıcının sahip olduğu deneyimleri veya almış olduğu örtülü veya açık belirli bir eğitimi nedeniyle olmaktadır. Reid, nesnelerin aslında üç boyutlu özelliklerini görmediğimizi, ancak bunu yapmayı öğrendiğimizi kabul etmektedir. Reid,

²²⁸ Keith A. Wilson, “Reid’s Direct Realism and Visible Figure”, Academia.edu, (Erişim 7 Ocak 2020).

²²⁹ Wilson, “Reid’s Direct Realism and Visible Figure”.

²³⁰ Wolterstroff, *Thomas Reid and Story of Epistemology*, 121.

²³¹ Reid, *IHM*, 95.

algılarımızın çoğunun edinilmiş olduğunu ifade etmektedir.²³² Ressam, soyutlama yaparak nesnenin görünen görünümü ile zihne sunulan görünümü arasındaki farkları ortaya koyarak sanatını icra etmektedir. Perspektif gölgelendirme, kabartma ve renklendirmenin asıl fonksiyonu nesnenin göze görüldüğü görüntüyü kâğıda aktarmaktır. Bu yönü ile resim sanatı, nesnenin görünen görünümü hakkında bizi aydınlatmaktadır. Farklı mesafelerden ve yönlerden baktığımız bir nesnenin görünümü dört nedenden dolayı farklıdır:

1. Uzaklık ve ışığın durumuna göre nesnelerin renkleri değişiklik göstermektedir.
2. Perspektif kurallarına göre nesnenin görüntüsü, özneye olan yönelimi değiştikçe değişmektedir.
3. Nesnenin boyutları nesneye olan mesafeye bağlı olarak değişiklik göstermektedir.
4. Nesnenin görünür görüntüsü, nesneye olan mesafe hakkında bilgi vermektedir.²³³

Reid, bu bilginin deneyimle öğrenildiğini kanıtlamak için katarakt hastası iken tedavi edilen ve görmeye başlayan ve her şeyi görmesine rağmen, nesnenin uzaklığı ile ilgili yargıya ulaşamayan bir adamdan bahsetmektedir. Bu şekilde, bir nesnenin görünür görünümünün bize görmeyi, biçimlendirmeyi öğreten kavramlaştırmadan farklı olduğunu göstermek mümkün olacaktır. Sonradan görme yeteneğine kavuşan biri, nesnenin uzunluğu, genişliği, kalınlığı hakkında bir kanaat oluşturamaz. Nesnenin şeklinin küp, küre, koni veya silindir mi olduğunu da bilemez. Nesnenin mesafesi hakkında bir kanaate de sahip olamaz. Kısaca mükemmel gören gözleri ilk başta ona ortamdaki nesneler hakkında neredeyse hiçbir bilgi veremeyecektir. Nesneler, bu kişiye de önceden görme yeteneğine sahip kişilere sundukları görünümü sunmaktadırlar. Berkeley'in ifadesi ile aynı "dili" konuşmalarına rağmen, yeni görmeye başlayan biri için bu dil, ne anlama geldiğini bilmeden sadece işaretlere dikkat edilen bir dil olacaktır. Bizler için ise çok iyi bildiğimiz bir dil olduğu için artık işaretler görünmez hale gelmekte ve işaret ettiği şeye odaklanmaktayız.²³⁴

Görünüş ve gerçeklik ayrımı hakkında Sextus Empiricus, "aslında nesnenin görüldüğü gibi olup olmadığını sorguladığımız zaman, karşımızdakinin bir görünüş olduğunu kabul ederiz ve görünüşten ziyade onu ifade etme şeklinden şüphe ederiz" demektedir.

²³² Rysiew, "Reid Thomas".

²³³ Reid, *IHM*, 96.

²³⁴ Reid, *IHM*, 97.

Bu ifadeye göre, duyular nesne hakkında gerçekte nasıl olduğu bilgisini değil nasıl görüldüğü bilgisini verdiğini vermektedir. Duyular dış dünya ve dış dünyadaki nesneler hakkında tam bir bilgi kaynağı olmasa da dış dünyanın sunduğu görüşlerin dolaysız bilgisinin kaynağıdır. Şüphecilerin saldırdığı görüş ve gerçeklik arasındaki çelişkiyi bertaraf etmenin yolu, nesnelerin nasıl görüldüğünü ifadelerimize yansıtmaktır. Bir madeni paraya yukarıdan bakıp, “para yuvarlaktır” demek ile yandan baktığımızda “para eliptiktir” demek, bir çelişki gibi görünmektedir. Bu durumu ortadan kaldırmak için, ifadelerimizi değiştirmemiz yeterli olacaktır. Birinci durumu “para şimdi yuvarlak görünüyor” şeklinde, ikinci durumu ise “para şimdi eliptik görünüyor” şeklinde ifade ettiğimizde iki ifade de doğru olacak ve aralarındaki çelişki ortadan kalkacaktır.²³⁵

Bu amaç için üretilen ve evrensel olarak kabul gören tek hipotez, bir ayna gibi zihnin duyular vasıtası ile nesnelerin görüntülerini-kopyalarını almasıdır. Duyulara düşen rol, bu görüntüleri zihne aktarmaktır. Ayna hipotezine göre, duyularla zihne aktarılmayan hiçbir maddi şeyin niteliği tarafımızdan tasarlanamaz ve düşünce nesnesi yapılamaz. Bu yaklaşım iki sonucu gerektirmektedir: birincisi bildiğimiz veya düşünebildiğimiz cisimlerin her özelliği için özelliğin benzeri ve buna karşılık gelen bir duyum olmalıdır. İkincisi cisimlere ya da niteliklerine benzemeyen bir duyum bize maddi bir dünya ya da bu dünyaya ait bir şey hakkında bilgi veremeyecektir. Reid, bu konuda pek çok örnek vermekte ve durumu açıklamaktadır. Vücudumuza değdiğinde acı hissi veren kılıç ile acı hissi arasında ya da masada bulunan sertlik ile bizde oluşan sertlik hissi arasında benzerlik olmadığı Reid’in verdiği örneklerden birkaçıdır. Bunlara kırmızı rengi ile zihnimize oluşan kırmızıyı görme hissi arasındaki benzerliğin olmaması gibi pek çok örneği eklemek mümkündür. Reid, beş duyu aracılığı ile sahip olduğumuz çeşitli duyumları dikkatle incelediğini ve duyumlarla cismin nitelikleri arasında benzerlik olan bir tanesini bulamadığını ifade etmektedir:

Öyle ise, zihinde olduğu iddia edilen cismin görüntüsü ve nitelikleri zihne nereden geldi? Söyleyebileceğim tek şey onların duyulardan gelmediği! Uygun bir dikkat ve özenle hislerimi bilirim ve ne yaptıklarını ve neye benzemediklerini kesinlikle söyleyebilirim.

²³⁵ Alan Musgrave, *Sağduyu, Bilim ve Şüphecilik*, çev. Nur Küçük (İstanbul: İthaki, 2013), 117-118.

Onları maddeleri ve nitelikleriyle karşılaştırarak birer birer inceledim, benzer bir özelliğe sahip olduğunu gösteren bir tane bulamıyorum.²³⁶

Cisimdeki renk niteliği ile bu niteliğin göze görünümü arasında gerekli bir bağlantı ve benzerlik olmadığı halde cismin şekli ve boyutu ile ilgili aynı durum geçerli değildir. Bir cismin görünür şekli ve boyutu ile gerçek şekli ve boyutu arasında bir benzerlik ve gerekli bir bağlantı vardır. Kırmızı renginin göze olan etkisini ve bu rengin herkesin gözüne aynı şekilde görünüp görünmediğini açıklamak zordur. Fakat göze eğik pozisyonda olan bir dairenin herkes tarafından elips şekilde görüldüğü nettir ve ispatlanabilir bir durumdur. Hatta matematik bilgisine sahip olan doğuştan kör biri dahi, cismin şekli, uzaklığı gibi bilgilere sahip olması durumunda cismin görünür şeklini çözebilmektedir. Kör bir kişi cismin şeklini matematiksel akıl yürütme biçimi ile oluşturmaktadır. Gören bir kişi ise hiç düşünmeden, bir akıl yürütme yapmadan bir tür ilham (inspiration) ile cismin şekline vakıf olmaktadır. Bu iki insanı göz önüne aldığımızda birincisi çizilenleri görmeden, rakamların matematiksel tanımından bir parabol veya sikloid kavramını oluştururken, gören kişi ise bunların matematiksel tanımlarını bilmeden bu kavramlara sahip olur. Birincisi, matematiksel akıl yürütme, diğeri, duyu yoluyla şekiller konusunda net bir anlayışa sahiptir. Görünür şekil, şekillendirilmiş bir cismin farklı kısımlarının göze göre konumudur. Reid, bunun uzunluk ve genişliği sunan iki boyut ya da uzunluk, genişlik ve kalınlığı sunan üç boyutlu görünüme sahip olacağını belirtmektedir.²³⁷ Görme sonucu zihnimizde oluşan algı, gördüğümüz nesnenin kendisi değil, aslından eksik ya da fazla olan iyi bir kopyasıdır. Gözün beyne aktardığı veriler, bizim algımıza uygun hale getirilmek üzere pek çok işleminden geçirilmektedir. Oluşan görüntünün boyut ve mesafe algısını oluşturmak için beyin görsel arşivine başvurmaktadır. Daha önceden bilgisine sahip olduğumuz bir nesnenin boyutlarını kaydeden beynimiz, retina üzerine düşen bir görüntü üzerinden nesnenin uzaklığı ve boyutu hakkında fikir edinmektedir.²³⁸

²³⁶ Reid, *IHM*, 99-100.

²³⁷ Reid, *EIP*, 110-115.

²³⁸ Taşkın, *İskoç Aydınlanması*, 2012, 50-51.

2.5.c. Gözümüzün Mesafeyi Algılama İşlevi

Görme algısında öğrenilmesi gereken pek çok unsur içinde en önemlisi nesnelerin göze uzaklığıdır. Diğerleri bu bilgi temel alınarak kolayca öğrenilebilmektedir. Nesnenin gerçek boyutu ile görünen boyutu arasındaki fark nesnenin mesafesi hakkında bilgi vermektedir. Mesafe algısı oluşmadan idrak edilecek nesneler iki boyutludur. Mesafe algısı oluştuğunda asli algıya eklenen üçüncü boyut sayesinde dışbükeyliğini ve küreselliğini algılamak mümkündür. Reid'e göre matematiksel akıl yürütme sayesinde bir nesnenin gerçek şekli, mesafesi ve yönü çıkarılabilmektedir. Bunun gibi görünür biçiminden de matematiksel akıl yürütme yolu ile gerçek şekli ve yönü çıkarılabilmektedir. Ancak bu çıkarımı tüm insanlar matematiksel ya da herhangi bir akıl yürütme olmaksızın alışkanlıklar yolu ile yapmaktadırlar.²³⁹

Gözler nesnenin bulunduğu mesafeye göre net görüş ortaya koymak için hareket etmektedir. Alışkanlık sonucu kazanılan bu hareket mesafelerin bir işareti haline gelmektedir. İlk başta net bir görüş ortaya koymak için yapılan bu göz hareketleri, sonrasında deneyim sonucu düşünmeden ortaya koyulmaya başlanmaktadır. Gemici rüzgâra göre geminin halatlarını gevşetip çektiği gibi gözler de belirli kasları çekip gevşeterek net görüşü sağlamayı tecrübe ederek ortaya koymaktadır. Gemiye yöneten kaptanın bu ayarları öğrenmesi bir ustalık gerektirdiği halde, gemiden çok daha özel bir işleyişe sahip olan gözlerin ayarını yapmak tüm insanlığın imkânı dâhilindedir. Nesnenin bulunduğu mesafeye göre ortaya koyulan gözlerin hareketinin farkında olmasak bile bu hareketleri üretmek için ortaya koyduğumuz çabalar hepimizin bilinci dâhilindedir. Gözlerinde sorun olmayan genç insanların 6-7 inç ile 15-16 inç arasındaki mesafelerde bulunan nesneye ait net görüş için gözlerini uyarlama imkânı vardır. Net görüş sınırlarının dışına çıkan nesnenin görüntüsündeki netlik dereceleri, mesafe hakkında bilgi vermektedir. Fakat mesafeyi algılamanın tek yolu bu olsaydı bu mesafeden daha uzakta olan bütün cisimlerin aynı görüntüye sahip olması sonucu aynı mesafede bulundukları algısı oluşurdu. Gözlerimizin optik eksenleri baktığımız nesnenin mesafesine göre açılarını değiştirmektedir. Bu sayede nesneyi yüksek doğrulukla algılamak mümkün olmaktadır. Tek gözle gören bir kişi ise bir mumu yakma, iğneye iplik geçime veya bir bardağa çay doldurma gibi yakındaki nesneler

²³⁹ Reid, *IHM*, 229-230.

hakkındaki işlemlerde bile yanlış algılara sahip olabilmektedir. Uzaklaşan nesnenin rengi soluklaşmakta, renk çeşitliliği ve ayrıntıları kaybolmakta ve ana hatları belirsizleşmektedir. Bu veriler resim sanatında farklı mesafe algısını oluşturmak için kullanılmaktadır.²⁴⁰

Havanın açık ya da kapalı olması da nesnelerin mesafesi hakkında algımızın oluşmasında etkilidir. Hava açık iken daha yakın ve daha küçük görünen bir nesne, puslu bir havada daha uzak ve daha büyük görünmektedir. Sisli bir havada deniz kenarında görülen bir martı gözümüze at sırtında bir adam görüntüsünü vermektedir. Bu yanlış algı, ancak bu konuda tecrübeye sahip birinin müdahalesi sonucu düzeltilmektedir. Bu müdahale sonrası baştaki algıdan ikincisine çok hızlı bir şekilde geçilmektedir. Reid, bunun ‘yargı’ mı yoksa ‘basit algı’ mı olduğu konusunda kararsızlığını ifade etmektedir. Gerek ilk bakışta oluşan inanç gerekse işaretler tarafından düzeltilen ikinci inanç; akıl yürütme ile değil alışkanlık sonucu üretilmiştir. Aşına olduğumuz hava şartlarını hesaba katmayı da deneyimleyerek öğrendiğimiz için bu şekilde bir aldatmacanın oluşabilmesi için havanın olağan dışı şekilde farklı olması gerektiği unutulmamalıdır. Mesafesi ve büyüklüğü hakkında malumat sahibi olduğumuz bir nesne ile aramıza giren veya birleşen nesnenin mesafesi hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Nesne ile aramızda kalan alanı algıladığımızda bu algımız nesnenin mesafesinin işareti görevi görmektedir. Gözlerimizle üstünde hareket ettiğimiz zemini ölçmeyi, bu şekilde oluşan yargımızla, gözümüze görünen nesnelerin mesafesini karşılaştırma yaparak ölçmeyi yavaş yavaş öğrenmekteyiz.²⁴¹

Net görüş mesafesinin dışına çıkan nesnelerin görüntüsünün netliğinin ve gözlerimizin optik eksenlerinin açısının değişmesi kendi başlarına görünür nesnenin yüz fitten daha uzakta olduğu bilgisini veremez. Çünkü bu mesafenin ötesinde gözlerin şekli ve eksenleri arasındaki açı kişinin hissedeceği şekilde değişmez. Nesnenin renginin değişimine bakarak uzaklığı hakkında bilgi alabilmek için nesnenin yakındaki rengi ile ilgili bir malumata sahip olmamız gereklidir. Dünya yüzeyinde ya da yakınında birkaç mil uzakta bulunan nesnelerin mesafesi ve büyüklüğü hakkında, malumat sahibi olduğumuz bir nesne ile aramızda kalan alanı algıladığımızda bu algımız nesnenin

²⁴⁰ Reid, *IHM*, 217-228.

²⁴¹ Reid, *IHM*, 217-228.

mesafesinin işareti olacaktır. Güneş veya ay, bir tepeye ya da uzak mesafedeki herhangi bir karasal nesneye bitişik görüldüğünde, karasal bir nesnenin görüntüsünden çok daha büyük bir görüntüye sahip olmaktadır. Bir caddeden ya da ovadan gökyüzüne baktığımızda boyutunun farklı oranlara sahip olduğu bilinmektedir. İlk durumda gözümüze daha küçük gibi görünen gökyüzü ikinci durumda muazzam bir büyüklüğe ulaşmaktadır. Görünür nesnelerin mesafesi artıkça boyutlarının küçülmesinden yola çıkarak mesafelerini algılamak en uygun yöntemdir. Boyutunu bildiğimiz bir nesnenin belli mesafedeki boyutu, o mesafenin bir işareti haline gelmektedir. Algılanan boyut o mesafe ile ilgili anlayış ve inancı beraberinde getirmektedir. Mesafeyi algılama sürecinde işaret bir duyum değildir, özgün bir algıdır. Nesnenin görünür şekli ve boyutu görme gücümüz ile algılandıktan sonra görünen şekil gerçek şeklin bir işareti olmaktadır. Bu sayede gerçek boyut ve mesafeye geçiş diğer işaretlerde olduğu gibi bu işarete de dikkat etmeden ve üzerinde düşünmeden gerçekleşmektedir. Uzakta olan nesnenin gözle olan mesafesi ile orantılı olarak küçülen boyutunu aynı oranda büyüten teleskop, nesneyi gözümüze yakın olan konumdaki hali ile görmemizi sağlamaktadır. Yani teleskop gözümüze yakınen görünen boyutunu büyütme işlevi yerine, gözümüzden uzaklaştıkça küçülen nesneyi aynı oranda büyütme işlevini görmektedir.²⁴²

²⁴² Reid, *IHM*, 217-228.

BÖLÜM 3: GENEL OLARAK ALGIYA BAKIŞ

Çalışmanın bu bölümünde duyumsama ve algılama farkına daha yakından bakılacaktır. Reid'in algı teorisini anlamak için bu farkın ortaya konulması çok önemlidir. Zira idealar teorisinin dış dünyanın varlığını şüpheli hale getiren ideaları algının nesnesi haline getirmesinin nedeni zihnimizde oluşan görüntü ile cismin gerçek görüntüsünün aynı olmadığı yönündeki tespitleridir. Dış cisimlerin gerçek yapısı ile onların duyular tarafından algılanması sonucu zihnimizde oluşan hissi birbirinden tamamen farklı olmasına rağmen aynı kabul edilmiştir. Yaşamın yaygın amaçlarına göre bu ayrıma gerek yoktur. Filozoflarda bu ikisini bir araya getirme eğilimindedir. Oysa birbirinden farklı olan bu iki durumun farkına dikkat etmezsek duyularımızın nasıl işlediğine dair fikir edinmemiz mümkün değildir. Zihnin en basit- en temel işlemleri mantıksal olarak tanımlanamazdır.²⁴³ Ancak tasvir edilebilir ve bu şekilde onlar üzerinde tefekkür etmek ve dikkatimizi onlara yönlendirmek mümkündür. Bunu yapmak için kendimizin farkına varmak ve tasvir etmeye çalışmak gereklidir.²⁴⁴

Duyum ve algının karıştırılmasının bir nedeni de aynı sözcüklerle ifade edilmeleridir. "Acı hissediyorum" ifadesi, bir hissi, duyumu ifade ederken; "Bir ağaç görüyorum" ifadesi ise bir algıyı ifade etmektedir. Gramer açısından da tamamen benzeyen iki cümlelerin işaret ettiği şeylere dikkat edersek, ilkinde eylem ile nesne arasındaki ayrımın gerçek olmadığı görülmektedir. Sadece gramer açısından bir ayrım varmış gibi görünmektedir. İkincisinde ise gerçek bir ayrım vardır. 'Acı hissediyorum' ifadesine baktığımızda, acı aslında zaten bir histir, yani hissi hissetmek gibi bir anlamın olduğu

²⁴³ Temel bilişsel fakültelerinizin güvenilirliğinin veya güvenilirmezliğinin teselsüle gitmeden rasyonel bir gerekçesini verebileceğimizi düşünmek boş bir umuttur. Sadece temel oldukları için, bu konuda bir karar vermemiz gereken gerçeklere vazgeçilmez bir erişim teşkil ediyorlar. Doğamızın istemlerini izlediğimizde ve bu çıktıların belirli bir öğeyi reddetmesi için yeterli nedenlerimiz olmadığı sürece, bu yetilerimizin çıktılarına güvenmemizin makul bir alternatifi yoktur. Onların tanıklığı, inançlarını savunanların iddialarını destekleyecek niteliktedir. Yalnızca bunu yaparsak, herhangi bir bilgi edinme şansımız olur. Yetilerimize güvenerek, çeşitli konularda sınırsız miktarda bilgi toplamakla kalmıyoruz; en azından pratikte tüm normal kişilerin onlara güvendiğini ve kullanımlarının yaşamın yürütülmesi için vazgeçilmez olduğunu öğreniyoruz. Elbette, bu bir güvenilirlik kanıtı oluşturmaz; ancak bu inancı edinmenin rasyonel olarak üstün bir alternatifinin olmadığı sonucunu güçlendirmeye yardımcı olur. Onlara güvenerek, bunu yapmanın belirli nedenlerini keşfediyoruz. Bu, bir güvenilirlik yargısı için yeterli bir argüman oluşturmaya da, en azından güvenilirlik için olası bir tartışmayı önler. Reid'in bize epistemolojinin temelleri hakkında öğrettiği şey, temel bilişsel yetilerin primafacie (geri çevrilmediği sürece belirli bir öneri veya gerçeği kanıtlamak için yeterli olacağına dair) kanıtlar olduğudur. William P. Alston, "Thomas Reid on Epistemic Principles." *History of Philosophy Quarterly* 2/4 (1985): 435-52.

²⁴⁴ Reid, *IHM*, 202-203.

görülmektedir. Aynı şey ‘düşünceyi düşünmek’ ifadesinde de vardır. Acı hakkında söylenenler, diğer duyularımız için de geçerlidir. Duyumun kendine dikkatimizi verip onu hayal gücümüzdeki bağlantılı olan diğer şeylerden ayırdığımızda, zihnin dışında var olamayan ve hissedilen zihnin eylemi dışında bir şey olmadığı görülecektir. Algının algılandığı eylemden farklı olarak algılanmış olsun ya da olmasın var olan bir nesneye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bir ağacı algılama işleminde, tabiatlarında son derece farklılık arz eden; algılanan bir nesne ve algılayan zihnin eylemi var olmasına rağmen bu iki bileşeni ayırt etmek zordur. Algılanan nesne olan ağaç, gövdesi, dalları, yaprakları olan bir şey iken, algılayan zihinde gövde, dal ve yaprak yoktur. Algılama eylemi ile ilgili farkındalık bu kadar yüksek olmasına karşın tanımlamak için uygun kelimeler bulmak zordur. Ağacın görüntüsünü hatırlamak veya hayal etmek, ağacın görüntüsünü algılamak ile benzer görünse de tamamen farklıdır. Reid, bu noktada, ağacı hayal etmenin, hatırlamanın ve algılamanın canlılık derecesi dışında aynı olduğunu savunan Hume’a itiraz etmektedir. Reid’e göre “Bir nesneyi algılamak, hem biçimini kavramak hem de varlığına inanmak anlamına gelmektedir.” Reid, bu inancın kaynağında argümanlar ve akıl yürütmenin olmadığını, yapımızın anlık eylemi olduğunu ifade etmektedir. Güven duyulan bu inancın doğru ya da yanlış olması kişinin sorumluluğunda değildir. Şüphelinin, akli gerçeğin tek hâkimi olarak görmektedir. Şüpheli, akla dayanmayan her düşünceden ve inançtan kurtulmayı öğütlemektedir. Şüphelinin bu yaklaşımına; akla algıdan fazla neden güvenmeliyim şeklinde karşılık veren Reid, akıl ve algının aynı usta tarafından aynı atölyede yapıldığını ifade etmektedir.²⁴⁵

Reid, sıradan halkın ilgilenmeyeceğini düşündüğü dışsal nesnelerin varlığına dair gerekçeleri şüphelilere cevap olarak şu şekilde ortaya koymaktadır:

1. Dışsal nesnelerin varlığına olan inançtan kurtulmak kişinin imkânı dâhilinde olan bir husus değildir. Yerçekimi kanunu tarafından dünyada sabit tutulması sayesinde, aya, Jüpiter’e uçmayan şüpheli dâhil herkeste yerçekimi ile ilgili karşı konulmaz bir algı oluşmaktadır. Aynı durum duyuların bilgisi için de söz konusudur. Bu bilgiyi inkâr etmek akıntıya karşı yüzmek gibidir. Bu karşı duruşta olan kişinin gücü tükenecektir. Nihayetinde insanların çoğunluğunun sahip olduğu inanca sürüklenecektir.

²⁴⁵ Reid, *IHM*, 203.

2.Reid’ göre dışsal dünyaya ait inancı bırakabilme imkânı olsa bile bu sağduyuya uygun değildir. Reid, duyularına inanmamaya karar veren kişinin tımarhaneyi boylayacağını ifade etmektedir. Karşımıza çıkan bir yönlendirici yazıya karşı şüpheci davranıp, umursamadığımızda başımıza neler geleceği ortadadır. Eğer bir kişi hem duyularına karşı şüpheci olduğunu savunuyor hem de bu yönlendirmeleri dikkate alıyorsa bu defa bu kişi ikiyüzlü olmakla sulanmayı hak etmektedir.

3.   nc  olarak, Reid duyularından şüphelenmesini sağlayacak kadar mantık bilgisine sahip olduğunu ifade etmektedir. Reid, hayatı boyunca bu inancının onu yanlış yönlendirdiğine dair bir durumun aksine bu inanç sayesinde, başına gelecek pek çok kazadan bertaraf olduğunu ortaya koymaktadır.²⁴⁶

Dolayısıyla bu öğretici inancı doğanın en iyi armağanlarından biri olarak görüyorum. Teşekkür ederim aklımı gözlerimin açılmasından önce bana veren varlığının yaratıcısı Tanrım ve hala aklımı karanlıkta bırakan konularda bana rehberlik ediyor. Ve şimdi duyularımın yönünü sadece iğ d lerimden değil, aynı zamanda güvenilir ve nazik bir rehber olan inanç ve güvenden takip ediyorum.”²⁴⁷

Birbirine benzeyen, duyularımız tarafından verilen doğanın ve dil tarafından verilen insanların ifadesine olan güvenin kaynağı iğ d seldir. İnsanoğlu olgunlaştığa bu ifadeler hakkında düşünmeye başlamakta ve böylece duyulan güven zayıflamakta ve sınırlanmaktadır. Duyularımız tarafından ifade edilenlere olan güvenimiz, doğa yasalarının değişmezliği ile belirlenmekte ve onaylanmaktadır. ²⁴⁸

Tüm akıl yürütmenin temelinde bulunan ilkeler vardır. Matematiksel akıl yürütmede ilk ilkeler matematiksel aksiyomlar ve tanımlardır. Bunun gibi, dışsal nesneler hakkındaki tüm akıl y r tmemizin ilk ilkesi algımızdır. Her türlü akıl yürütmenin ilk ilkeleri, bize doğa tarafından verilmektedir. Her ilk ilkemiz de yine doğanın armağanı olan akıl yetisi kadar da yetkiye sahiptir. Aklın sonuçlarının tümü ilk ilkelere dayanmaktadır. Bu sonuçların bundan başka bir temeli yoktur. Bu ilkeler gerekçelerle yargılanmayı

²⁴⁶ Reid, *IHM*, 209.

²⁴⁷ Reid, *IHM*, 209.

²⁴⁸ Reid, *IHM*, 209.

reddetmektedir. Bu ilkeleri hedef alan mantığın silahlarına gülmek oldukça yerindedir.²⁴⁹

Uzun bir akıl yürütme süreci gerektiren matematiksel bir önerme bir aksiyomdan bu yönü ile ayırt edilebilmektedir. Fakat bazı önermeler aksiyomlara çok yakın durmakta ve aralarındaki farkı idrak etmek zorlaşmaktadır. Bu durum algı ve algıdan akıl yürütme yolu ile yapılan çıkarımlarda da söz konusudur. Bu sonuçların bazılarının algılarımızı çok kolay takip ettiği görülmektedir. Birbiri ile o kadar bağlantılılar ki, onları birbirinden ayıran sınırı tespit etmek zordur. Algı, asli ya da sonradan edinilmiş olsun, herhangi bir gerekçeye dayanmamaktadır. Algının bu yönü yetişkin, çocuk, zekâ özürlü ya da hayvan fark etmeksizin tümünde ortak olan bir şeydir. Algılarımızdan akıl yürütme ile çıkarılan ve ortak anlayışı oluşturan daha belirgin sonuçlar ise akıllı insanları akılsızlardan ayıran şeydir. Algılarımızdan yine mantıklı çıkarımlar sonucu ortaya çıkan daha uzak sonuçlar ise, tarım, tıp, mekanik gibi farklı alanları olan bilimi oluşturmaktadır. Gördüğümüz en iyi türde ve bakımlı bitkilerin bulunduğu düzenli bir bahçe, bize bahçıvanın ustalığı ve çalışkanlığı hakkında bilgi vermektedir. Bir çiftçi sabah kalktığında evinin yanından akan derenin taşıdığını görünce gece şiddetli yağmur yağdığını anlayacaktır. Çiftçi çitin kırılıp, mısırlarının toplandığını görünce ise tarlasına sığırların girdiğini anlayacaktır. Tüm bunlar, algılama ile aralarındaki çizgiyi ayırmanın zor olduğu ortak anlayışa (common understanding) vereceğimiz örneklerden birkaçıdır. Aynı şekilde bilim ile ortak anlayışın arasındaki çizgiyi ayırmakta zordur.²⁵⁰

“Sudan daha hafif olan cisimler su içinde yüzerken, daha ağır olanlar batar.” örneğinde olduğu gibi, bilim ile ortak anlayıştan hangisinin nerde başlayıp nerde bittiğini anlamak zordur. Bu ortak anlayış ögesinden, doğa bilimine daha yakın olan bir şey çıkarırım, yani suya batırılmış bir cisim, yerleştirildiği yerde kalırsa, ister yukarıdan ister alttan olsun, tam olarak su ağırlığındadır. Sadece bir kısmı su üstünde kalırsa, sudan daha hafiftir ve su üstünde oranı ne kadar büyük olursa, o kadar açıktır. Yerçekimi hiç olmazsa, su üzerinde etkisi olmaz ve tamamen üzerinde dururdu. Bu yüzden her insan, suya daldırılmış

²⁴⁹ Reid, *IHM*, 210.

²⁵⁰ Reid, *IHM*, 210.

cisimlerin özgül ağırlığını yargıladığı bir kuralı ortak bir anlayışa sahiptir ve bir iki adım daha onu hidrostatik bilimine yönlendirir.”²⁵¹

Reid, doğa hakkındaki bilgimizi, kökü algı, gövdesi ortak anlayış ve dalı bilimler olan bir ağaca benzetmektedir.²⁵²

3.1. Doğa'nın Duyum Algısını Ortaya Çıkarma Yolu

Algılama için bir gerekçeye ihtiyaç duymamakla beraber, nesne ile ona olan algımızı düzenleyen bazı doğa kuralları vardır:

1. Nesne ile duyu organı arasındaki teması sağlayan; görmede ışık, işitmede hava, koklamada cismin yaydığı kokunun buruna geçmesi gibi araçlara ihtiyaç vardır. Bu araçlar olmadan algı gerçekleşmez.
2. Nesne ile karşılaşan organ arasındaki ortam tarafından duyu organına bir uyarı yapılmadan algı gerçekleşmez.
3. Algının gerçekleşmesi için, duyu organına yapılan etki, beyne giden sinirleri etkilemeli ve bu etki beyne iletilmelidir.
4. Duyu organı, sinirler ve beyin üzerinde oluşan bu etki duyumu oluşturmaktadır.
5. Bu duyumun sonucunda ise nesne algılanmaktadır.²⁵³

Bu maddelerden gördüğümüz gibi nesne bir kısmı bedenimizi, bir kısmı ise zihnimizi etkileyen bir dizi işlem sonucunda algılanmaktadır. Reid, bu işlemlerin birbiri ile bağlantısı, doğası ve sonuçta ortaya çıkan algıya katkıları hakkında hiçbir şey bilmediğimizi ifade etmektedir. Reid, yapımızın yasalarına göre nesneleri algılamanın tek yolunun bu olduğunu belirtmektedir. Işığa, hava titreşimlerine ya da cisimlerin yaydığı kokuya ihtiyaç duymadan, bedensel organlarında bir etki olmadan dış nesneleri algılayan bizim dışımızda canlı varlıklar vardır. Fakat bizim yapımız bu şekilde değildir. Bir nesneyi karşılık gelen duyum tarafından algılama kapasitemiz uyandırılana

²⁵¹ Reid, *IHM*, 210.

²⁵² Reid, *IHM*, 210-211.

²⁵³ Reid, *IHM*, 211.

kadar hareketsiz kalacak ve algılamayacak şekilde yaratıldık. Zihnimizde bu duyum, ancak nesnenin duyu üzerinde sahip olduğu etki söz konusu olduğunda mevcuttur.²⁵⁴

Bir cismin diğerine, basınç, itme, çekme gibi pek çok yoldan etki edebileceği ortadadır. Ancak Reid'e göre, algılama esnasında bu yollardan hangisi ile duyu organlarının etkilendiğini, bu etkinin sınırlara ve beyine geçtiğini bilmenin imkânı yoktur.

“Birisine bana ışık ışınlarının retinaları nasıl etkilediğini, retinaların optik siniri nasıl etkilediğini ve optik sinirin beyini nasıl etki etkilediğini söyleyebilir mi? Hiç kimse yapamaz. Parmaklarımdaki gut ağrısını hissettiğimde, vücudumun bu kısmında alışılmadık bir etki olduğunu biliyorum. Ama ne tür bir etki? Küçük damarlar, zorla giren bir sıvı tarafından şişirilmiş mi? Lifler anormal şekilde gerilmiş mi? Damarlar zorla parçalanmışlar mı; yoksa bir miktar asit tarafından yenilmiş mi? Bu soruların hiçbirine cevap veremiyorum. Hissettiğim tek şey acıdır; bu etki zihin üzerindedir, vücutta değil ve bu duyumla algıladığım her şey, parmağında yanlış giden bir şeyin bu acıya yol açtığıdır. Ancak, başımın ağrıdığı zamanlarda doğal halini bilmediğim için, parçalarındaki hangi değişiklik veya rahatsızlığın bu acı verici duyuma yol açtığını da bilmiyorum.”²⁵⁵

Duyu organlarımıza yapılan etkiler, duyularımızın keşfedemeyeceği şekilde ustaca yapılmaktadır. Bundan dolayı gerçeğe yaklaşımdan binlerce varsayımda bulunmak mümkündür. Algı oluşması için organlarımız üzerinde oluşması gereken etkiyi doğa, bizim yardımımızı almaya gerek duymadan ve biz bu algı sürecinin farkında olmaksızın sürdürmektedir. Organlardaki etkiyi takip eden zihnin hissinden ise habersiz kalmak imkânsızdır. Bir duyumun zorunlu şartı hissetmektir. Hissetme dışında başka bir şey yoktur. Duyumlarımıza dikkatimizi verme alışkanlığı kazandığımızda duyumlarımızı en iyi şekilde bilebiliriz. Bu noktada zihnin beden üzerindeki izlenimler tarafından duyumu nasıl ürettiği soruşturulmalıdır. Fakat bu konudan hiçbir şekilde haberdar değiliz. Reid'e göre bedenin zihin ya da zihnin beden üzerindeki etkisini bilmek mümkün değildir. Vücudun ve zihnin doğası ve nitelikleri birbirinden çok farklıdır. Vücut ve zihin arasında anlayışımızın geçemediği, derin ve karanlık körfez vardır. Aralarındaki iletişimi nasıl sağladıkları kesinlikle bilinmemektedir. Vücudumuza yapılan etkileri zihnimizde oluşan belirli hisler, zihnin belirli durumlarını da vücuttaki belirli hareketler takip etmektedir. Zihin ve beden arasındaki bu bağlantıların tümü Yaratıcımızın

²⁵⁴ Reid, *IHM*, 212.

²⁵⁵ Reid, *IHM*, 212.

eseridir. Parmaklarla tat alabilir, kulaklarla koku ve burunla ses duyabilirdik. Tanrı isteseydi bedensel organlarımız üzerinde hiçbir etki olmadan da tüm duyum ve algılara sahip olacak şekilde de yaratılabilirdik. Eğer bize Yaratıcımız tarafından verilen sadece vücudumuza yapılan etkilerin karşılığı olan hisler olsaydı, bilinci olan fakat algılama ve idrak etme yeteneği olmayan kişiler olurduk. Bunun sonucunda ise hiçbir zaman herhangi bir cismin zihnimiz dışındaki anlayışını oluşturamazdık. Hatta varlığımıza dahi inancımız olmazdı. Duyumlarımız dışsal nesnelere benzemediği için zihnimizle duyumun varlığı ile nesnenin varlığı arasında gerekli olan herhangi bir bağlantıyı keşfedemezdik.²⁵⁶

Yapımız, mevcut algılama mekanizmamızda etkin olan duyumların dışında farklı duyumlardan oluşabilirdi. Hatta maddi dünyadaki nesneleri duyu organları üzerinde hiçbir etki olmadan hatta hiçbir duyum olmadan alacak şekilde yaratılmış olabilirdik. Duyusal algının meydana gelmesi, bazı süreçlerin sahne dışında uygulandığı ve diğer süreçlerin de birbirini izleyerek farklı sahneler halinde zihinde sunumu gerçekleştirilen bir tür drama gibidir. Nesnenin bazen doğrudan temas, bazen de etkiyi oluşturan ortamlar yolu ile sinirleri ve beyni etkilemesi, zihin tarafından görünmeyen işlemlerdir. İlk sahnesi duyum olan bu dramada, her bir sahne birbirini izlemekte ve nihayetinde algı süreci tamamlanmaktadır. Oyuncusu doğa, seyircisi insan olan bu dramanın makineleri organlar, sinir ve beyindir. Her birine bir duyumun karşılık geldiği bu makinelerin çalışma sistemleri hakkında bilgimiz yoktur. Bununla beraber duyumdan ve algıdan alınan ilhamla dış nesnelerle ilgili bilgi alınmaktadır. Algılamadan, algıladığımız nesneye ve sonrasında nesneye olan inanca geçmek, işaretten işaretlenen şeye geçmek gibidir. Dolayısı ile duyumlar “dış nesnelerin işaretçileri” (signs of external objects)dir.²⁵⁷

3.2. Reid’e Göre Algının Epistemolojik Gücünün Tanıklık İle Benzerliği

Reid, algının epistemolojik gücünü daha anlaşılır kılmak istemektedir. Bunun için herkesin günlük hayatta kullandığı dil üzerinden bir benzerlik kurmaktadır. Özellikle edinilmiş işaret olan yapay dilin oluşumunda en önemli kurucu unsur olan tanıklığı dikkatimize sunmaktadır. Çok sayıda nesnenin bilgisini insan zihnine sunmak için

²⁵⁶ Reid, *IHM*, 212-214.

²⁵⁷ Reid, *IHM*, 214-215.

önemli kanallardan biri duyu organları vasıtası ile algılamadır. Diğeri ise insanların tanıklığıdır. Algılama yolu ile bilgi almada işaretler etkili olduğu gibi insanların tanıklığı ile bilgi almada dil işaret işlevine sahiptir. İki yöntemle bilgi alma sürecinde de zihin, ya asıl olarak sahip olduğumuz ya da alışkanlıklar sonucu edindiğimiz güçler sayesinde işaretten işaret edilen şeyin anlayışına ve inancına geçmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde doğal ve yapay işaret ile ilgili Reid'in açıklamalarına yer verilmişti. Hatırlamak gerekirse, doğal işaret zihnimizin asıl yapısının, yapay işaret ise alışkanlıkların sonucu edinilmektedir. Doğal işaretler üç grupta ele alınmaktadır. Birincisi doğanın yorumlanması olarak özetlenecek; mekanik, astronomi, optik gibi bilimlerin alanına giren ve deneyim sonucu keşfedilenlerdir. İkincisi insanlığın doğal dilidir. Üçüncüsü ise içimizde yaşadığımız duyum gibi doğrudan gözlemlenebilir olmayanlardır. Reid, doğal dili doğal işaret, yapay dili ise edinilmiş işaret olarak sınıflandırmaktadır. Doğal dil; jest, mimik ve ses tonudur. Bu doğal işaretler aracılığı ile ifade edilmek istenen his ve düşünceye geçiş deneyimden bağımsız şekilde tüm insanlık için bilinen bir bağlantıdır. Bu bağlantı sonucu anında ifade edilmek istenen his ya da düşünceye geçilmekte ve buna dair inanç oluşmaktadır. Toplumda tek bir kelime etmeden jest ve mimikleri sayesinde bir adamın davranışları ile zihninin eğilimi hakkında kanaate ulaşılmaktadır. Asli algılarımızdaki işaretler gibi insanın doğal dili olan jest ve mimiklerindeki işaretler tüm insanlık için aynı anlama sahiptir. Bu yorumlama yeteneğinin edinilmediğini, doğuştan geldiğini gösteren bir durumdur.²⁵⁸

Doğal ve asli yolla edinilen ve tecrübe sonucu edinilen olmak üzere iki tür algı vardır. Bir içeceğin tadından hangi tür olduğunu anlamak, bir çıkan sesteki sesin kaynağını bilmek gibi algılarımız tecrübe yolu ile edinilmektedir. Cisimlerin sertliği, yumuşaklığı, boyutu, şekli ve hareketi ise doğal algıya örnektir. Çobanın sürüsündeki her koyunu tanıması, kasabın kesmeden önce bir sığırın veya koyunun ağırlığını ve niteliğini bilmesi, çiftçinin gözü ile samanlıkta ne kadar saman olduğunu bilmesi gibi örnekler edinilmiş algıdır. Kısacası, edinilmiş algı, algıların yönlendirildiği nesnelerdeki çeşitlilik ve insanların onları algılamak için kullandıkları farklı biçimlerden dolayı kişiden kişiye büyük ölçüde değişiklik göstermektedir. Aya baktığımızda, şekli ile ilgili edindiğimiz basit algı herkes için aynıdır. Filozof ya da palyaço açısından fark yoktur.

²⁵⁸ Reid, *IHM*, 232-240.

Ancak ayın aydınlatılan kısmının, bazen dairesel, bazen hilal, bazen de ikisinin arasındaki çeşitli görünümlerinden, onun gerçekten de küresel olduğuna dair çıkarımlar yapıldığında bu artık bir basit algı değildir. Çıkarım yolu ile edinilmiş bir algıdır. Basit algıdan ulaşılan aklın sonuçları, matematikteki aksiyomlardan çıkarılan önermelere benzemektedir. Matematikteki eşitlik kavramını ispatlamaya gerek kalmadan kabul etmek gereklidir. Algılanan ağacın var olduğu da aynı şekilde ispatlamaya gerek kalmadan kabul edilmelidir. Edinilmiş algılarımızın işaretleri ya duyumlar ya da duyumlar vasıtası ile algıladığımız şeylerdir. Edinilmiş yapay dilde ise işaretler insanların ortak kararı ile ifade ettiği şeylerle bağlantılı olan seslerdir. Edinilmiş algıda işaretten işaretlenen şeye geçmek özgün algılar ya da önceden edinilmiş algılar sayesinde deneyimleyerek öğrenilmektedir. Bu öğrenme gerçekleştiği andan itibaren ise artık işaret ortadan kaybolmaktadır. Tıpkı asli algıda olduğu gibi bu öğrenme işaretlenene olan inancı yaratmaktadır. Yapay dilde de dilin işaret ettiği bağlantı deneyimle keşfedilmektedir. Ama bu süreçte aynı edinilmiş algıda olduğu gibi ya doğal dilden ya da daha önce öğrenilmiş yapay dilden yardım alınmaktadır. Edinilmiş olanların daha zengin olduğu görülse de, doğal dil ya da doğal algı olmadan yapay dil ya da edinilmiş algının oluşması mümkün değildir.²⁵⁹

Edinilmiş algılar herkeste aynı güce sahip değildir. Bir resme bakan ressam o resmin hangi ressama ait olduğunu anlamaktadır. Bir kuyumcu sahte elmasla gerçeğini kolayca ayırmaktadır. Bu örneklerde olduğu gibi edinilmiş algılar, çeşitli terbiye ve yaşam biçimleri ile orantılı olarak gelişmektedir. Aynı durum dilin kullanımında da vardır. Bir araya gelen belli sesler başka bir bilgi verirken, diğerleri ise başka bir bilgi vermektedir. Ya da farklı sesler aracılığı ile bir İngiliz ya da Fransız aynı bilgiyi alabilmektedir. Anadil öğrenmeye başladığında, (doğal dil yardımı ile) konuşanların belirli şeyleri ifade etmek için belli sesleri kullandığı algılanmaktadır. Aynı şeyler ifade edilmek istendiğinde aynı sesleri taklit ederek iletişim kurulmaktadır. Dilin bu şekilde öğrenimi ve nesilden nesle iletimi ile ilgili bazı sorular sorduğumuzda buna vereceğimiz cevaplar sayesinde insan zihninin işleyişi ile ilgili pek çok soruya cevap verme imkânı bulunacaktır. İnsanların deneyimleme yolu ile birbirinden aldıkları konuşma dilinde, geçmişte bir düşünceyi ifade etmek için kullanılan bir kelime grubunu gelecekte de aynı

²⁵⁹ Reid, *IHM*, 232-240.

anlamı ifade etmek için kullanacaklarından nasıl emin olunmaktadır? Bu konuda insanlar birbirini aldatmayacağına veya belirsiz bir ifadede bulunmayacaklarına dair bir söz mü verdiler? Söz vermedikleri ortada olmasına karşın söz verdikleri farz edilse bile yine aynı güvensizlik bu söz vermede de mümkündür. Kullanılan kelimelerin her zaman aynı anlamda kullanıldığından ya da kullanılacağından nasıl emin olunmaktadır? İnsanların beyanlarına ve tanıklıklarına güvenme tavrı, söz vermenin ne olduğunu henüz öğrenmemiş çocuklarda da bulunmaktadır. İnsan zihninde, hemcinsinin aynı düşünceleri aynı kelimelerle kullanacağına dair deneyime, akıl yürütmeye veya herhangi bir sözleşmeye dayanmayan bir kabul, bir beklenti vardır. Dildeki bu durum tüm insan eylemleri için geçerli olan, o olmadan dilimizin oluşamayacağı ve eğitim alamayacağımız insan yapısındaki özgün bir gücün sonucudur. Reid, bizi sosyal varlıklar yapan Yaratıcımızın birbirimizden bilgi alışverişi yapmamız için doğamıza iki kuvvet yerleştirdiğini ifade etmektedir:

1.Bunlardan ilki, “*doğruluk gücü*” (*the force for truthfulness*)dür. Bu güç sayesinde düşünceler karşılıklı olarak aktarılmakta ve dilin işaretlerini kullanma becerisi kazanılmaktadır. En yalancı insan bile söylediği yalanları ifade ederken yüzlerce doğruyu söylemek durumunda kalmaktadır. Herhangi bir beceri, eğitim veya teşvik gerektirmeyen, zihnin doğal çıktısı olan gerçek, her zaman en üsttedir. Gerekli olan tek şey ise doğal bir dürtüdür. Reid, doğruyu söylemeyi, iştahımızın bizi yönlendirdiği yemek yeme eylemine benzetmektedir. Yalan söylemeyi ise iştahımızın bizi asla sevk etmeyeceği ama bir menfaat uğruna almaya rıza göstereceğimiz ilaca benzetmektedir. Çocuklar yalanla ve sahtekârlıkla karşılaşana dek bu güce sınırsız şekilde sahiptirler. Şayet insanın yapısında doğru söylemek ve yalan söylemek eşit derecede güçlü olsaydı, çocuklar yalanla doğrunun ahlaki noktadaki farkını öğrenene kadar gerçeği söyledikleri kadar yalan söylerlerdi.

2.Yaratıcımız tarafından insanoğluna yerleştirilen ikinci güç ise başkalarının varlığına ve sözlerine inanma ve güvenme eğilimidir. İlkine “*doğruluk gücü*” (*the force for truthfulness*) diyen Reid, ikincisine ise “*güven gücü*” (*the force for trust*) demektedir. Eğer yapımızda, karşımızdaki kişiye güven ile güvensizlik eğilimi eşit derecede olsaydı, doğru söylediğine dair kanıtlar bulana kadar hiç kimsenin sözüne inanmayacaktık. Ki bu durum, tanıklık ile hayali eşit düzeyde bir bilgi kaynağı haline getirecekti. Hayaller

doğru ya da yanlış olabilir, ama hayallere inanmak zorunlu değildir. Oysa tanıklık hayal gücünden farklı olarak insanların inanması yönünde daha güçlü bir yere sahiptir. Aksi ortaya konulmadıkça tanıklık ile söylenenlere inanma eğilimi mevcuttur. Böyle olmasaydı kimse kendine söylenen bir sözü test etmeden inanmayacaktı. İnsanlar inanmak için sebep bulamadığı pek çok şeye inanmadığı için oluşan bu güvensizlik ortamı bizi sosyal yaşamın önemli kazanımlarından mahrum bırakacaktı. Bu durum insanı hayvanlardan farksız hale getirecekti. ²⁶⁰

Güven ve güvensizlik arasında eşitlik durumu olsaydı, insanlar güvenilmez, çocuklar eğitilemez olacaktı. Cahillerin ve düşünme gücü zayıf olanların bulamadığı sebepleri bulan, derin düşünceye ve deneyime sahip insanlar en çabuk inananlar olacaktı. Yani güven, akıl yürütme ve deneyimin sonucunda oluşan bir durum olsaydı yaş ilerledikçe ve deneyim arttıkça güçlenecekti. Ancak doğamızda bulunan ve çocuklukta en güçlü halde olan bu meziyet, tecrübe kazandıkça zayıflamaktadır. Nasıl çocuk yürümeden önce birilerinin kucağında taşınmaya ihtiyaç duyuyorsa, inancımız da kendi aklımız tarafından yönlendirilmeden önce başkalarının otoritesi ve akli tarafından yönlendirilmeye muhtaçtır. Akıl başlangıçta kendi zayıflığının farkında olarak doğal bir içgüdü ile bir otoriteye dayanmaktadır. Akıl, olgunlaştıkça kendi gücünü hissetmeye ve başkalarına daha az inanıp kendi gerekçelerini ortaya koymaya başlamaktadır. Çocukluk döneminde tamamen tabi olduğu tanıklığın otoritesine sınır koymayı hatta onu inkâr etmeyi öğrenmektedir. O, tanıklığa başvurmadan hayatı boyunca kaçamayacağını farkındadır. Gelişen insan akli, tanıklığı reddetmek ya da güvenmek için iyi nedenlere sahip olarak bu kaynaktan faydalanmayı öğrenmektedir. ²⁶¹

Reid dil yolu ile birbirimizden nasıl bilgi alıyorsak algılamada da birinin görünümünü başka bir şeyin inancının izlediğini ve bu görünümün, inancına ulaştığımız şeyin işareti olduğunu ifade etmektedir. İşaretten işaretlenene geçmeyi öğrenen zihnimiz, bu birliğin devamı konusunda güven duymaya devam etmektedir. Geleceğin geçmişe benzeyeceğini düşünmeye meyilli olan insan akli, aksini düşünmekten uzaktır. Sıcaklık düştüğünde suyun donması olayına baktığımızda, suyun her daim aynı sıcaklıkta donacağına dair bilimiz neye dayanmaktadır? Soğukla donma arasındaki benzeşmezlik

²⁶⁰ Reid, *IHM*, 232-240.

²⁶¹ Reid, *IHM*, 232-240.

göz önüne alındığında bunun kaynağının idealar olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Soğukla donmayı birleştirmemizin dayanağı tecrübeler olmakla beraber geçmişte yaşanan olayın hep devam edeceği yargısına nasıl ulaştığımız sorgulanmalıdır. Reid, bu konuda Yaratıcımızın doğa yasalarını koyduğuna ve bu sayede bu bağlantıları zorunlu kıldığına inanmayı teklif etmektedir. Reid, bu şekilde olmaması durumunda insanoğlunun bir şey öğrenme imkânının kalmayacağından ve tüm deneyimlerimizin boşa gideceğinden bahsetmektedir.²⁶²

“Doğamızın bilge yazarı, bilgimizin büyük ve gerekli bir bölümünün, akıl yürütme yeteneğinden önce deneyimlerden türetilmesi gerektiğini düşündü ve bu amaç için tamamen yeterli olan araçları sağladı.” diyen Reid, bu amaçla,

1. Tanrı doğayı sabit yasalarla yönetmekte, istikrar içinde yürüyen bu yasalar sayesinde deneyim yolu ile bağlantılar bulunmaktadır. Eğer insan zihninde güven hissi doğuştan olmasaydı, birbirimizin sözünü düşüncelerin işareti olarak almayacaktık. Tıpkı doğada düzenlilik olmasaydı bir nedensellik gereği işaret ve işaretçi ilişkisi olamayacağı gibi.

2) Tanrı, insanın kafasında, tabiatın gidişatına ve geçmişte gözlemlediğimiz bağlantılara inanmamızı ve beklememizi sağlayan asli bir gücü yerleştirmiştir. Doğamızdaki bu genel güç sayesinde, geçmişte iki şey birbirine bağlandığı zaman, birinin görünümü diğerine olan inancı getirmektedir.²⁶³

Algı nesnenin şu andaki varlığına, hafıza nesnenin geçmişteki varlığına, bu doğadaki düzenden yola çıkarak tartıştığımız ise nesnenin gelecekteki varlığına dair bir inançtır. Oysa hayal gücünde hiçbir inanç yoktur. Reid, Hume’un şüpheli felsefesinin yanıt vermesi için bazı sorular sormaktadır: denizden yükselen bir güneşi gördüğümüzde algılama sonucu oluşan şu ana dair bilgidir. Yarın onu gördüğümüzü hatırlamak hafıza yolu ile geçmişe dair bilgidir. Ve ertesi gün aynı yerden yükseleceğine dair inanca sahip olarak, hatta hiçbir inanç duymadan yükselişini hayal etmek doğal bir durumdur. Hume algı, hafıza, öngörü ve hayal gücünü farklı canlılık derecelerine sahip aynı idea olarak tanımlamaktadır. Canlılık derecesi algıdan hayal gücüne doğru kademeli olarak azalmaktadır, görüşünde olan Hume’a göre zamandaki konumundan uzaklaşmadan bir

²⁶² Reid, *IHM*, 232-240.

²⁶³ Reid, *IHM*, 241.

idea farklı canlılık derecelerinden geçmektedir. Reid, bu konuda Hume'un haklı olmadığını; zira geçmiş ve gelecek ile ilgili fikirlerimizin de aynı canlılık derecesine sahip olduğunu savunmaktadır. Reid, doğadaki düzenliliğe olan inancımızın nedensellikten kaynaklanmadığına inanmaktadır. Tıpkı hemcinslerimizin ifadesine güvenmemizi sağlayan durumda olduğu gibi doğa ile ilgili de önceki tecrübelerimize güvenmek zorundayız ve buna ihtiyacımız var.²⁶⁴

Doğa hakkındaki tüm bilgilerimiz asli algılarımızın ötesinde bir tecrübe ile edinilir ve doğal işaretlerin yorumlanmasından oluşur. Doğanın yasalarının sürekliliği, işareti işaretlenmiş olanla ilişkilendirir ve belirtilen doğal güçle, deneyimin ortaya koyduğu bağlantıların sürekliliğine olan güvenimiz sonucu, işaretin görünümünü, işaret edilen şeye olan inancı takip eder. Yalnızca edinilmiş algı için değil, tüm tümevarımsal ve analoji yolu ile akıl yürütmemiz için temel oluşturan bu güç “tümevarımsal kuvvet”²⁶⁵ adını almaktadır. Doğa ile ilgili tüm bilgimizin inşa edildiği; “aynı türdeki etkilerin aynı sonucu vermesi” temel önermemizdir. ‘Nedenler’, doğanın işleyişindeki ‘işaretler’, ‘sonuçlar’ ise ‘işaretlerin ifade ettiği şeyler’dir. Gerçek bir nedenselliğin farkında olmasak da doğadaki olaylarda neden ve etki arasında, hiçbir akıl yürütme olmaksızın kurduğumuz bir bağlantı sonucu, doğada sabitlik ve istikrar olduğunu düşünmekteyiz. Kendini sunan şeylerin her birleşimine dikkat ediyoruz ve bu birleşimin devam etmesini bekliyoruz.²⁶⁶

Tümevarımsal gücü “çağrışım”, ”ideaların uzlaşımı” olarak ifade eden filozoflara tümevarımsal gücün, sadece idealarla değil inançla da ilişkili olması gerektiği hatırlatılmalıdır. Reid, idea ve inanç bir ve aynı şey olmadan buna “çağrışım” denemeyeceğini ifade etmektedir. Bir çocuk iğnenin batması ile acıyı birleştirmektedir. Çocuk, iğne battıktan sonra acının geleceğini bilmektedir. Bunu sadece “ideaların birliği”, “çağrışım” olarak tanımlamanın yanlış olduğunu düşünen Reid, geçmişte bir arada olduğunu gördüğümüz şeylerin gelecekte de bir araya gelmesini beklemeyi bir tahmin ve ön bilgi olarak tanımlamaktadır. Reid’e göre “bu öngörü, akıl yürütme değil, “doğuran güç” olarak adlandırılan insan doğasındaki özgün bir güç etkisidir.”²⁶⁷

Reid’e göre, tümevarımsal güç sayesinde çocuk bir kere ateşte yandığında bir daha uzak durmayı öğrenmesi olumlu bir durumdur. Aşı yapılan çocukta doktora karşı oluşan

²⁶⁴ Reid, *IHM*, 241-243.

²⁶⁵ Burada Reid’in empirist yöntemini dolayısı ile Newton’dan etkilendiğini görmekteyiz.

²⁶⁶ Reid, *IHM*, 241-243.

²⁶⁷ Reid, *IHM*, 243-244.

korku ise olumsuz bir durumdur. Ya da güven hissi sayesinde yalanla bize zarar veren kişilerin olması da muhtemeldir. Fakat doğada böyle bir çelişki yoktur, onun dili her zaman doğrudur; ancak yanlış yorumlamalar ve tesadüfî bağlantılar sonucu yanlışmalar mümkün olmaktadır. Çocuğun, iğneden kaynaklanan acıyı doktorla ilişkilendirmesindeki gibi, filozoflar ve bilim adamları da yanlış muhakeme yapmaktadır. Bunun nedeni doğal işaretlerin akla uygun ve yerinde değil, beceriksiz ve aceleci bir şekilde yorumlanmasıdır.²⁶⁸

Kendi dilimizde yazılmış olsa da bir bilim kitabını yorumlamak, eğitimsiz bir kişi ya da çocuk tarafından yapıldığında ortaya çıkacak yanlışlar hepimizin malumudur. Doğanın dili de her insanın okuduğu dil gibidir ve aptallar, çocuklar, eğitimsiz insanlar gibi farklı sınıflarda öğrencileri vardır. Bilim adamları doğanın dilinin en üst seviyesinde bulunmakta, doğa dilinin âlimleri olarak nitelenmektedir. Tüm bu farklı sınıfların hepsi tümevarımsal güç tarafından aydınlatılan bir öğretmen olan, tecrübeye sahiptir. Eğer tümevarımsal güç yoksa tecrübe köstebek gibi kördür. Tümevarımsal akıl yürütme konusunda başarılı olamayanlar, birkaç örnekten yola çıkarak doğal olaylarla ilgili yanlış bağlantılar kurmaktadır. İşaretten işaretlenene gerekçe göstermeden algılama yeteneğimize rağmen, birçok deney veya gözlem yaparak doğal bağlantılar keşfedilmeli, yanlış kurulan bağlantılar ise kesilmelidir. Çocuklar, ellerini kullanmaya başladığı andan itibaren aldıkları her nesneyi göze farklı mesafelerde tutarak, tekrar tekrar ele alıp incelemeleri sayesinde gözlerini uygun şekilde kullanmayı öğrenmektedirler.²⁶⁹

Yaşamın amaçları için yetersiz olan asli algıları az olmasına karşın, alışkanlıklar yolu ile algılar kazanma yeteneği ile yaratılan insanoğlu bebeklik döneminde, yorulmadan çalışmalar yapma kapasitesine sahiptir. Doğanın çocuklara verdiği eğitimin sonucu gelişen algılama yöntemleri, duyularını keskin, hareketlerini çevik, yapılarını sert yapabilir. Hatta açlığa, susuzluğa, acıya karşı çok güçlü de kılabilir ama doğanın eğitimi yalnız başına bir Rousseau asla üretemez. Bu eğitimin devamı için taklit etme ve güvenme hissi ile donatılan insanoğlu gelişmekte ve kendini aşmaktadır. Ancak insanoğlu bu şekilde eğitim alırken doğadan kopulması durumunda algı yetilerimize

²⁶⁸ Reid, *IHM*, 244-248.

²⁶⁹ Reid, *IHM*, 244-248.

zarar verilmekte ve hem beden hem de zihin zayıflamaktadır. Eğitimde en önemli yol ve yöntem doğayı takip etmektir.²⁷⁰

“Doğanın eğitimi, yaşamı korumak için gerekli olan sadece insani bakımın eklenmesiyle mükemmel bir vahşi yapar. Doğaya eklenen insan eğitimi iyi bir vatandaş, yetenekli bir zanaatkâr veya iyi yetiştirilmiş bir insan yapabilir. Ancak bir Rousseau, bir Bacon veya bir Newton üretmek için, yalnızca doğadan ve insanlardan değil, aynı zamanda akıl ve düşünceden de özel ders alınmalıdır.”

“Çoğu erkek, yaşamları boyunca, tabiatın ve insan eğitiminin onları yaptığı şey olmaya devam eder. Davranışları, görüşleri, erdemleri ve ahlaksızlıkları alışkanlık, taklit ve talimat yoluyla edinilir ve aklın onları oluşturmada çok az payı vardır veya hiç yoktur.”²⁷¹

Algı ve tanıklığın benzeyen ve farklı olan yönleri ile ilgili Reid’in yaklaşımlarını özetleyecek olursak; Reid, algıyı ve insanların tanıklığını, insanların bilgi edinme yöntemi olarak görmektedir. Her ikisinde de bilgi alma süreci işaretten işaretlene geçmek yolu ile olmaktadır. Tanıklıkta işaret görevi, doğal dil ve yapay dilde iken; algılamada çıkarım yapmadan doğrudan duyular yolu ile elde edilen doğal işaret, muhakeme yolu ile duyulardan alınan işaretlerin yorumlanması sonucu elde edilen ise yapay işarettir. Edinilmiş olan yapay işaret ve yapay dil daha zengin olmasına karşın, doğal işaret ve doğal dil olmadan, edinilmiş olanların oluşması mümkün değildir. Doğal işaretler ve doğal dil tüm insanlarda ortak olduğu halde, edinilmiş olan yapay işaret ve yapay dil kişiden kişiye, toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Doğal ya da yapay dilin nesilden nesle aktarımında muhataba duyulan güven etkili olduğu gibi algılamada da işaretten işaretlenene geçmeyi öğrenen zihnimizin, bu birliğin devamı konusunda güven duyması etkilidir. Doğadaki düzenliliğe olan inancımızın temelinde nedensellik yerine, hemcinsimizin ifadesine aksini ispatlayana kadar duyduğumuz güven gibi doğa ile ilgili önceki tecrübelerimize duyduğumuz güven vardır. Reid, tanıklık ile algılama arasında kurduğu bu benzerlik ile duyu bilgisini güvensiz bulan görüşlere cevap vermekte ve algının insanlığın ortak görüşünde sahip olduğu bilgi değerini ortaya koymaktadır.

²⁷⁰ Reid, *IHM*, 244-248.

²⁷¹ Reid, *IHM*, 244-248.

SONUÇ

Çalışmamızda Sağduyu Felsefesinin kurucusu unvanına sahip olan Reid'in felsefesinde algıyı ortaya koymaya çalıştık. Reid'i anlamak için başta Hume'u ve onun görüşlerinin temelinde olan ideal felsefenin algı görüşlerini anlamak önemliydi. Bu anlamda Reid'in sağduyu anlayışında algı ile edinilen bilginin değerini ortaya koymak adına karşı görüşün algı teorisine de çalışmamızın içinde yeri geldikçe kısaca değindik.

Giriş bölümünde Reid'in algı teorisini oturttuğu, algı yolu ile edinilen bilginin zorunlu olmayan kesin sağduyu ilkelerinden biri olduğunu öğrendiğimiz sağduyu ilkelerini ele aldık. Sorgulamaksızın kabul edeceğimiz temel ilkelerimiz olmadığında hiçbir bilgiye ulaşma imkânımız olmadığını savunan Reid'e göre algı, hafıza, bilinç ve akıl ile birlikte klasik temel kaynaklardan biridir. Realist bir anlayışa sahip olan Reid insan bedeni ve zihni konusunda bize yol gösterecek kesin ilkelerin varlığını ortaya koyarak şüpheciliğin önünde durmuş ve gerçek bilginin mümkün olduğunu savunmuştur. Reid, tanıklık ile algılama arasında kurduğu benzerlik ile duyu bilgisini güvensiz bulan görüşlere cevap vermiş ve algının insanlığın ortak görüşünde sahip olduğu bilgi değerini ortaya koymuştur.

Çalışmamızın birinci bölümünde Hume'un kişisel benliğin bütünlüğünün bir yanılsama olduğu görüşüne karşın Reid'in algılamanın temelinde yer alan kişisel benliğin devam ettiğini savunmakta olduğuna dair görüşlerini ortaya koyduk. Yine bu bölümde, Reid'in ampirik yöntemle incelediği algıyı bilginin temel kaynaklarından biri olarak ele aldığını gördük. Reid, duyular aracılığı ile edinilen dış dünya bilgisini yok sayan idealar teorisinin sağduyu felsefesinde kabul görmesinin imkânsız olduğunu savunmaktadır. Modern filozofların zihni üzerine yalnızca yazı yazılan kâğıt gibi pasif bir konumda görmelerine karşın, Reid zihni ne tam anlamı ile pasif ne de tam anlamı ile aktif olmayan bir konumda görmektedir. Reid, duyu bilgisini güvenilirmez bulan tavrın temelinde duyu ile algının karıştırılmasının yattığını düşünmektedir. Duyu hatalarından değil algı hatalarından bahseden Reid, duyuların değil algıların yanılmaya yatkın olduğunu ifade etmektedir. Reid, modern filozofların maddenin birincil ve ikincil nitelikleri arasında yaptığı ayrımı ve ikincil nitelikler ile ilgili yaptıkları tespitleri sağduyu felsefesine yaklaşan bir tavır olarak yorumlamaktadır. Modern filozofların ikincil niteliklere benzeyen bir duyum olmadığı şeklindeki görüşlerin sağduyulu

yaklaşımında maddenin tüm nitelikleri için geçerli olduğunu ortaya koyan Reid, maddenin nitelikleri ile benzeyen bir duyumun varlığını mümkün görmemektedir. Reid'e göre duyular, nesneyi kavramak için zihne sunulan işaretlerdir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde Reid'in algı teorisini ortaya koymada önemli bir fonksiyon icra etmekte olan duyu yetileri ile ilgili açıklamaları ele alınmıştır. Duyular ile ilgili Reid'in açıklamalarının temelinde, modern filozofların duyu ile algıyı aynı anlamda kullanmalarına karşı Reid'in verdiği cevapların olduğu görülmektedir. Reid için duyuların tek görevi, algılamada içsel ya da dışsal durumların işareti olmasıdır. Reid'e göre duyular, dış dünya ve dış dünyadaki nesneler hakkında tam bir bilgi kaynağı olmamakla beraber, dış dünyanın sunduğu görüşlerin dolaysız bilgi kaynağıdırlar. Reid, zihinlerimizin idealar gibi bir çeşit araç yerine doğrudan dünyaya bağlandığı görüşü ile bir tür "dolaysız realizm" anlayışını ortaya koymaktadır. Reid, nesnelerden aldığımız izlenimler yolu ile değil, Yaratıcımızın bize verdiği yeti sayesinde dış dünyayı algıladığımızı ifade etmektedir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde, Reid'in algı teorisinin temelinde yer alan duyumsama ve algılama farkının önemi ortaya koyulmuştur. Algıladığımız şeylerin bilgisi belleğimize kaydolurken, duyumda anlık olarak bilgi alma vardır ve bu yüzden duyum, bellek vb. nesneleri içermez. Duyum, her an gerçekleşen ve bilincin eşlik ettiği bir olay iken, algılama tefekkür sonucu oluşan ve tüm dikkatimizi verdiğimiz bir olaydır. Buna göre duyumsama ve algılamanın en önemli farkı duyumun hisseden zihnin eylemi olması ve zihnin dışında var olamamasıdır. Algılamada ise algılanmasa bile var olan bir nesnenin varlığı gereklidir.

Şüphelinin duyu bilgisine güvenmemesinin temelinde akli gerçeğin tek hâkimi olarak görme düşüncesinin yattığını düşünen Reid, aynı usta tarafından aynı atölyede yapılan akıl ve algının aynı derecede güveni hak ettiğini ifade etmektedir. Reid'e göre algı, dış nesneler hakkındaki tüm akıl yürütmesinin ilk ilkesidir. Aklın sonuçlarının ilk ilkelere dayanması gerektiğini savunan Reid, ilk ilkelerin ise gerekçelerle ve mantık ilkeleri ile yargılanmasını reddetmektedir. Reid'e göre doğa hakkındaki bilgimizin kökünde algı vardır. Bu bilginin gövdesi ortak anlayış ve dalları da bilimlerdir. Algılama için gerekçeye ihtiyaç olmamakla beraber, doğa algının oluşması için bazı kurallar koymuştur. Buna göre nesne ile duyu organı arasındaki temas sonucu duyu organı

üzerinde oluşan uyarının sinirler aracılığı ile beyni etkilemesi gereklidir. Bu etkilemenin sonucunda algılama gerçekleşmektedir. Zihin ile duyum ve nesnenin arasındaki bağlantıyı keşfetmenin ise sadece Yaratıcımız tarafından yapımıza konulan bir güç sayesinde mümkün olduğunu savunan Reid, aksi halde bu bağlantıyı keşfedilemez bulmaktadır.

Aristotelesçi sistemin zihni ve işlemlerini somutlaştırma; Kartezyen sistemin ise cismi ve niteliklerini ruhsallaştırma eğiliminde olduğunu ifade eden Reid, iki bakış açısını da hatalı bulmaktadır. Aristotelesçi sistem benzetme, Kartezyen sistem ise tefekkür yolu ile bu niteliklere benzeyen hislere sahip olmak dışında cisme veya niteliklerine dair hiçbir şeyi bilemeyiz, hatalı sonucuna ulaşmışlardır. Farklı muhakeme yöntemlerine sahip olmalarına rağmen aynı sonuca ulaşan iki görüşten; Aristotelesçiler, duyum kavramlarını cismin niteliklerinden alırken; Kartezyen sistem, cismin özellikleri hakkındaki düşüncelerini duyumlarından çıkarmıştır. Böylece, Kartezyen ilkelerinden geçerli muhakeme ile madde bütün niteliklerinden sıyrılmıştır. Eski sistem ruhu somutlaştırırken, yeni sistem maddenin tüm niteliklerini duyulara dönüştürerek cismi ruhsallaştırmıştı.

Bu iki uç noktadan kaçınmanın yolu, ilk ilke olarak gördüğümüz ve hissettiğimiz şeyin varlığını, bilinçli olduğumuz şeylerin varlığının yanı sıra kabul etmek ve (Aristotelistler ile birlikte) cismin nitelikleri hakkındaki görüşlerimizi duyularımızın tanıklığından almak, (Kartezyenlerle) duyularımız hakkındaki düşüncelerimizi bilincin tanıklığından almak şeklinde orta yolu tutmaktır.

İnsanların yapacağı ya da düşüneceği tüm içeriğin, sahip olduğumuz inançlarımızın ve yargılarımızın tamamının akıl ile edinildiğini, doğanın bir katkısının olmadığını savunan yeni sistemin temelinde ideaların ilişkisi vardı. İdeaların karşılaştırılması, anlaşması ya da anlaşmazlığı sayesinde tüm bunların edinildiği varsayılmaktaydı. Reid, bu açıklamaların aksine, duyuların her bir işleminin basit algılamanın yanı sıra bir yargı veya inanç içerdiğini ifade etmektedir. Bunu da parmakta hissedilen ağrı ile birlikte oluşan sadece acı kavramı değil buna sebep olan bir sorunun varlığına dair inanç ile açıklamaktadır. Bu inancın ideaları birbirleri ile ilişkilendirme, anlaşmalarını ya da anlaşmazlıklarını algılama ile oluşmadığını düşünen Reid, duyumun doğasına dâhil edilmiş bir sonuç olduğunu savunmaktadır.

Reid'in bize epistemolojinin temelleri hakkında öğrettiği şey, temel bilişsel yetilerin geri çevrilmediği sürece belirli bir öneri veya gerçeği kanıtlamak için yeterli olacağına dair kanıtlar olduğudur.

KAYNAKÇA

- Açıköz, H. Mustafa. *Sağduyu Eylem Felsefesi*. Ankara: Elis, 2017.
- Açıköz, H. Mustafa. “18. Yüzyıl İskoç Felsefe Geleneğinde İki Filozof Portresi ve Düşündürdükleri”. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi* 1/2 (Güz 2000).
- Akbay, Yunus Emre. “İdealar Teorisi Bağlamında Platon’da Akıl İlkelerinin Analizi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 28/3 (2017), 133-155.
- Alston, William P. "Thomas Reid on Epistemic Principles. " *History of Philosophy Quarterly* 2/4 (1985), 435-52.
- Audi, Robert. *Epistemoloji*. çev. Melis Tuncel. çev. ed. Hasan Yücel Başdemir. Ankara: Nobel Yayınları, 2018.
- Başdemir, Hasan Yücel (ed.), *Epistemoloji Temel Metinler*. Ankara: Öncü Basımevi, 2011.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 3. Basım, 1999.
- Cleve, James Van. "Thomas Reid's Geometry of Visibles." *The Philosophical Review* 111/ 3 (2002), 373-416.
- Cleve, James Van. “Reid’s Theory of Perception”. *Cambridge Core*. Erişim 18 Ocak 2020. <https://www.cambridge.org/core>.
- Copenhaver, Rebecca. “Thomas Reid’s Theory of Memory”. *History of Philosophy Quarterly* 23/ 2 (April 2006).
- Çetin, Halis. “Liberalizmin Temel İlkeleri”. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2/ 1 (2001), 219-37.
- De Bary, Philip. *Thomas Reid and Scepticism*. London: Routledge, 2002.
- Doğan, Yasin. *Antikçağdaki Ruh Anlayışlarının Zihin Felsefesi Tarihindeki Yansımaları Üzerine* İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

- Duggan, Timothy J. "Thomas Reid's Theory of Sensation". *The Philosophical Review* 69/1 (January 1960), 90-100.
- Ellos, William J. *Thomas Reid's Newtonian Realism*. Washington: University Press of America, 1981.
- Folescu, Marina. "Perceiving Bodies Immediately: Thomas Reid's Insight." *History of Philosophy Quarterly* 32/1 (2015), 19-36.
- Fraser, A. Campbel. *Thomas Reid*. London: Oliphan Anderson&Ferrier, 1898.
- Gallie, Roger. "Thomas Reid". *Routledge Encyclopedia of Philosophy*. Erişim 1 Ocak 2020. <https://www.rep.routledge.com/articles/biographical/reid-thomas-1710-1796/v-1>.
- Gece, şule. *David Hume şüpheciliği ile Thomas Reid Dogmatizminin Karşılaştırılması*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- Göçmen, Doğan. "Kartezyen şüphecilik ve Humecu Bilinemezlik Bağlamında Adam Smith'in Sağduyu Epistemolojisi". *Felsefe Logos Dergisi* 35/36 (2008/1-2), 251-271.
- Günler, Ayşenur. *Berkeley'in İmmateryalist Metafiziği*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Gracyk, Theodore A. "The Failure of Thomas Reid's Aesthetics." *The Monist* 70/4 (1987), 465-82.
- Greco, John. "Common Sense in Thomas Reid". *Canadian Journal of Philosophy* 41/1 (2014), 142-55.
- Haakonssen, Knud. *Dictionary of Philosophy*. London: Penguin Reference, 2005.
- Hamilton, William (ed.). *The Works of Thomas Reid*. Edinburgh: Maclachlan and Stewart, 1785.
- Korkman, Hamdi. "Pozitif Bir Bilim Olarak Psikoloji". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21/1 (Mart 2019), 345-357.

Köktaş, Mümin. *İskoç Aydınlanması*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2019.

Lehrer, Keith. *Thomas Reid*. London: Routledge, 1989.

Levy, Sanford S. "Thomas Reid's Defense of Conscience". *History of Philosophy Quarterly* 16/ 4 (1999), 413-35.

McCosh, James. *The Scottish Philosophy: Biographical, Expository, Critical From Hutches onto Hamilton*. Ontario: Kanada, 2000.

Moser, Paul K. *Epistemoloji*. çev. Hasan Yücel Başdemir. Ankara: Adres Yayınları, 2018.

Murteza, Gökhan (ed.). *İskoç Aydınlanması*. İstanbul: Pinhan Yayınları, 2020.

Musgrave, Alan. *Sağduyu, Bilim ve Şüphecilik*. çev. Nur Küçük. İstanbul: İthaki Yayınları, 2013.

Neslioğlu Serin, Funda. “ Hume’da Ben İdesinin Bilgikuramsal Temellerinin Bir Çözümlemesi”. *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 29, (2017), 125-38.<https://doi.org/10.20981/kaygi.342422>

Özkan, Cengiz İskender. “Descartes’in Zihin Teorisi ve Sınırları”. *Metazihin Yapay Zekâ ve Zihin Felsefesi Dergisi* 2/2, (Aralık 2019), 243-254.

Reid, Thomas. *An Inquiry into the Human Mind*. Cupar: R.Tullis,1823.

Reid, Thomas. *Essays on the Powers of the Human Mind*. London: Glasgow, 1827.

Reid, Thomas. *Essays on the Intellectual Powers of Man*. Cambridge: John Bartlett, 1852.

Robinson, Ken. *Yaratıcılık; Aklın Sınırlarını Aşmak*. çev. Nihal Geyran Koldaş. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003.

Robbins, David O. "The Aesthetics of Thomas Reid." *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 1/ 5 (1942), 30-41.

Roger, Gallie. *Routledge Encyclopedia of Philosophy*. (Erişim 1 Ocak 2020).
<https://www.rep.routledge.com/articles/biographical/reid-thomas-1710-1796/v-1/bibliography/reid-thomas-1710-1796-bib>.

Rollin, Bernard E. "Thomas Reid and The Semiotics of Perception." *The Monist* 61/2 (1978), 257-70.

Ryan, Nichols. *Thomas Reid's Theory of Perception*. New York: Oxford University Press, 2007.

Ryan, Nichols ve Gideon, Yaffe. "Thomas Reid". *Stanford Felsefe Ansiklopedisi*. Erişim 6 Ocak 2020. <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/girişleri/Reid>.

Ryan, Nichols. "Learning and Conceptual Content in Reid's Theory of Perception". *British Journal for the History of Philosophy* 10/4 (2002), 561-5.

Rysiew, Patrick. "Thomas Reid on Language". Erişim 25.12.2019, <http://web.uvic.ca>.

Sarı, Mehmet Ali. "Birincil ve İkincil Nitelikler Üzerine Descartes, Locke ve Berkeley". *Yeditepe'de Felsefe* 57 (2011), 150-189.

Shockley, Paul R. Thomas Reid's Theory of Perception. A Paper Presented to Dr. Mike Le Buffe Professor of Philosophy Texas A&M University, In Partial Fulfillment Of the Requirements for the Course Modern Philosophy, Fall 2007.

Taşkın, Ali. *İskoç Aydınlanması*. İstanbul: Birey Yayınları. 2007.

Taşkın, Yasemin. *Hava Perspektifinden Işık ve Renk Açısından Öncelenmesi ve Empresyonizm'de Uygulama Biçimleri* Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Topdemir, Hüseyin Gazi. "Isaac Newton ve Bilimsel Usavurma Kuralları". *Vizyon21y*. Erişim 10.01.2020.

http://vizyon21y.com/documan/Egitim_Ogretim/Onemli_Insanlari/Yab_Bilim_Insnlari_1/Newton/Isaac_Newton_ve_Bilimsel_Usavurma_Kurallari.pdf.

Townsend, Dabney. "Thomas Reid and the Theory of Taste." *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 61/4 (2003), 341-51.

- Tunç, Aynur. Aydınlanma Döneminde Realizm ve Ahlâk Öğretimi”. *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 3/1(Haziran 2006),1-11.
- Ülger, Mustafa. “Eflâtun’un Bilgi Görüşü”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/ 2 (2007), 191–201.
- Ünügür, Ayşenur. *Thomas Reid’in Din Epistemolojisi* Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Wilson, Keith A. “Reid’s Direct Realism and Visible Figure”. Academia.edu. Erişim: 7 Ocak2020.https://www.academia.edu/1786762/Reid_s_Direct_Realism_and_Visible_Figure.
- Wolterstroff, Nicholas. *Thomas Reid and Story of Epistemology*. Newyork: Cambridge University Press, 2001.
- Yıldızdöken, Çiğdem. “Platon Bağlamında Varlıktan Bilgiye Giden Yol”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/50 (Haziran 2017), 441-50.
- Zelyut, Solmaz. *Dört Adalı*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2010.